

l
i
v
i
n
g

s
p
a
c
e

atelier

Παραγιουδάκης Παντελής

**ΚΑΤΟΙΚΙΑ – ΑΤΕΛΙΕ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗ: ΕΝΑΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ
ΤΥΠΟΣ ΣΤΗΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ**

Θα ήθελα ιδιαίτερα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια κ. Αμαλία Κωτσάκη για την σημαντική καθοδήγηση στην συλλογή στοιχείων και την πολύτιμη βοήθεια καθ'όλη την διάρκεια της συγγραφής της ερευνητικής εργασίας, καθώς και την οικογένεια μου για όλη την βοήθεια σε όλα τα χρόνια των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπό της εργασίας αποτελεί η διερεύνηση του ιδιάζοντος αρχιτεκτονικού τύπου του συμπλέγματος κατοικίας και ατελιέ καλλιτέχνη, μέσα από την ανάλυση κατοικιών – ατελιέ Ελλήνων καλλιτεχνών σχεδιασμένων από μοντερνιστές Έλληνες αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα.

Αντικείμενο της ερευνητικής εργασίας αποτελούν 10 κατοικίες- ατελιέ Ελλήνων καλλιτεχνών του 20ου αιώνα (Γ. Μόραλη, Τ. Μάρθα, Ελ. Βερναρδάκη, Τ. Σπητέρη, Αλ. Φασιανού, Άλεξ Μυλωνά κλπ), αρχιτεκτονικά έργα των : Άρη Κωνσταντινίδη, Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνακάκη, Δημήτρη Πικιώνη, Αριστομένη Προβελέγγιο, Τάκη Μάρθα, Δημήτρη Σουβατζίδη, Παύλου Μυλωνά και Τάκη Ζενέτου. Η εργασία ανάμεσα σε άλλα θα προσπαθήσει να απαντήσει σε ερωτήματα:

- ο τύπος κατοικία – ατελιέ καλλιτέχνη έχει επηρεάσει γενικότερα την αρχιτεκτονική της κατοικίας στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική;
- διακρίνεται συσχετισμός στην δημιουργική έκφραση του καλλιτέχνη και στην αρχιτεκτονική του ατελιέ – κατοικίας του;
- πώς εκφράζονται οι αρχές του μοντερνισμού στον εν λόγω κτηριακό τύπο;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας	2
Αντικείμενο της εργασίας	2
Βιβλιογραφική ανασκόπηση	2
<u>ΜΕΘΟΔΟΣ</u>	
Μέθοδος συλλογής ερευνητικού υλικού	2
Ερμηνευτική μέθοδος	3

2. ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Οι απαρχές και η γαλλική παράδοση των ατελιέ και των καλλιτεχνών	4
1. Κατοικία – ατελιέ του Γιάννη Μόραλη στην Αίγινα, σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα και φίλο του, Άρη Κωνσταντινίδη.	14
2. Κατοικία – ατελιέ της Βαρβάρας Μαυρακάκη στην Αίγινα σχεδιασμένο από τους Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνακάκη.	24
3. Κατοικία – ατελιέ της Φρόσως Ευθυμιάδη στα Άνω Πατήσια, σχεδιασμένη από τον φίλο της και αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη.	32
4. Οικία – ατελιέ των Αντώνη και Ιωάννας Σπητέρη στην Κυψέλη, σχεδιασμένη από τον φίλο τους και αρχιτέκτονα Αριστομένη Προβελέγγιο.	42
5. Κατοικία – ατελιέ του Αντώνη Σώχου στην περιοχή της Κυψέλης, σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Τάκη Μάρθα.	54
6. Κατοικία – ατελιέ Δ. Μυταρά και της ζωγράφου συζύγου του, σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Δημήτρη Σουβατζίδη στην Νέα Φιλοθέη.	62
7. Κατοικία – ατελιέ της γλύπτριας Άλεξ Μυλωνά στην περιοχή του Παλαιού Ψυχικού, σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Παύλο Μυλωνά.	86
8. Κατοικία – ατελιέ της αγγειοπλάστριας – γλύπτριας Ελένη Βερναδάκη στην περιοχή της Παλλήνης σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Τάκη Ζενέτο.	92
9. Κατοικία – ατελιέ του αρχιτέκτονα Τάκη Μάρθα στο Καλαμάκι, σχεδιασμένο από τον ίδιο.	98
10. Κατοικία – ατελιέ του Αλέκου Φασιανού στην Κέα, σε υφιστάμενο κτίριο.	104

3. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- <u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ</u>	122
- <u>ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ & ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ</u>	128

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός της εργασίας

Σκοπό της εργασίας αποτελεί η διερεύνηση του ιδιάζοντος αρχιτεκτονικού τύπου του συμπλέγματος κατοικίας και ατελιέ καλλιτέχνη, μέσα από την ανάλυση κατοικιών – ατελιέ Ελλήνων καλλιτεχνών σχεδιασμένων από μοντερνιστές Έλληνες αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα.

Αντικείμενο της ερευνητικής εργασίας

Αντικείμενο της ερευνητικής εργασίας αποτελούν 10 κατοικίες- ατελιέ Ελλήνων καλλιτεχνών του 20ου αιώνα, αρχιτεκτονικά έργα των : Άρη Κωνσταντινίδη, Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνάκη, Δημήτρη Πικιώνη, Αριστομένη Προβελέγγιο, Τάκη Μάρθα, Δημήτρη Σουβατζίδη, Παύλο Μυλωνά και Τάκη Ζενέτο.

Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Το θέμα των κατοικιών σε συνύπαρξη με τους χώρους καλλιτεχνικής δημιουργίας – ατελιέ για Έλληνες καλλιτέχνες, δεν έχει διερευνηθεί συστηματικά ως τώρα και κατά συνέπεια δεν υπάρχει σχετική βιβλιογραφία.

Στοιχεία εντοπίζονται σε μονογραφίες αρχιτεκτόνων που έχουν σχεδιάσει ατελιέ καλλιτεχνών.

Μέθοδος

Μέθοδος συλλογής ερευνητικού υλικού:

Έρευνα πεδίου

Βιβλιογραφική έρευνα κυρίως σε μονογραφίες Ελλήνων αρχιτεκτόνων

Διαδικτυακή έρευνα

Ερμηνευτική μέθοδος

- Υπόθεση εργασίας

Από τα μέσα του 16ου αιώνα η καλλιτεχνική και δημιουργική διαδικασία σημειώνονταν μόνο μέσα στα χωρικά πλαίσια του εργοστασίου ή του εργαστηρίου και εκτελούνταν από ένα πολύ συγκεκριμένο μέρος του πληθυσμού και συγκεκριμένα από επαγγελματίες τεχνίτες. Προς το τέλος του 16ου παρατηρείται μια τάση όλο και περισσότερων ανθρώπων να εμπλέκονται στην καλλιτεχνική διαδικασία και παραγωγή. Αυτό μπορεί να αποδοθεί ενδεχομένως στην διάδοση του Ουμανισμού και της Αναγέννησης αλλά και την μεγαλύτερη ζήτηση για τέχνη μετά την άνοδο της αστικής τάξης και την ανάπτυξη των πόλεων. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην σταδιακή εισαγωγή ενός νέου τρόπου σκέψης για το που μπορεί να παραχθεί η τέχνη αλλά και από ποιόν. Η καλλιτεχνική δημιουργία μετατοπίστηκε από τον χώρο του εργοστασίου – εργαστηρίου σε ιδιωτικούς χώρους. Δημιουργήθηκαν νέοι εναλλακτικοί χώροι εργασίας και αυτό οφείλεται καθαρά στην αυξανόμενη ποικιλία συμμετεχόντων στην δημιουργική διαδικασία. Ο χώρος εργαστηρίου μεταφέρεται πιο κοντά στον χώρο διαμονής του καλλιτέχνη για τον λόγο δυσκολίας εύρεσης ή απόκτησης νέου χώρου εργαστηρίου. Για καλλιτέχνες που ασχολούνταν με την γλυπτική τέχνη, για παράδειγμα, ήταν δύσκολο έως αδύνατον η μεταφορά πρώτης ύλης από σημεία λατομείων ή ποταμών στον χώρο καλλιτεχνικής δημιουργίας. Έτσι καθιερώθηκε ο χώρος διαμονής να βρίσκεται πολύ κοντά ή να ταυτίζεται με τον χώρο του εργαστηρίου¹.

Αργότερα κατά τον 19ο αιώνα η αλλαγές σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο, στάθηκαν οι βασικοί πυλώνες πάνω στους οποίους βασίστηκαν οι λόγοι και οι ανάγκες για την δημιουργία του νέου αρχιτεκτονικού τύπου κατοικίας – ατελιέ. Συγκεκριμένα στην Γαλλία η βιομηχανική επανάσταση προκάλεσε ραγδαία αστικοποίηση. Μεγάλες πληθυσμιακές μάζες συγκεντρώθηκαν στο Παρίσι και αναζητούσαν διαμονή και εργασία. Ανάμεσα σε αυτούς έφτασαν στο Παρίσι και πολλοί καλλιτέχνες ελκόμενοι από την ανάπτυξη της βιομηχανίας και των συγκοινωνιών. Η ανάγκη για στέγαση των καλλιτεχνών και οι οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν, δημιούργησαν την ανάγκη για εναλλακτικούς τρόπους διαμονής και παράλληλης εργασίας. Έτσι δημιουργήθηκε ο νέος τύπος κατοικίας – ατελιέ².

¹ Έρευνα του εργαστηρίου: ιστορία, λειτουργίες, μεταμορφώσεις, διαθέσιμο στο: <https://journals.openedition.org/perspective/4314>

² L'atelier dans tous ses états, διαθέσιμο στο: https://www.musee-delacroix.fr/IMG/pdf/synthe_se_standard_journe_e_d_e_tudes_delacroix_20_novembre_2018_final.pdf

Από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα ως και τον 20ο, η Γαλλία και συγκεκριμένα το Παρίσι ήταν το καλλιτεχνικό κέντρο της Ευρώπης και φιλοξένησε πολλούς και σημαντικούς καλλιτέχνες της εποχής όπως ο Μανέ, ο Ντεγκά, ο Ρενουάρ και αργότερα ο Πικάσο και ο Ματίς. Οι καλλιτέχνες όμως χρειάζονταν συγκεκριμένες συνθήκες στον τρόπο που εργαζόντουσαν και τα παραδοσιακά σπίτια που μπορούσαν να νοικιάσουν και να δημιουργήσουν τον χώρο του ατελιέ του δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις που ήθελαν. Συγκεκριμένα τα καλλιτεχνικά ατελιέ απαιτούσαν άπλετο φυσικό φως, μεγάλες τζαμαρίες και βορεινά παράθυρα τα οποία προτιμούνταν για τον σταθερό και διάχυτο φωτισμό που δεν δημιουργεί σκιές, ήταν χαρακτηριστικά των ατελιέ αυτής της περιόδου. Ο χώρος του ατελιέ έπρεπε να είναι μεγάλος και ανοικτός για την τοποθέτηση, την αποθήκευση αλλά και ενδεχομένως την προσωρινή έκθεση των έργων. Η ανάγκη για τέτοιου είδους ειδικούς χώρους δεν μπορούσε να καλυφθεί από τα διαμερίσματα που υπήρχαν στην πόλη του Παρισιού. Έτσι όσοι είχαν την οικονομική δυνατότητα δημιουργούσαν τις δικές τους κατοικίες – ατελιέ με τις σωστές προδιαγραφές σχεδιασμένα από αρχιτέκτονες της εποχής.

Η έννοια του Bohemian lifestyle, στα μέσα του 19ου αιώνα και η κοινωνική θέση των καλλιτεχνών έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του αρχιτεκτονικού τύπου κατοικίας – ατελιέ. Οι καλλιτέχνες άρχιζαν να αναπτύσσουν έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής ο οποίος ήταν συνδεδεμένος με την ελευθερία και την ανεξαρτησία και συχνά και με την φτώχεια. Το γεγονός αυτό τους ώθησε να επιθυμούν να απομακρυνθούν από τον συμβατικό τρόπο ζωής και αναζητούσαν την δημιουργία ενός χώρους για την ανάπτυξη της δημιουργικότητάς τους. Ο αρχιτεκτονικός τύπος της κατοικίας – ατελιέ εξέφραζε ακριβώς αυτή την πεποίθηση και την ελευθερία. Το αρχιτεκτονικό αυτό μοντέλο έγινε γρήγορα γνωστό την καλλιτεχνική κοινότητα ειδικά στις περιοχές της Μονμάρτης και του Μονπαρνάς³.

Ένας άλλος σημαντικός λόγος για τον οποίο η κατοικία – ατελιέ «άνθισε» ήταν λόγω της Belle Époque. Την περίοδο αυτή στην Γαλλία επικρατούσε ευημερία από το 1871 ως τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το Παρίσι μετατράπηκε σε επίκεντρο καλλιτεχνικής και πνευματικής ζωής με «έκρηξη της καλλιτεχνικής δραστηριότητας». Η περίοδος αυτή ευνόησε πάρα πολύ την διαμόρφωση της κατοικίας – ατελιέ. Οι νέες μορφές τέχνης όπως ο Ιμπρεσιονισμός, ο Εξπρεσιονισμός και αργότερα ο Κυβισμός, έφεραν αλλαγές και απαιτήσεις διαφορετικές για την καλλιτεχνική παραγωγή, με μεγαλύτερους και πιο ευέλικτους χώρους.

³Εργαστήρια και φαντασίες, διαθέσιμο στο: <https://shs.cairn.info/ateliers-d-artistes-en-caraibe--9791095177371-page-67?lang=fr&tab=premieres-lignes>

- Συγκρότηση εργασίας

Η εργασία συγκροτείται από 10 κεφάλαια, το καθένα αφιερωμένο σε ένα σύμπλεγμα ατελιέ – κατοικία καλλιτέχνη.

1 Κατοικία – ατελιέ του Γιάννη Μόραλη στην Αίγινα, σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα και φίλο του, Άρη Κωνσταντινίδη.

2 Κατοικία – ατελιέ της Βαρβάρας Μαυρακάκη στην Αίγινα σχεδιασμένη από τους Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνακάκη.

3 Κατοικία – ατελιέ της Φρόσως Ευθυμιάδη στα Άνω Πατήσια, σχεδιασμένη από τον φίλο της και αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη.

4 Οικία – ατελιέ των Αντώνη και Ιωάννας Σπητέρη στην Κυψέλη, σχεδιασμένη από τον φίλο τους και αρχιτέκτονα Αριστομένη Προβελέγγιο.

5 Κατοικία – ατελιέ του Αντώνη Σώχου στην περιοχή της Κυψέλης, σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα Τάκη Μάρθα.

6 Κατοικία – ατελιέ Δ. Μυταρά και της ζωγράφου συζύγου του, σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα Δημήτρη Σουβατζή στην Νέα Φιλοθέη.

7 Κατοικία – ατελιέ της γλύπτριας Άλεξ Μυλωνά στην περιοχή του Παλαιού Ψυχικού, σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα Παύλο Μυλωνά.

8 Κατοικία – ατελιέ της αγγειοπλάστριας – γλύπτριας Ελένη Βερναδάκη στην περιοχή της Παλλήνης σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα Τάκη Ζενέτο.

9 Κατοικία – ατελιέ του αρχιτέκτονα Τάκη Μάρθα στο Καλαμάκι, σχεδιασμένη από τον ίδιο.

10 Κατοικία – ατελιέ του Αλέκου Φασιανού στην Κέα, σε υφιστάμενο κτίριο.

Ανά παράδειγμα κατοικίας – ατελιέ που αναλύεται ακολουθείται η εξής μεθοδολογική προσέγγιση:

- Στοιχεία για τον/ην καλλιτέχνη στον οποίο ανήκει το ατελιέ
- Αρχιτεκτονική Ανάλυση του αρχιτεκτονήματος με έμφαση στην διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία
- Διερεύνηση του χειρισμού του φυσικού φωτός στον χώρο του ατελιέ

Ερευνητικά ερωτήματα

Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρεί να απαντήσει η εργασία είναι τα ακόλουθα:

- Εμφανίζεται διάλογος με την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική;
- τι διάλογο αναπτύσσει με τις αρχές του μοντερνισμού ο εν λόγω κτηριακός τύπος;
- εντοπίζεται εικαστική προσέγγιση στην αρχιτεκτονική σύνθεση των εξεταζόμενων κτηρίων;
- ο τύπος κατοικία – ατελιέ καλλιτέχνη έχει επηρεάσει γενικότερα την αρχιτεκτονική της κατοικίας - ατελιέ στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική;

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Οι απαρχές του αρχιτεκτονικού τύπου κατοικία – ατελιέ καλλιτέχνη

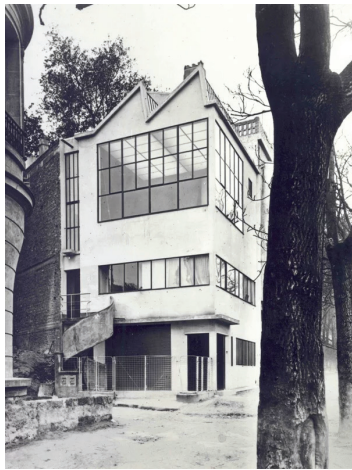
Παρίσι - αρχές του 20ου αιώνα

Η δημιουργία του τύπου κατοικίας – ατελιέ ήταν και μια δημιουργική απάντηση στην ανάγκη για εργασία και για διαβίωση. Δίνονταν η ελευθερία για την προσωπική οργάνωση του ίδιου τους του χώρου και την ελευθερία ευέλικτου ωραρίου εργασίας όποτε επιθυμούσε ο καλλιτέχνης.

Με το πέρασμα των χρόνων μπαίνοντας πλέον στον 20ο αιώνα και με την εμφάνιση της παγκοσμιοποίησης, όλο και περισσότεροι καλλιτέχνες έχουν πολλά στούντιο σε διάφορα μέρη του πλανήτη ως απάντηση στην ανάγκη για κινητικότητα και ευελιξία της παραγωγής. Επομένως καθίσταται σχεδόν απαραίτητο για έναν καλλιτέχνη να διαθέτει έναν χώρο διαμονής και παράλληλα καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ενδεικτικά παραδείγματα κατοικιών – ατελιέ που εμφανίστηκαν την Γαλλία ακολουθώντας τις αρχές του μοντερνισμού και που αποτελούν σημαντικά παραδείγματα της νεότερης αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα.

- , σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Le Corbusier το 1922 -24. Το κτίριο αυτό αποτέλεσε ένα από τα πρώτα παραδείγματα μοντέρνας αρχιτεκτονικής του Le Corbusier, χρησιμοποιώντας καθαρές μορφές στον σχεδιασμό και μεγάλα υαλοστάσια για τον επαρκή φωτισμό του χώρου του ατελιέ. Το έργο αυτό επηρέασε τις μελλοντικές σχεδιαστικές προσεγγίσεις του αρχιτέκτονα⁴.

Εικόνα 1: Κατοικία - ατελιέ του καλλιτέχνη
Amédée Ozenfant

Εικόνα 2: Ατελιέ του καλλιτέχνη Amédée
Ozenfant

⁴Σπίτι-εργαστήριο Ozenfant, διαθέσιμο στο: <https://www.fondationlecorbusier.fr/en/work-architecture/achievements-maison-atelier-ozenfant-par-is-france-1922-1924/>

- Το Bateau-Lavoir που βρίσκεται στην Place Émile Goudeau στη Μονμάρτρη αποτέλεσε την κατοικία – ατελιέ πολλών καλλιτεχνών όπως τον Amedeo Modigliani, τον Juan Gris, τον Georges Braque και τον Henri Matisse αλλά και τον Pablo Picasso κατά τον 20ο αιώνα. Πρά το μικρό μέγεθος είναι ένας ιστορικός χώρος καθώς αποτέλεσε σημείο συνάντησης σημαντικών εκπροσώπων της τέχνης του 20ου αιώνα με αποτέλεσμα έντονες καλλιτεχνικές και διανοητικές ζυμώσεις. Οι συναντήσεις αυτές διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην θέσπιση των βάσεων για πολλά καλλιτεχνικά κινήματα του 20ου αιώνα.

Εικόνα 3: Bateau-Lavoir, το ατελιέ που φιλοξένησε τον Pablo Picasso

⁵The Bateau Lavoir Montmartre where Picasso was 'born', διαθέσιμο στο: <https://montmartrefootsteps.com/picasso-bateau-lavoir/>

- Η οδός Campagne-Première, αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους πόλους έλξης στο Παρίσι του 20ου αιώνα καθώς εκεί έμεναν πολύ καλλιτέχνες του Μονπαρνάς. Η οδός αυτή χαρακτηρίζεται από ιστορικά κτήρια με αρχιτεκτονικά στοιχεία Art Nouveau και του Art Deco⁶.

Εικόνα 4: Οδός με ατελιέ, Campagne Première

⁶André Arvidson et l' immeuble-atelier de la rue Campagne première, διαθέσιμο στο: <https://vertigesdelart.net/2020/04/10/andre-arvidson-immeuble-atelier-de-la-rue-campagne-premiere-paris-14/>

Η οδός Villa Seurat του Παρισιού αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες καλλιτεχνικές κοινότητες στην Γαλλία του 20ου αιώνα που αποτελούνταν από ένα σύνολο κατοικιών – ατελιέ καλλιτεχνών και ήταν αποτέλεσμα της ευρύτερης πολιτιστικής κίνησης του μοντερνισμού. Συγκεκριμένα πρόκειται για μια οδό που παρατάσσονται σε σειρά οι κατοικίες – ατελιέ. Η υλοποίηση του έργου αυτού ξεκίνησε κυρίως χάρη στον αρχιτέκτονα André Lurçat που σχεδίασε μια από τις πρώτες κατοικία – ατελιέ στην οδό αυτή. Σημαντικές αναφορές αποτελούν τα ακόλουθα παραδείγματα.

Εικόνα 6: Το σπίτι-εργαστήριο Jean Lurçat

Εικόνα 5: Το σπίτι-εργαστήριο Jean Lurçat

⁷Το σπίτι-εργαστήριο Jean Lurçat, διαθέσιμο στο: <https://paris-promeneurs.com/la-maison-atelier-jean-lurcat/>

- Κατοικία - ατελιέ της γλύπτριας Chana Orloff στην οδό Villa Seurat, Paris 14, σχεδιασμένο από τον μοντερνιστή αρχιτέκτονα Auguste Perret το 1926. Στο ισόγειο βρίσκεται ο χώρος του ατελιέ ενώ στα επάνω επίπεδα διέμενε η καλλιτέχνη⁸.

Εικόνα 7: Κατοικία - ατελιέ της γλύπτριας Chana Orloff στην οδό Villa Seurat, Paris 14

Εικόνα 8: Το κατοικημένο στούντιο του γλύπτη Chana Orloff

⁸Τα Μουσειακά Εργαστήρια της Χάνας Ορλώφ, διαθέσιμο στο: <https://pariscrea.com/atelier-musee-chana-orloff/#la-maison> και <https://www.beauxarts.com/lifestyle/8-ateliers-musees-a-visiter-a-paris/>

- Στην ίδια οδό, Villa Seurat, βρίσκεται και η κατοικία – ατελιέ της ζωγράφου Suzanne Valadon που εγκαταστάθηκε εκεί το 1912. Αν και δεν είναι γνωστό ποιος αρχιτέκτονας σχεδίασε το ατελιέ αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα της οδού και έχει ιστορική αξία αποτελώντας μνημείο για την καλλιτεχνική ζωή του Παρισιού⁹.

Εικόνα 9:Κατοικία – ατελιέ της ζωγράφου Suzanne Valadon

⁹Τα 10 πιο όμορφα στούντιο καλλιτεχνών που πρέπει να επισκεφτείτε στο Παρίσι, διαθέσιμο στο: <https://www.beauxarts.com/lifestyle/8-ateliers-musees-a-visiter-a-paris/>

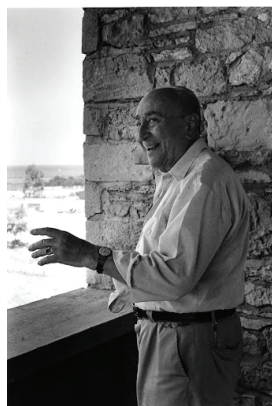
Συμπερασματικά, ο αρχιτεκτονικός τύπος κατοικίας ατελιέ που «άνθισε» στην πόλη του Παρισιού ήταν μια απόρροια καλλιτεχνικών, κοινωνικών, πολιτισμικών και οικονομικών αναγκών που οδήγησε στην ανάγκη για στέγαση στον ίδιο χώρο με την εργασία σε ένα κέντρο που αναπτύχθηκαν οι τέχνες, ο πολιτισμός και η βιομηχανία. Δίνονταν η ελευθερία για την προσωπική οργάνωση του ίδιου τους του χώρου και η ελευθερία ευέλικτου ωραρίου εργασίας όποτε επιθυμούσε ο καλλιτέχνης. Η Ελλάδα παρουσιάζει ενδιαφέροντα παραδείγματα, από τις αρχές σχεδόν του 20ου αιώνα, τα οποία έχουν ενταχθεί και προσαρμοστεί στις ανάγκες του κλίματος της χώρας και της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, κρατώντας σταθερές τις σχεδιαστικές αρχές που τέθηκαν στο Παρίσι.

«Η δουλειά μου είναι κάτι σαν ημερολόγιο που είναι βγαλμένο από τις συγκινήσεις, τις εντυπώσεις, τις αναμνήσεις και τις αναζητήσεις μιας ολόκληρης ζωής...»

Γιάννης Μόραλης – στοιχεία για τον καλλιτέχνη

Η αγάπη του Γιάννη Μόραλη για την φύση τον οδήγησε να δεθεί συναισθηματικά με το τοπίο της Αίγινας και το «εκπληκτικό φως» της -όπως συχνά ο ίδιος έλεγε-. Το γεγονός αυτό τον έκανε να πάρει την απόφαση να χτίσει εκεί το σπίτι – ατελιέ του ως χώρο έμπνευσης και ανέθεσε στον φίλο του αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη να το σχεδιάσει¹⁰.

Ο Άρης Κωνσταντινίδης σχεδίασε το σπίτι – ατελιέ του Γιάννη Μόραλη με γνώμονα πως το τοπίο της περιοχής, όσο ξερό και άδειο να είναι, ακόμα και αν έχει μόνο καλλιέργειες, πρέπει να εισβάλει στο σπίτι. Να νιώθει κανείς πως το χώμα και ο ορίζοντας της θάλασσας έρχονται να σμίξουν με το σπίτι. Το οικοπέδο αποτελείται από επιφάνεια χώματος και ελαιόδεντρων 1,5 στρέμματος. Ακόμα και σήμερα η γη έχει μείνει όπως ήταν και το σπίτι – ατελιέ φαίνεται να φύεται από την γη της Αίγινας.

Εικόνα 10: Γιάννης Μόραλης

¹⁰Βιογραφία του Γιάννη Μόραλη, Επίσημη ιστοσελίδα 'σαν σήμερα', διαθέσιμο στο: <https://www.sansimera.gr/biographies/2190>

«Το τοπίο πρέπει να εισχωρεί στους εσωτερικούς χώρους και να δίνει το παρόν της ύπαρξής του. Τοπίο που θα το χαίρεται κανείς και μέσα στον εσωτερικό χώρο, έτσι που θα το αισθάνεται και θα το βλέπει και δεν θα μπορεί “να κάνει” χωρίς αυτό... Για να είναι και το σπίτι το τοπίο, και το τοπίο το σπίτι».

Το σπίτι αποτέλεσε και σημείο συγκέντρωσης της περίφημης «παρέα της Αίγινας». Φίλοι και συνεργάτες του Γ. Μόραλη, όπως ο στενός φίλος και καλλιτέχνης Νίκος Νικολάου, μαζευόντουσαν εκεί τα βράδια του καλοκαιριού και συζητούσαν μέχρι τα ξημερώματα.

Ο Γιάννης Μόραλης ήταν ένας από τους κορυφαίους Έλληνες εικαστικούς καλλιτέχνες της λεγόμενης «γενιά του '30». Γεννήθηκε στην Άρτα τον Απρίλιο του 1916. Από μικρή ηλικία είχε την θέληση να γίνει ζωγράφος και έκτοτε παρακολούθησε εργαστήρια και σπούδασε στην Ιταλία και στο Παρίσι. Δεν στάθηκε μόνο στην ζωγραφική καθώς τον απασχολούσε σημαντικά και η γλυπτική, η χάραξη, η σκηνογραφία και το κομμάτι της εκπαίδευσης. Αποτέλεσε έναν από τους δημοφιλέστερους και σημαντικότερους Έλληνες καλλιτέχνες του 20ου αιώνα. Την καριέρα του ακολουθούν σειρά εκθέσεων, συνεργασιών με σημαντικές προσωπικότητες στον χώρο της τέχνης αλλά και διακρίσεων τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Μέσα από την ζωγραφική και την διδασκαλία του κατάφερε να αλλάξει το τοπίο της τέχνης στην Ελλάδα την μεταπολεμική περίοδο. Στην ζωγραφική του επιτεύχθηκε η σύζευξη του κλασσικού με το μοντέρνο. Τα έργα του χαρακτηρίζονται από θεματολογίες σχετικές με τον έρωτα, τον θάνατο και την φύση.

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Η κατοικία – ατελιέ καλύπτει επιφάνεια 500 τ.μ και είναι κατασκευασμένη από οπλισμένο σκυρόδεμα και τοίχους με εμφανή λιθοδομή από την πέτρα της περιοχής, κάτι που χαρακτηρίζει τα έργα του Άρη Κωνσταντινίδη.

Η κάτοψη έχει την μορφή σχήματος Γ και χωρίζεται σε δύο διακριτούς όγκους. Ο μεγαλύτερος εκ των δύο όγκων, ανατολικά, στεγάζει το ατελιέ ενώ ο μικρότερος στεγάζει τους κύριους χώρους. Η σύνδεση μεταξύ των δύο όγκων γίνεται μέσω ενός μεγάλου ενδιάμεσου ημιυπαίθριου χώρου. Ο ημιυπαίθριος αυτός χώρος λειτουργεί και ως ένα ισχυρό όριο που διαχωρίζει τους όγκους και τις αντίστοιχες λειτουργίες τους. Η διαίρεση των χρήσεων στους δύο όγκους προδίδει τον τρόπο ζωής του καλλιτέχνη, το πάθος του για την ζωγραφική και για την εργασία του στο κομμάτι της τέχνης καθημερινά.

Στο σχέδιο της κάτοψης φαίνεται ξεκάθαρα ότι ο χώρος του ατελιέ καταλαμβάνει μεγαλύτερη έκταση από τους χώρους της κατοικίας. Αυτό δεν είναι τυχαίο αλλά μας φανερώνει την έμφαση που δίνεται στον χώρο του ατελιέ. Ο αρχιτέκτονας δίνει βάρος στον σχεδιασμό του ατελιέ ως ένα στοιχείο κεντροβαρικής σημασίας διότι προτεραιότητα στην καθημερινότητα και στην ζωή του Γ. Μόραλη έχει η καλλιτεχνική δημιουργία. Όλη η διαδικασία της αρχιτεκτονικής σύνθεσης της κατοικίας είναι βασισμένη γύρω από τον χώρο του ατελιέ. Το ατελιέ είναι ένας επίπεδος κενός χώρος που αρθρώνεται από μεγάλα τοιχία που δημιουργούν πλήρη και κενά για την εισχώρηση του φυσικού φωτός. Περιμετρικά από τον χώρο του ατελιέ υπάρχει ένας ημιυπαίθριος διάδρομος που συναντάμε συχνά στα έργα του Α. Κωνσταντινίδη. Από πάνω ακριβώς από το ατελιέ, στον όροφο, τοποθετήθηκαν τα υπνοδωμάτια. Αυτή η τοποθέτηση δεν είναι τυχαία καθώς μας φανερώνει την ζωή και την καθημερινότητα του καλλιτέχνη. Ο χώρος εργασίας βρίσκεται σε «διάλογο» με τον χώρο ύπνου.

¹¹ Κατερίνα Ανέστη, Το σπίτι του Μόραλη, 29/8/2022, διαθέσιμο στο: <https://www.iefimerida.gr/politismos/aigina-moralis-spiti-topio-anoigei>

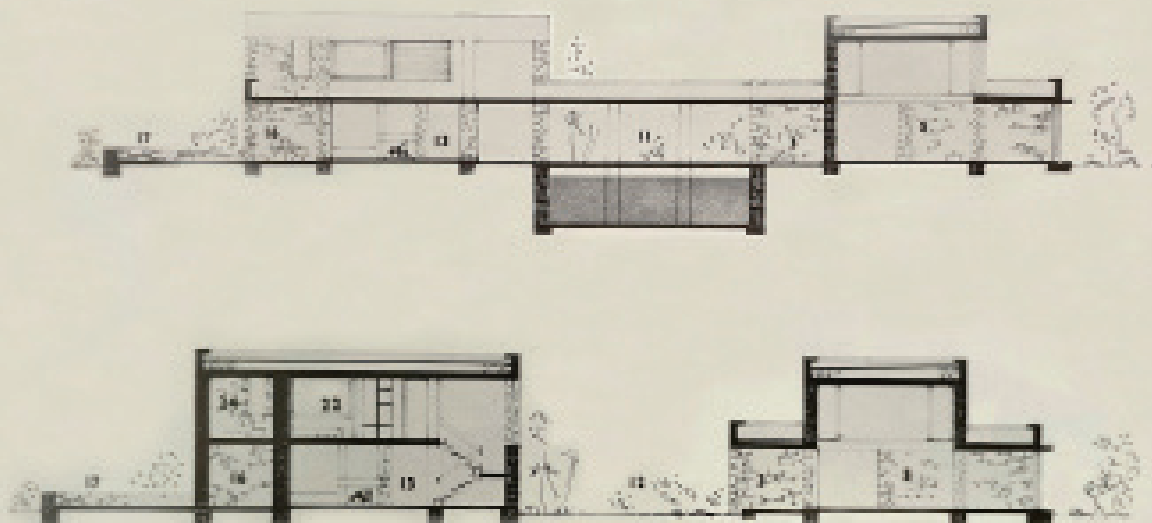

Εικόνα 12: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ στην Αίγινα

Στο νότιο τμήμα του ατελιέ υπάρχει μια μικρή τουαλέτα και ένας μικρός χώρος για να αποθηκεύονται μερικά καβαλέτα, μπογιές και ένα κρεβάτι για να απολαμβάνει ο καλλιτέχνης την μεσογειακή του σιέστα. Το ατελιέ επομένως, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι από τον χώρο ξεκούρασης χωρίς όμως ο χώρος αυτός να έχει σημαντικότερο ρόλο από το ατελιέ τόσο στην ζωή όσο και στην καθημερινότητα του Μόραλη. Μέσα από τα σχέδια του αρχιτέκτονα σκόπιμα αναμιγνύονται δύο διαφορετικές λειτουργίες της καθημερινότητας -διανυκτέρευση και εργασία – και με τον τρόπο αυτό τα σχέδια μας προδίδουν την καθημερινότητα του Μόραλη και την πολύωρη ενασχόληση του με την ζωγραφική.

Η κατοικία – ατελιέ θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το κέλυφος μιας χελώνας που κουβαλά το σπίτι της. Ακόμα και σήμερα είναι φανερά τα στίγματα που άφησε η δουλειά του καλλιτέχνη στον χώρο καθώς στο πάτωμα είναι φανερά τα σημάδια χρώματος που έπεφταν κατά την διάρκεια που δημιουργούσε¹².

Εικόνα 13: Διαμήκης τομή βορά - νότου

Εικόνα 14: Διαμήκης τομή βορά - νότου

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Ένα σημαντικό στοιχείο στον σχεδιασμό του Άρη Κωνσταντινίδη για το ατελιέ του Γ. Μόραλη είναι το φως. Εκμεταλλευόμενος το κυκλαδίτικο φως ο χώρος του ατελιέ είναι σχεδιασμένος έτσι ώστε να εισχωρεί το φως από πολλές πλευρές του χώρου. Γεγονός είναι ότι ο χώρος του ατελιέ δεν περιλαμβάνει φωτιστικά οροφής. Ο φωτισμός καλύπτεται επαρκώς από τα περιμετρικά ανοίγματα. Η κύρια πηγή φωτός εισβάλλει από το άνοιγμα προσανατολισμένο προς τον βορρά. Όπως φαίνεται και στις ακόλουθες εικόνες στον χώρο του ατελιέ υπάρχουν μεγάλα ανοίγματα στο επάνω μέρος που λειτουργούν ως φεγγίτες. Αυτό είναι μια στοχευμένη σχεδιαστική απόφαση του αρχιτέκτονα καθώς ένας χώρος που δέχεται φυσικό φως από ψηλά φωτίζεται καλύτερα διότι το φως διαχέεται πιο έντονα σε όλο τον χώρο.

Εικόνα 16: Χώρος ατελιέ

¹²Μάρω Βασιλειάδου, Επιστροφή στην Αίγινα του Μόραλη, 06/08/2023, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/culture/562013557/epistrofi-stin-aigina-toy-morali/>

Εικόνα 16: Χώρος ατελιέ

Η αρχιτεκτονική του σπιτιού, με βάση τα λόγια του Άρη Κωνσταντινίδη, ονομάστηκε 'κάδρα τοπίων', όπως και ο ίδιος είπε, τα κενά μεταξύ των τοιχίων δημιουργούν μεγάλα "κάδρα τοπίων" για τον κάτοικο - παρατηρητή που βρίσκεται εντός αλλά και εκτός του σπιτιού. Η διαδοχή των επάλληλων πέτρινων διαφραγμάτων εντείνει την προσήλωση του βλέμματος σε μακρινά ή κοντινά τοπία και βοηθά την εστίαση του σε συγκεκριμένα φυσικά αποσπάσματα. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως ο Μόραλης δεν παρενέβη ποτέ στα σχέδια του αρχιτέκτονα και φίλου του. Όπως ο ίδιος υποστήριζε ότι δεν πρέπει να επεμβαίνεις στο έργο του καλλιτέχνη¹³.

Ο Γιάννης Μόραλης μέσα από αυτή την αίσθηση που προκαλούσε το σπίτι είχε χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Καθόμουν στο παράθυρο του ατελιέ και έβλεπα σαν φυλακισμένος τα πλοία που έρχονταν και έφευγαν στο λιμάνι».

Εικόνα 17: "Κάδρα τοπίων"

Εικόνα 18: "Κάδρα τοπίων"

¹³Μάρω Βασιλειάδου, όπως παραπάνω

Εικόνα 19: "Κάδρα τοπίων"

Το γεγονός αυτό αποτέλεσε σημείο έμπνευσης για την δημιουργία μιας σειράς καλλιτεχνικών έργων. Ανάμεσα σε αυτά ξεχώρισε η σειρά «ερωτικό».

Αυτή η σειρά έργων δημιουργήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 70', αφότου ο Μόραλης έχτισε το ατελιέ στην Αίγινα, και συνεχίστηκαν μέχρι και το τέλος της καλλιτεχνικής του καριέρας. Η έμπνευση των έργων αυτών προέρχεται από την γυναικεία φιγούρα. Χαρακτηριστικό της ζωγραφικής αυτής είναι μια συγκεκριμένη παλέτα χρωμάτων και η ελευθερία της αφαιρετικής έκφρασης, ενώ το σύνολο των καμπύλων και η γεωμετρία παραπέμπει στην αρχαία κυκλαδίτικη τέχνη και σε έναν αρχαίο αισθησιασμό¹⁴.

Εικόνα 20: Ερωτικό 1989

¹⁴Το ερωτικό', Επίσημη ιστοσελίδα εθνικής πινακοθήκης, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgallery.gr/artist/moralis-giannis/>

Εικόνα 21: Ερωτικό 1982

Η κατοικία – ατελιέ της ζωγράφου Βαρβάρας Μαυρακάκη στην Αίγινα

Βαρβάρα Μαυρακάκη – στοιχεία για την καλλιτέχνίδα

Η Βαρβάρα Μαυρακάκη γεννήθηκε στην Αθήνα, στον Πειραιά. Είναι μια σύγχρονη Ελληνίδα καλλιτέχνης με ένα εκτενές ζωγραφικό έργο από το 1980 ως και σήμερα. Σπούδασε στην Νέα Υόρκη και έχει λάβει μέρος σε της εκθέσεις της Ελλάδας και του εξωτερικού. Έδωσε ενεργά το παρόν, μέσα από τα έργα της σε εκθέσεις της το Art Athina και την Διεθνής Τριενάλε Υφαντουργίας στην Πολωνία.

Αυτό που χαρακτηρίζει τα έργα της και την δουλειά της είναι τα έντονα χρώματα, οι σύγχρονες θεματικές και οι αφηρημένες θεματικές. Αν και το όνομα της δεν έχει γνωρίσει τη λλα ονόματα του καλλιτεχνικού χώρου στην Ελλάδα, τα έργα της έχουν κοσμήσει σημαντικές εκθέσεις στην Ελλάδα αλλά και το εξωτερικό. Το έργο της εστιάζει και εξετάζει σύγχρονα πολιτικοκοινωνικά θέματα, αφήνοντας μια κριτική ματιά της σύγχρονες κοινωνικές πρακτικές και δομές. Προκαλεί τον θεατή να σκεφτεί βαθύτερα μέσα από συναισθήματα και ιδέες που προκαλούν τα έργα της¹⁵.

Εικόνα 22: Βαρβάρα Μαυρακάκη
Εικόνα 23: Μικτή Τέχνη

¹⁵ MEDUSA art gallery, διαθέσιμο στο: <https://www.medusaartgallery.com/category/barbara-mavrakaki/>

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Αν και σπούδασε και δραστηριοποιήθηκε έντονα στο εξωτερικό, η αγάπη της για την Ελλάδα δεν άλλαξε ποτέ. Το 1990 ανέθεσε της αρχιτέκτονες Δημήτρη και Σουζάνα Αντωνακάκη να σχεδιάσουν μια κατοικία μαζί με το ατελιέ της στο νησί της Αίγινας.

Από το σχέδιο της κάτοψης είναι αντιληπτό ότι ο χώρος του ατελιέ έχει κεντρικό ρόλο στον σχεδιασμό και στην δομή του κτιρίου. Βρίσκεται κεντρικά στο ισόγειο και είναι ο μόνος χώρος σε αυτό το επίπεδο εκτός από μια μικρή τουαλέτα. Αυτό φανερώνει την έντονη πρόθεση των αρχιτεκτόνων να θέσουν τον χώρο του ατελιέ ως το κέντρο της σύνθεσης. Περιμετρικά του ατελιέ υπάρχει ένας ημιυπαίθριος διάδρομος που περιβάλλεται από υποστυλώματα τετραγωνικής διατομής στο νοτιοδυτικό τμήμα. Το στοιχείο αυτό θυμίζει τη σχηματική απλότητα και την ακαμψία της προϊστορικής κάτοψης. Η καθαρή ορθογωνική μορφή της κάτοψης, οι ήσυχες λεπτομέρειες του σπιτιού, η λιτότητα που χαρακτηρίζει τον σχεδιασμό και ο τρόπος με τον οποίο δεσπόζει στη γη της Αίγινας, χωρίς να εντάσσεται απόλυτα στο τοπίο και στην κλίση του εδάφους, είναι στοιχεία και αποφάσεις που έγιναν επίτηδες από τους αρχιτέκτονες. Το κύριο υλικό του κτιρίου είναι το οπλισμένο σκυρόδεμα ενώ εξωτερικά έχει επενδυθεί με τιμεντόλιθους ειδικών προδιαγραφών.

Εικόνα 24: Κατοικία - ατελιέ Β.Μαυρακάκης

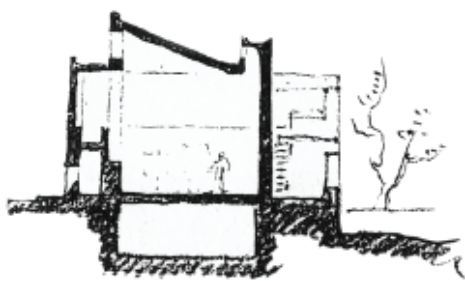
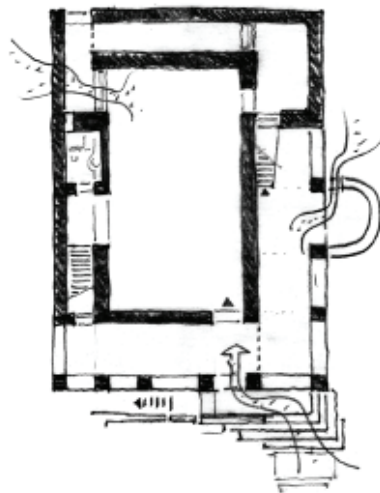

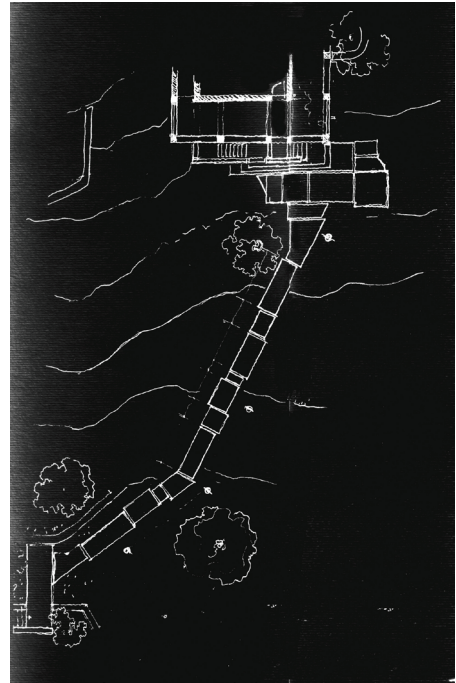
Εικόνα 25: Βόρεια όψη ατελιέ

Εικόνα 26: Σκίτσα κάτοψης και τομής ατελιέ

Ο σχεδιασμός της κατοικίας είναι βασισμένος εξ' ολοκλήρου αναφερόμενος γύρω από τον χώρο στο ατελιέ στο ισόγειο. Όλα τα τετραγωνικά στον εσωτερικό χώρο του ισόγειου έχουν δοθεί για την χρήση του ατελιέ. Εξωτερικά, στον περιμετρικό διάδρομο που προαναφέρθηκε, καταλήγει μια υπαίθρια διαδρομή πλακών οπλισμένου σκυροδέματος που ξεκινάει από την είσοδο του οικοπέδου. Στο τέλος αυτής της διαδρομής υπάρχουν βαθμίδες οπλισμένου σκυροδέματος που οδηγούν στον ημιυπαίθριο διάδρομο και μπροστά ακριβώς από την είσοδο του ατελιέ. Το ατελιέ υποδέχεται τον επισκέπτη και κάνει αισθητό ότι ο βασικός ρόλος της κατοικίας είναι να στεγάσει το ατελιέ και όχι για να λειτουργήσει ως χώρος διακοπών.

Εικόνα 27: Σκίτσο κάτοψης οικοπέδου κατοικίας - ατελιέ

Εικόνα 28: Ημιυπαίθριος διάδρομος περιμετρικά του ατελιέ

Εικόνα 29: Ανατολική πλευρά στέγης

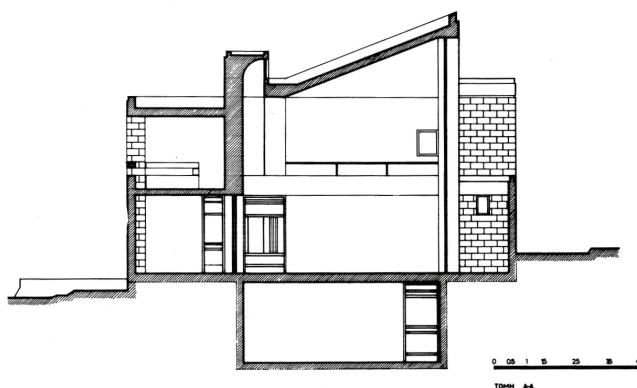
Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Ο χώρος του ατελιέ έχει λευκό ουδέτερο χρώμα και καταλαμβάνει διπλό ύψος ορόφου με την οροφή του να είναι μια κεκλιμένη στέγη προσανατολισμένη προς τον βορρά για την καλύτερη σύλληψη φωτός από τον βορρά – που είναι ιδανικό για χώρους εργαστηρίου και διαβάσματος καθώς είναι σταθερό καθ' όλη την διάρκεια του έτους. Ένα μεγάλο υαλοστάσιο, που καταλαμβάνει όλο το ύψος του χώρου, αφήνει το βορινό φως να εισχωρήσει στο ατελιέ. Ενώ το κάτω μέρος του χώρου του υαλοστασίου, το διατρέχει της τοίχος ύψους περίπου τριών μέτρων που λειτουργεί και ως φόντο για την προβολή των έργων υπό δημιουργία. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται ταυτόχρονα και ο φωτισμός του χώρου από ψηλά πάνω από τον τοίχο που αναφέραμε. Έτσι το φως καταφέρνει να διαχυθεί ευκολότερα σε όλο το χώρο του ατελιέ. Περιμετρικά του χώρου και σε ύψος κοντά στα τρία μέτρα υπάρχουν μεταλλικά οριζόντια στοιχεία που φέρουν προβολείς καθώς η αίθουσα είχε και την δυνατότητα να λειτουργήσει και υπό την μορφή εκθεσιακού χώρου¹⁶.

Τα σχέδια των αρχιτεκτόνων προδίδουν την ενασχόληση της καλλιτέχνη με την τέχνη της στο μεγαλύτερο μέρος της ημέρας. Πέρα από το ατελιέ υπάρχει μόνο μια μικρή τουαλέτα, μια αποθήκη στην ανατολική πλευρά και της μικρός χώρος ξεκούρασης, στο πρώτο επίπεδο στην δυτική πλευρά. Αυτό δείχνει πως προτεραιότητα αποτελεί μόνο η καλλιτεχνική δημιουργία. Μπορούμε να συμπεράνουμε πως η επιθυμία της καλλιτέχνης δεν ήταν μια εξοχική κατοικία διακοπών σε συνομιλία με το ατελιέ της, αλλά η αποκλειστική κατασκευή της χώρου για να μπορεί να πηγαίνει να δημιουργεί μακριά από της μεγάλες πόλεις που παρουσίαζε το έργο της.

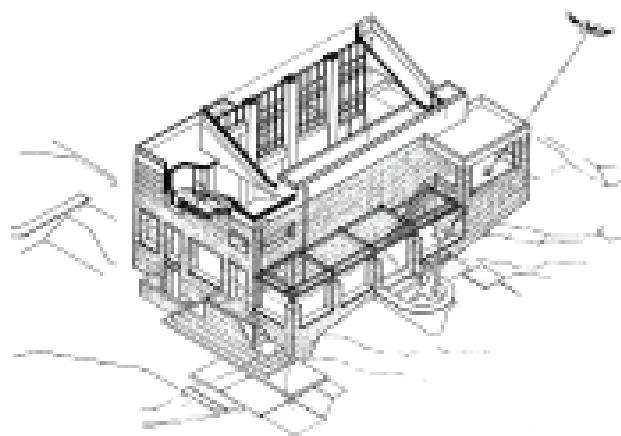
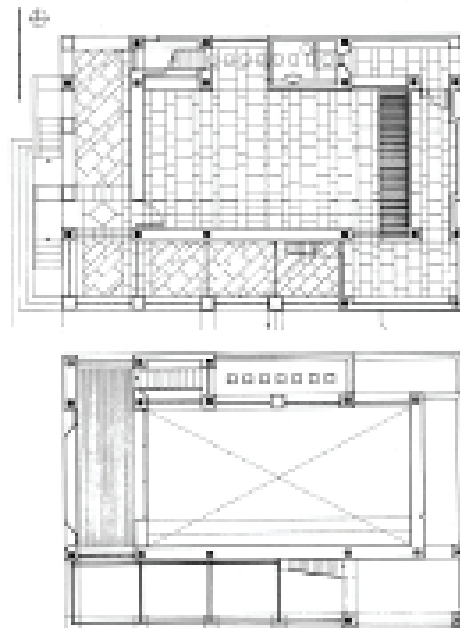

Εικόνα 30: Εσωτερικό του ατελιέ

Εικόνα 31: Εγκάρσια τομή του ατελιέ

¹⁶ATELIER 66, διαθέσιμο στο: <https://a66architects.com/writings/>

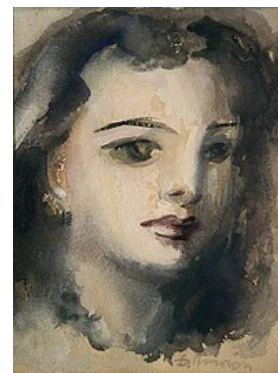
Εικόνα 32: Κάτοψη ισογείου και ορόφου

Εικόνα 33: Αξονομετρική αναπαράσταση στελιέ

Η κατοικία – ατελιέ της γλύπτριας Φρόσως Ευθυμιάδη στα Άνω Πατήσια

Φρόσω Ευθυμιάδη – στοιχεία για την καλλιτέχνηδα

Η Φρόσω Ευθυμιάδη γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1916 κατατάχθηκε ως μια από της σημαντικότερες Ελληνίδες γλύπτριες και κεραμίστριες. Ταξίδεψε σε όλο τον κόσμο, γνώρισε διαφορετικούς πολιτισμούς, έμαθε και εμπνεύστηκε από της, αφήνοντας το αποτύπωμα της πάνω στην καλλιτεχνική της δημιουργία. Έφτασε στην Ελλάδα έπειτα από την μικρασιατική καταστροφή το 1922 και έμεινε στην Αθήνα. Από το 1933 έως το 1937 σπούδασε κεραμοπλαστική στην Κρατική σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών, της Βιέννης. Το 1937 μετά την επιστροφή της στην Αθήνα ασχολήθηκε ολοκληρωτικά με τον πηλό, την κεραμική, τον χαλκό και τον σίδηρο. Το 1946 ξεκινάει για την καλλιτέχνη της μεγάλος καινούργιος κύκλος ταξιδιών στο εξωτερικό που θα διαρκέσει έως και το 1967. Παράλληλα πραγματοποίησε και ατομικές και ομαδικές εκθέσεις με το έργο της. Ξεκίνησε από το Παρίσι, όπου και εργάστηκε για έναν χρόνο, έπειτα εγκαταστάθηκε για δύο χρόνια στην Αργεντινή όπου και μελέτησε του Ίνκας. Συνέχισε το ταξίδι της με προορισμό της ΗΠΑ για να μελετήσει την σύγχρονη αμερικανική τέχνη, που μετέπειτα φάνηκε ότι είχε μεγάλη επιρροή στο καλλιτεχνικό της έργο. Πέρασε από την Βραζιλία, το Περού, την Αίγυπτο, την Ινδία, την Ιαπωνία, το Ιράκ και της ακόμη χώρες που διαμόρφωσαν το καλλιτεχνικό της ύφος¹⁷.

Εικόνα 34: Προσωπογραφία Φ. Ευθυμιάδη

Εικόνα 35: Γυναίκες του Λούξορ, 1955

¹⁷Επίσημη ιστοσελίδα εθνικής πινακοθήκης, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgallery.gr/artist/efthymiadi-menegaki-froso/>

Τα έργα της Φρόσως Ευθυμιάδη χαρακτηρίζονται από αφαιρετικές φόρμες, αφηρημένη γεωμετρία και ελικοειδής μορφές που είναι σημάδια επιρροής από της τέχνες των πολιτισμών που επισκέφτηκε. Οι δημιουργίες της βασίζονται σε υλικά της ο πηλός, ο σίδηρος και ο ορείχαλκος. Αυτό που της κέντρισε το ενδιαφέρον είναι η φύση και τα ζώα. Για τον λόγο αυτό τα επόμενα χρόνια δημιουργεί μια σημαντική σειρά έργων πηλού που αναπαριστούν μορφές ζώων. Θεωρείται η πρώτη Ελληνίδα γλύπτρια που ασχολήθηκε με την ζωοπλαστική. Μάλιστα ασχολήθηκε με ολόσωμες μορφές και προτομές από πηλό της για παράδειγμα του Νίκου Καζαντζάκη και του Δημήτρη Πικιώνη.

Εικόνα 36: Προτομή από τερακότα του Δ. Πικιώνη

Η Φρόσω Ευθυμιάδη παρουσίασε το καλλιτεχνικό της έργο σε ατομικές και ομαδικές εκθέσεις ανά τον κόσμο. Με αφετηρία το Μπουένος Άιρες το 1947 πραγματοποίησε έπειτα παραπάνω από 15 διεθνείς εκθέσεις και έλαβε μέρος σε πολυάριθμες καλλιτεχνικές διοργανώσεις αποσπώντας και βραβεία διαγωνισμών.

Σήμερα, τα έργα της βρίσκονται σε αίθουσες της εθνικής πινακοθήκης στην Αθήνα και σε αρκετά μουσεία του εξωτερικού¹⁸.

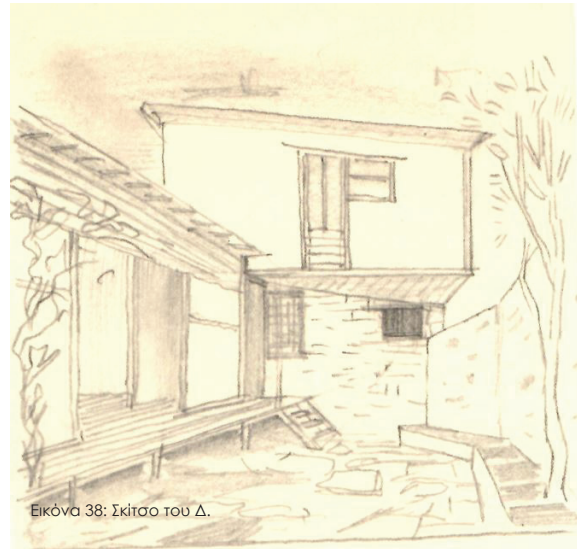

Εικόνα 37: Ζώα των Άνδρων, 1954

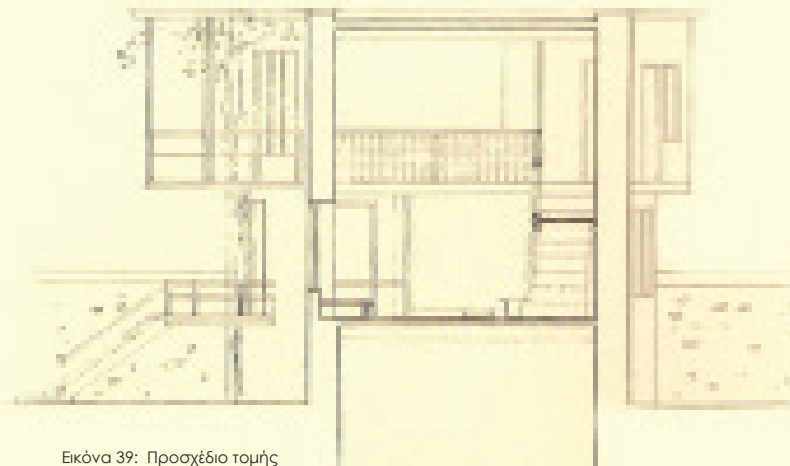
¹⁸Φρόσω Ευθυμιάδη – Μενεγάκη, διαθέσιμο στο: <https://www.wikiwand.com/el/>

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης
που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Το 1949 ανέθεσε στον σπουδαίο αρχιτέκτονα να της σχεδιάσει την κατοικία της μαζί με τον χώρο δημιουργίας των έργων της, το ατελιέ. Βρίσκεται στην οδό Γρυπάρη 10, στην συνοικία Κυπριάδου. Η κατοικία συνδυάζει στοιχεία από την λαϊκή παράδοση.

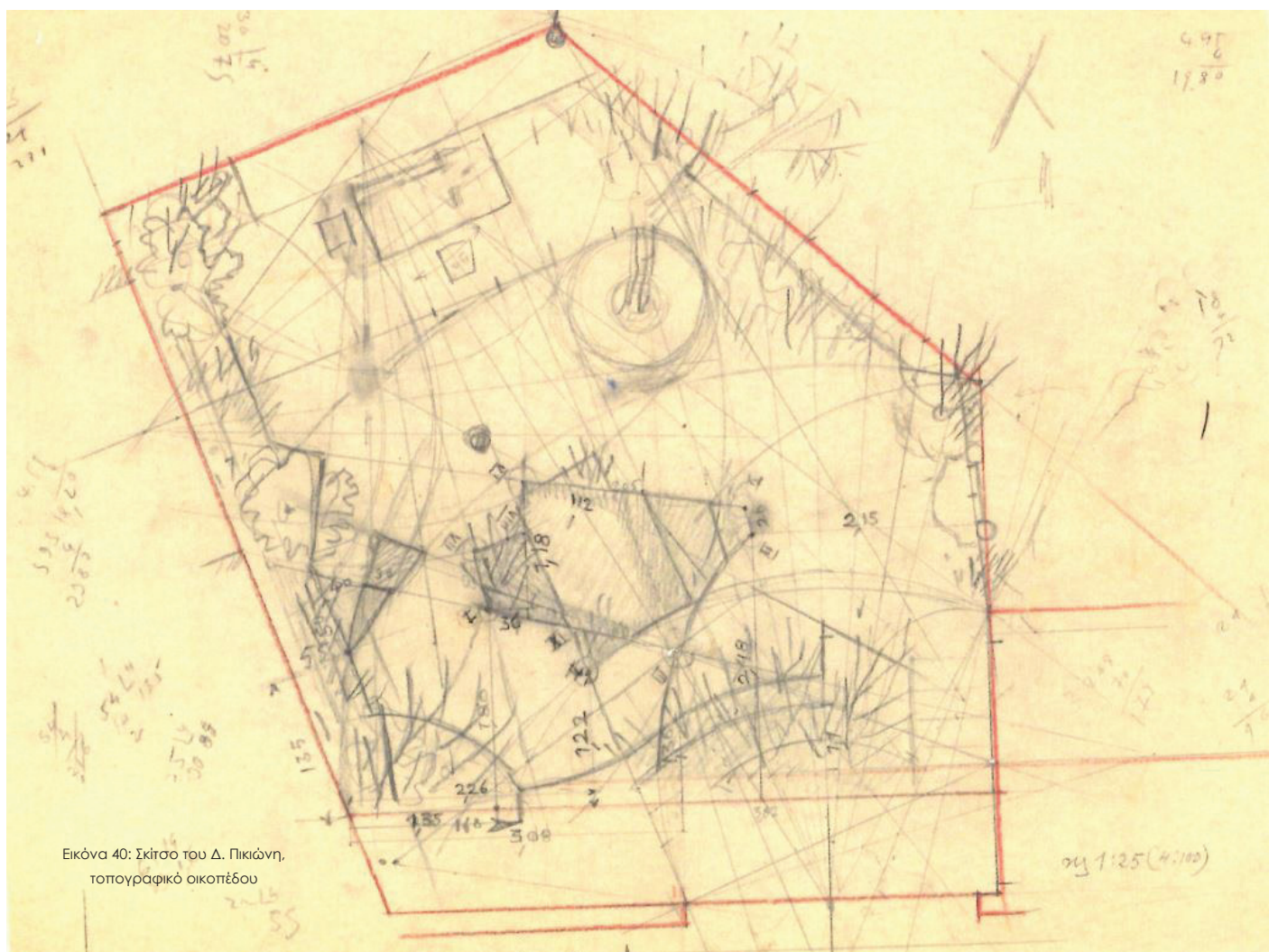

Εικόνα 38: Σκίτσο του Δ.

Εικόνα 39: Προσχέδιο τομής

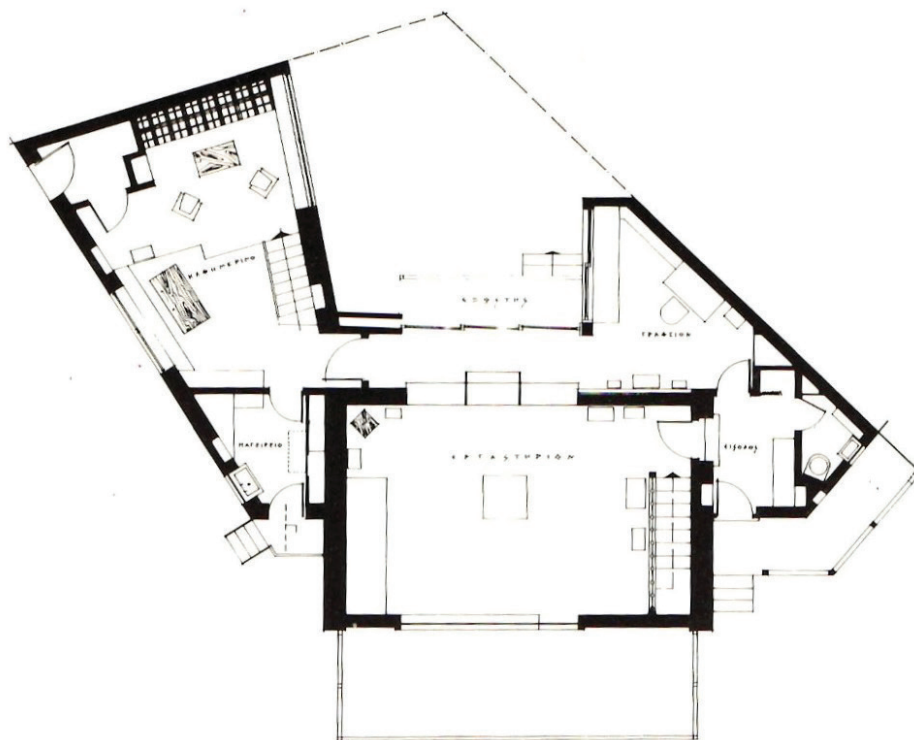
Εικόνα 40: Σκίτσος του Δ. Πικιώνη,
τοπογραφικό οικοπέδου

Η κατοικία – ατελιέ, καλύπτει επιφάνεια περίπου 250 τετραγωνικών μέτρων και αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα, με τα υπνοδωμάτια να βρίσκονται στον όροφο.

Παρατηρώντας το σχέδιο της κάτοψης βλέπουμε πως ο χώρος του ατελιέ καταλαμβάνει σημαντικά μεγάλη επιφάνεια, αναλογικά και με της υπόλοιπους χώρους του ισόγειου. Δεδομένου αυτού καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως ο αρχιτέκτονας οργάνωσε την κάτοψη γύρω από τον μεγάλο χώρο του ατελιέ σκόπιμα ώστε να δώσει την αίσθηση του κεντροβαρικού ρόλου μέσα στην κατοικία. Βλέπουμε την σημασία που έχει δοθεί στον χώρο της κουζίνας αναλογικά με τα τετραγωνικά του ισόγειου, ενισχύοντας τον ρόλο του ατελιέ στην κάτοψη παραμελώντας άλλους σημαντικούς χώρους για κατοίκηση. Η πράξη λοιπόν της καλλιτεχνικής δημιουργίας για την καλλιτέχνηδα αποτελεί σημαντικότερο κομμάτι στην ζωή της αλλά και στην καθημερινότητα της.

Ένα ακόμα στοιχείο που ενισχύει τον κεντροβαρικό ρόλο του ατελιέ, είναι πως η είσοδος σε αυτό γίνεται από τον χώρο υποδοχής, αμέσως μόλις κανείς εισέλθει στην κατοικία. Θα περίμενε κάποιος ότι σε μια κατοικία της υποδέχεται της χώρος καθιστικού για παράδειγμα, της στην περίπτωση αυτή στον χώρο υποδοχής της υποδέχεται παράλληλα και η είσοδος του ατελιέ.

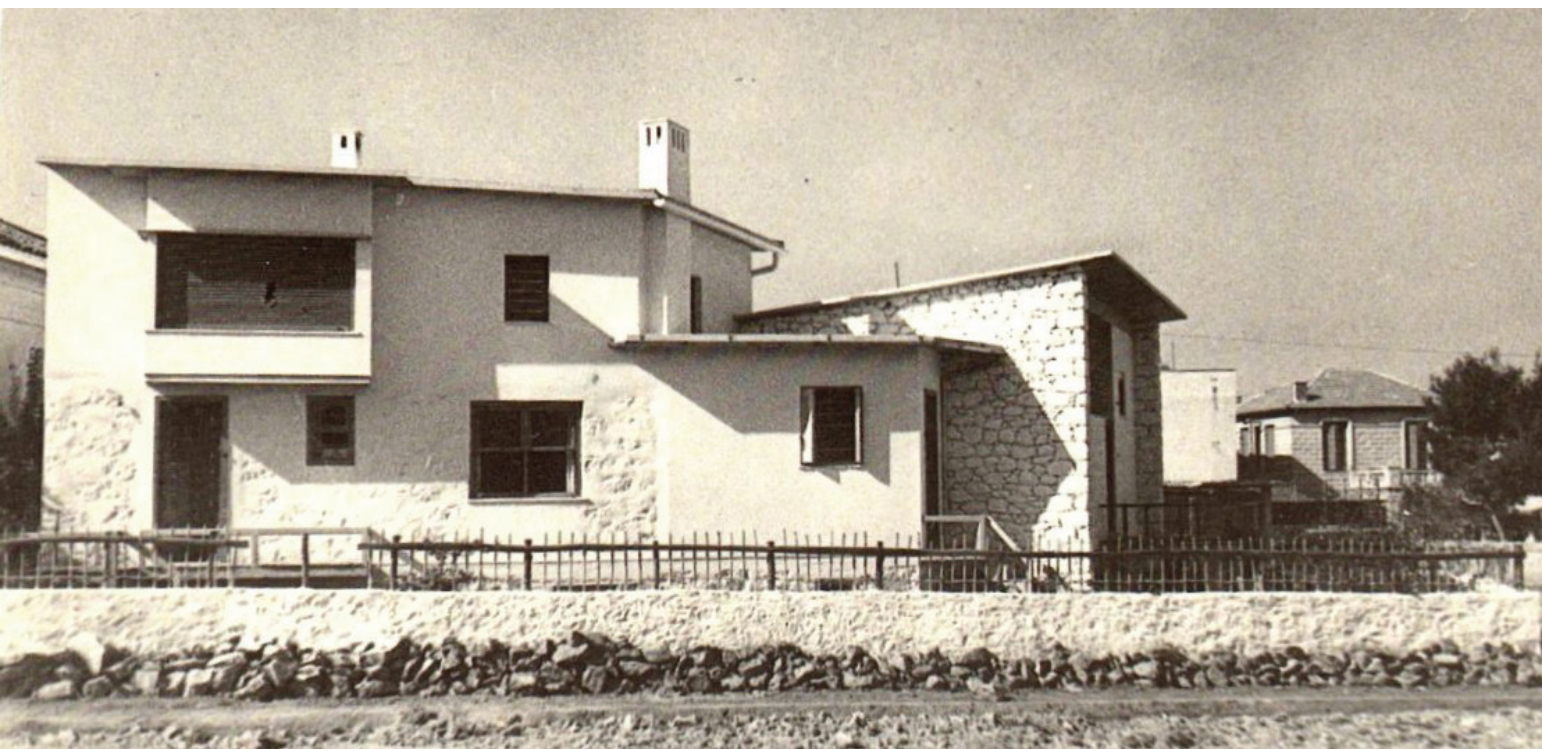
Η κατοικία λοιπόν, είναι σχεδιασμένη και προσαρμοσμένη γύρω από τον χώρο του ατελιέ. Η καλλιτεχνική δημιουργία και η ενασχόληση με το επάγγελμα της καλλιτέχνης έχει πρωτεύον ρόλο στην ζωή της και αυτό αποτυπώνεται και στα σχέδια της της κατοικίας της. Κοιτάζοντας την κάτοψη, στην αριστερή πτέρυγα της κατοικίας έχει τοποθετηθεί το καθιστικό μαζί με το κλιμακοστάσιο που μας οδηγεί στα υπνοδωμάτια. Αριστερά ακριβώς από τον χώρο του ατελιέ βρίσκεται ο μικρός χώρος μαγειρείου ενώ δεξιά από το ατελιέ βρίσκεται ο χώρος υποδοχής, η τουαλέτα και ένας χώρος γραφείου στον γωνιακό όγκο που προεξέχει στο ισόγειο.

Εικόνα 41: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Όπως φαίνεται και στο σχέδιο της κάτοψης αλλά και στις φωτογραφίες των όψεων, βλέπουμε πως στον χώρο του ατελιέ ο βορινός τοίχος αποτελείται από ένα μεγάλο υαλοστάσιο το οποίο βρίσκεται στο επάνω μέρος του χώρου του ατελιέ. Αυτό συμβαίνει ώστε να επιτραπεί στο φυσικό φως να εισβάλει ελεύθερα στο χώρο φωτίζοντάς τον επαρκώς. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει παραπάνω ένας χώρος φωτίζεται καλύτερα αν τα ανοίγματα βρίσκονται σε μεγάλο ύψος από το δάπεδο. Το φως μπορεί ευκολότερα να διαχυθεί σε όλο τον χώρο.

Εικόνα 42: Κατοικία - ατελιέ Φ. Ευθυμιάδη

Εικόνα 43: Το υαλοστάσιο του ατελιέ για την πρόσληψη φωτός

Η κατοικία – ατελιέ είναι κατασκευασμένη από πέτρα και οπλισμένο σκυρόδεμα με επένδυση λευκού σοβά, ενώ ο χώρος που στεγάζεται το ατελιέ υπάρχει εμφανής πέτρινη λιθοδομή εκατέρωθεν της δύο μεγάλους τοίχους.

Εσωτερικά οι τοίχοι είναι και αυτοί είναι επενδυμένοι με λευκό σοβά και κυριαρχεί το ξύλο κυπαρισσιού σαν υλικό στα έπιπλα. Η διακόσμηση αποτελείται κυρίως από προσωπικά έργα της Φρόσω Ευθυμίου. Το κλιμακοστάσιο είναι κατασκευασμένο από δύο λεπτές βαθμιδοφόρους οπλισμένου σκυροδέματος που στηρίζουν πέτρινα μονολιθικά πατήματα.

Εικόνα 44: Τραπεζαρία κατοικίας - ατελιέ

Εικόνα 45: Κλιμακοστάσιο

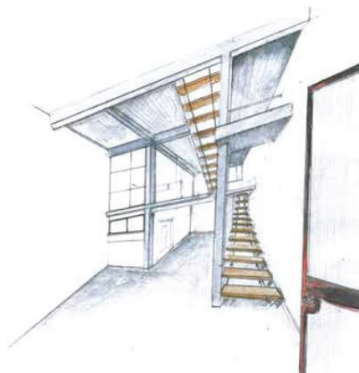
Εικόνα 46: Χώρος καθιστικού

Η κατοικία – ατελιέ του Αντώνη και Ιωάννας Σπητέρη στην Κυψέλη

Αντώνης και Ιωάννα Σπητέρη – στοιχεία για τους καλλιτέχνες

Ο Αντώνης Σπητέρης ήταν ο σημαντικότερος Έλληνας κριτικός τέχνης στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα καθώς και διανοούμενος και ιστορικός τέχνης. Γεννήθηκε στο νησί της Κέρκυρας το 1910. Η καριέρα του Σπητέρη ξεκίνησε με σπουδές στον τομέα των οικονομικών όμως από μικρή ηλικία κατείχε αγάπη για τις τέχνες, τον πολιτισμό και την πολιτική της Ελλάδας και του κόσμου. Το 1947 και έπειτα έστρεψε το ενδιαφέρον του στον τομέα του πολιτισμού με την δημοσίευση άρθρων, σχετικών με την τέχνη, στον ημερήσιο τύπο. Το 1940 παντρεύτηκε την γλύπτρια Ιωάννα Βεροπούλου – Σπητέρη που αποτέλεσε σημαντική επιρροή στο ενδιαφέρον του για τον πολιτισμό και ειδικά τις τέχνες. Μαζί με την σύζυγο του πέρασαν πολλά χρόνια της ζωής τους ανάμεσα στην Αθήνα, στην Βενετία και στο Παρίσι εκεί όπου γνώρισε και μερικές από τις σημαντικότερες προσωπικότητες στον χώρο της τέχνης παγκοσμίως. Καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του ασχολήθηκε μεταξύ άλλων με την προώθηση και την διάδοση της Ελληνικής τέχνης στον υπόλοιπο κόσμο μέσα από σημαντικές εκθέσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό¹⁹.

¹⁹ Αντώνης Σπητέρης, διαθέσιμο στο: <https://el.metapedia.org/>

²⁰ Ι. Σπητέρη, επίσημη ιστοσελίδα εθνικής πινακοθήκης, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgallery.gr/artist/spiteri-ioanna/>

²¹ Α. Μυρσίνη, Μ. Τακόπουλος, Ακαδημαϊκή εργασία, Η επανάχρηση του χώρου, διαθέσιμο στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teykos-alexandritakopoylos.pdf

Η γυναίκα του, Ιωάννα Σπητέρη – Βεροπούλου, ήταν σημαντική γλύπτρια και εκπρόσωπος του εξπρεσιονισμού στην μεταπολεμική Ελλάδα. Σπούδασε στην νομική σχολή της Αθήνας και μετέπειτα γλυπτική στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών. Το 1960 πραγματοποίησε την πρώτη της έκθεση ενώ από τότε και έπειτα συνέχισε την παρουσίαση των έργων της στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Ενδεικτικά συμμετείχε σε εκθέσεις του εξωτερικού στην Νέα Υόρκη στην έκθεση ' Greek Artists ', στην Βραζιλία και στην Γαλλία. Η παραμονή της καλλιτέχνης στο εξωτερικό διαμόρφωσε το ύφος της δημιουργίας της. Ο εξπρεσιονισμός είναι το ύφος που χαρακτηρίζει τα έργα της με σημαντικές επιρροές από τον κυβισμό. Το υλικό που την απασχόλησε περισσότερο από όλα ήταν το μέταλλο. Τα έργα της χαρακτηρίζονται επίσης από μια μνημειακότητα και σήμερα κοσμούν πολλούς δημόσιους χώρους της Ελλάδας και της Γαλλίας²⁰.

Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο ο Αντώνης και η Ιωάννα Σπητέρη επιστρέφουν μόνιμα στην Ελλάδα έχοντας την επιθυμία να συμβάλλουν στην πολιτιστική και καλλιτεχνική ζωή της χώρας μετά από τα δεινά του πολέμου. Ήθελαν να ενισχύσουν την ελληνική τέχνη, την καλλιτεχνική κριτική σκηνή και να ανασυγκροτήσουν τον πολιτισμό. Έτσι λοιπόν, την δεκαετία του '50 αναθέτουν στον φίλο τους και σπουδαίο αρχιτέκτονα, Αριστομένη Προβελέγγιο, να σχεδιάσει την οικία τους μαζί με το ατελιέ της Ιωάννας Σπητέρη²¹.

Εικόνα 48: Σχέδιο όψης σε σχέση με το νεοκλασικό κτίριο

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης
που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Η κατοικία – ατελιέ βρίσκεται στην περιοχή της Κυψέλης στην οδό Κυκλάδων. Το οικόπεδο καταλαμβάνει επιφάνεια 191 τετραγωνικών μέτρων με μια πολύ στενή πρόσοψη μόλις πέντε μέτρων και βρίσκεται ανάμεσα σε μια γωνιακή μονοκατοικία του 20ου αιώνα και μια σύγχρονη πολυκατοικία.

Ο αρχιτέκτονας Αριστομένης Προβελέγγιος έχοντας εργαστεί για αρκετά χρόνια στο εργαστήριο του Le Corbusier στην Γαλλία, φαίνεται πως έχει επηρεαστεί από τον μοντερνισμό και αυτό αποδίδεται στα σχέδια για το ατελιέ. Την περίοδο μάλιστα που κατασκευάστηκε το ατελιέ της Ιωάννας Σπητέρη εργαζόταν ακόμα στο πλάι του Le Corbusier. Η πρόσοψη του ατελιέ χαρακτηρίζεται από την οριζοντιότητα των στοιχείων της, το μοντέρνο ύφος των καθαρών μορφών και την διάσπαση της πρόσοψης σύμφωνα με τις αναλογίες που ορίζει το modulor του Le Corbusier. Γίνεται αντιληπτό με αυτό τον τρόπο η μεγάλη επιρροή και το μοντέρνο ύφος που κατέχει το ατελιέ της Ιωάννας Σπητέρη²².

²²Α. Μυρσίνη, Μ. Τακόπουλος, Ακαδημαϊκή εργασία, Η επανάχρηση του χώρου, διαθέσιμο στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_teyxos-alexandriditakopoulos.pdf

Εικόνα 49: Σημερινή κατάσταση κύριας όψης

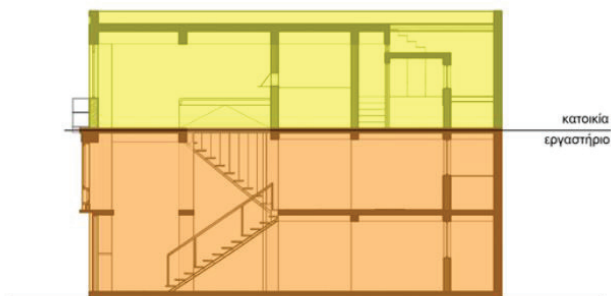
Στο σχέδιο της κάτοψης είναι φανερό πως ο χώρος του ατελιέ της Ι. Σπητέρη, έχει κεντροβαρικό ρόλο στην κατοικία και συγκεκριμένα βρίσκεται στην μεριά του δρόμου, μόλις κανείς εισέλθει στην κατοικία. Το ατελιέ καταλαμβάνει όλο τον μπροστά χώρο της κάτοψης και έχει διπλό ύψος ορόφου. Στο πίσω μέρος του ισόγειου έχει τοποθετηθεί ένας μικρός αποθηκευτικός χώρος που συνορεύει με τον χώρο της τουαλέτας.

Το ατελιέ σύμφωνα με τους Monique Eleb και Anne Debarre, «είναι χώρος εργασίας και υποδοχής, έτσι είναι ανοιχτό στην τραπεζαρία και την είσοδο χαρακτηρίζοντας το μποέμ στιλ των καλλιτεχνών». Οι συγκεκριμένες κατοικίες ανήκουν στο πλαίσιο προγραμμάτων για «Hotel d'artistes», μια πρόταση του Charles Giraud το 1893 με σκοπό τη συνύπαρξη καλλιτεχνικής δημιουργίας και κατοίκησης σε σχεδιασμένους χώρους με αρχιτεκτονικές ποιότητες με άξονα το φως, τη χρήση υλικών και τους ευρύχωρους χώρους. Αυτά τα τρία στοιχεία συναντάμε και στο ατελιέ που σχεδίασε ο Α. Προβελέγγιος και είναι φανερό πως ήταν επηρεασμένος από την διαμονή του στην Γαλλία και συγκεκριμένα την εργασία του δίπλα στον Le Corbusier²³.

- Χώρος Εργαστηρίου
- Βοηθητικοί Χώροι
- Φωταγωγός

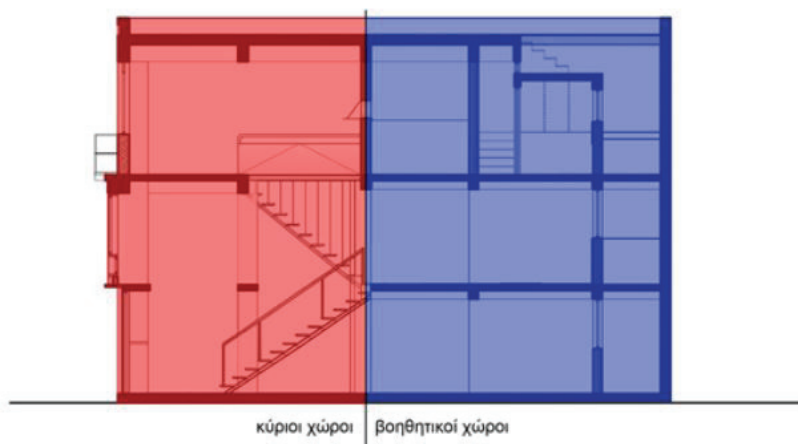
Εικόνα 50: Κάτοψη ισόγειου

Εικόνα 51: Τομή κατοικίας - ατελιέ

²³Α. Μυρσίνη, Μ. Τακόπουλος, Ακαδημαϊκή εργασία, Η επανάχρηση του χώρου, διαθέσιμο στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teykos-alexandritakopoylos.pdf

Πάνω από τον κεντρικό ισόγειο χώρο του ατελιέ υπάρχει ένας μικρός χώρος παταριού που φτάνει κανείς μέσα από μια σκάλα με μεταλλικές λεπτές βαθμιδοφόρους και λεπτά ξύλινα πατήματα. Το πατάρι φιλοξενεί ένα κρεβάτι και ένα μικρό γραφείο, στην άκρη κοιτάζοντας το ισόγειο, ώστε να μπορεί η καλλιτέχνης να ξεκουραστεί ή να σχεδιάσει χωρίς όμως να απομακρυνθεί από τον κεντρικό χώρο του ατελιέ. Η τοποθέτηση του παταριού κοντά στον χώρο του ατελιέ και η χρήση που έχει μας προδίδει στοιχεία για την ζωή και την καθημερινότητα της Ιωάννας Σπητέρη. Καταλαβαίνουμε πως το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας το περνάει στον χώρο εργαστηρίου δημιουργώντας και έχοντας την δυνατότητα να ξεκουραστεί για λίγο στον χώρο του παταριού, ανεβαίνοντας μόνο μια μικρή σκάλα, και έπειτα να συνεχίσει την καλλιτεχνική της δημιουργία χωρίς να μεταβεί σε άλλον κύριο χώρο του σπιτιού έξω από το ατελιέ. Στους πίσω χώρους του παταριού υπάρχουν δωμάτια για αποθήκευση.

Εικόνα 52: Τομή κατοικίας - ατελιέ

Στο τρίτο επίπεδο της κατοικίας – ατελιέ στεγάζεται ένας μεγάλος χώρος καθιστικού στην μεριά του δρόμου. Τα μεγάλα υαλοστάσια, με την τεχνοτροπία αμμοβολής της μπροστινής όψης, φωτίζουν επαρκώς τον χώρο του καθιστικού. Από εκεί ξεπροβάλλει σαν “γλώσσα” ο χαρακτηριστικός πρόβολος της όψης. Στο πίσω μέρος του κτιρίου στεγάζονται ο χώρος του μπάνιου, της κουζίνας και του ενός υπνοδωματίου. Δεξιά του υπνοδωματίου υπάρχει το κεντρικό μπάνιο ενώ ακριβώς στο κέντρο του επιπέδου αυτού έχει τοποθετηθεί η κουζίνα. Από τον χώρο του υπνοδωματίου μπορεί κανείς να οδηγηθεί στο επίπεδο του δώματος μέσα από ένα μικρό κλιμακοστάσιο.

Ο αρχιτέκτονας Αριστομένης Προβελέγγιος διαχειρίστηκε πολύ σωστά το θέμα του φωτισμού σε ένα τόσο δύσκολο οικόπεδο. Ο κεντρικός φωταγωγός που προαναφέρθηκε έχει σημαντικό ρόλο σε όλα τα επίπεδα του ατελιέ και της κατοικίας. Στο τρίτο επίπεδο βρίσκεται ανάμεσα στον χώρο του καθιστικού και του υπνοδωματίου. Με τον σχεδιασμό αυτό επιτυγχάνεται ταυτόχρονος φωτισμός και αερισμός των δύο χώρων.

Εικόνα 53: Θέαση από τον χώρο του παταριού

Εικόνα 54: Κάτοψη παταριού

Εικόνα 55: Κάτοψη ορόφου

Εικόνα 56: Εισχώρηση του φωτός στο κτίριο

Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο του κτιρίου αποτελεί το κλιμακοστάσιο, που φαίνεται σαν να αιωρείται, οδηγεί από το ισόγειο στο επίπεδο του καθιστικού περνώντας και από το πατάρι. Η σκάλα αποτελείται από δύο λεπτές βαθμιδοφόρους που συγκρατούν ξύλινα λεπτά πατήματα. Ο λόγος που η σκάλα είναι σχεδιασμένη με τόσο λεπτά στοιχεία είναι διότι ο Αριστομένης Προβελέγγιος ήρθε αντιμέτωπος με ένα πολύ μικρό και στενό οικόπεδο. Επομένως η σχεδίαση σε έναν τόσο μικρό χώρο απαιτεί τις ελάχιστες δυνατές διαστάσεις και μεγέθη αντικειμένων. Έτσι λοιπόν και η σκάλα σχεδιάστηκε με λεπτά στοιχεία ώστε να αφήνει διαπερατότητα και διαφάνεια σε όλο τον χώρο του ισόγειου. Πέρα από αυτό η σκάλα λειτουργεί κατά μια έννοια και σαν εκθεσιακό κομμάτι του χώρου καθώς βρίσκεται σε πολύ εμφανές σημείο του ισόγειου και την αντικρίζει κανείς αμέσως μόλις μπαίνει στο ατελιέ από τον δρόμο.

Η επιρροή που είχε ο Le Corbusier στον Προβελέγγιο φαίνεται και στο στοιχείο της σκάλας. Ο αρχιτέκτονας οργανώνει έναν εσωτερικό αρχιτεκτονικό περίπατο γνωστό και ως «promenade architecturale». Ορίζει την κίνηση και την άνοδο προς τα επάνω επίπεδα περνώντας πρώτα από το πατάρι που ανήκει στον χώρο του ατελιέ και μετέπειτα καταλήγει η πορεία στο επάνω επίπεδο με το υπνοδωμάτιο και το καθιστικό²⁴.

²⁴ Α. Μυρσίνη, Μ. Τακόπουλος, Ακαδημαϊκή εργασία, Η επανάχρηση του χώρου, διαθέσιμο στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teykos-alexandritakopoulos.pdf

Εικόνα 57: Σημερινή κατάσταση κλιμακοστασίου και ατελιέ

Η κατασκευή της κατοικίας – ατελιέ ακολουθεί τον συμβατικό τρόπο οπλισμένου σκυροδέματος. Τα δοκάρια του φέροντα οργανισμού δημιουργούν στην όψη ένα ενδιαφέρον και αρμονικό σκηνικό από κάθετα και οριζόντια στοιχεία από σκυρόδεμα και μάρμαρο στις ποδιές των μεταλλικών κουφωμάτων. Το μάρμαρο που βρίσκεται κατά μήκος της βάσης των ανοιγμάτων κάνει πιο έντονη την οριζοντιότητα της όψης. Τα βασικά υλικά της όψης είναι το γυαλί, το οπλισμένο σκυρόδεμα, το μέταλλο και το μάρμαρο²⁵.

Η κατασκευαστική λογική του κτιρίου συνάδει με αυτήν του μοντέρνου κινήματος. Η απλότητα και η καθαρότητα των μορφών, ακόμα και στον κατασκευαστικό κάναβο του φέροντα οργανισμού, είναι αισθητή και κρατάνε την ελκυστικότητα τους και είναι εμφανές ανεπίχριστο οπλισμένο σκυρόδεμα. Μόνο τα στοιχεία πλήρωσης της κατασκευής έχουν βαφτεί και επενδυθεί με σοβά λευκού χρώματος.

Εικόνα 58: Σημερινή μορφή της κεντρικής όψης

²⁵Α. Μυρσίνη, Μ. Τακόπουλος, Ακαδημαϊκή εργασία, Η επανάχρηση του χώρου, διαθέσιμο στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teykos-alexandritakopoulos.pdf

²⁶Α. Μυρσίνη, Μ. Τακόπουλος, Ακαδημαϊκή εργασία, Η επανάχρηση του χώρου, διαθέσιμο στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teykos-alexandritakopoulos.pdf

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Ο χώρος του ατελιέ φωτίζεται επαρκώς μέσω της γυάλινης όψης του δρόμου. Η όψη αποτελείται κυρίως από υαλοστάσια, με τεχνοτροπία αμμοβολής, σε όλο το ύψος του κτιρίου, για να μπορεί το φως να διασπάζεται και να διαχέεται σε όλα τα επίπεδα του κτιρίου και κυρίως να φωτίζεται επαρκώς ο χώρος του ατελιέ. Το μικρό πλάτος του οικοπέδου σε συνδυασμό με τα κλειστά όρια εκατέρωθεν του οικοπέδου και την ανάγκη για επαρκή φωτισμό του ατελιέ, οδήγησαν στην λύση της διαμόρφωσης της βασικής όψης με υαλοστάσια. Στο πρόβλημα του φωτισμού όλου του στενού κτιρίου καθ' ύψος, αλλά και στον χώρο του εργαστηρίου, συμβάλλει σημαντικά και ο φωταγωγός που βρίσκεται στο κέντρο του κτιρίου και αφήνει το φως να διαχέεται στους ορόφους μέσα από τα περιμετρικά υαλοστάσια που τον κατακλύζουν.

Αν βρεθεί κάποιος στον διπλό χώρο εργαστηρίου στο ισόγειο θα αντιληφθεί πως το διπλό ύψος δεν εξυπηρετεί απλά τον χώρο του ατελιέ, αλλά λειτουργεί και ως ένας εσωτερικός κήπος – αίθριο βάζοντας στο κτίριο άπλετο φως. Όπως είχε αναφέρει χαρακτηριστικά και ο αρχιτέκτονας Τάσης Παπαϊωάννου «... λόγω έλλειψης υπαίθριου χώρου είναι σαν να μεταφέρεται το έξω μέσα...»²⁶. Η λύση που έδωσε ο Α. Προβελέγγιος κατά την σχεδίαση σε ένα τόσο στενό οικόπεδο, είναι να δημιουργήσει αυτόν τον διπλού ύψους χώρο ατελιέ που παράλληλα θα λειτουργεί και ως ένας τεράστιος φωταγωγός για το ισόγειο και για το πατάρι που ακολουθεί από πάνω.

Η κατοικία – ατελιέ του γλύπτη Αντώνη Σώχου στην Κυψέλη

Αντώνης Σώχος – στοιχεία για τον καλλιτέχνη

Ο Αντώνης Σώχος γεννήθηκε το 1888 και αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους Έλληνες γλύπτες και ένας από τους χαρακτηριστικότερους καλλιτέχνες της γενιάς του '30. Ο Α. Σώχος καταγόταν από μεγάλη οικογένεια της Τήνου με μεγάλο ιστορικό στην γλυπτική. Ξεκίνησε τις σπουδές του στην γλυπτική το 1908 στην Σχολή Καλών Τεχνών. Έπειτα συνέχισε τις σπουδές του στο εξωτερικό με υποτροφία από την ελληνική κυβέρνηση. Φοίτησε στο Παρίσι και στο Μόναχο. Αφού γύρισε στην Ελλάδα έγινε καθηγητής αρχιτεκτονικής στο πανεπιστήμιο Αθηνών. Τα έργα του είναι πολυάριθμα και κοσμούν πολλές εκθέσεις σε μουσεία της Ελλάδας και του εξωτερικού καθώς και αρκετούς δημόσιους χώρους της Ελλάδας²⁷.

Εικόνα 61: Γιάννης Τσαρούχης, Τώνης Σπητέρης, Αντώνης Σώχος και Γιάννης Μόραλης στην Μπιενάλε της Βενετίας το 1958. Φωτο: Αρχείο Γιάννη Μόραλη/MIET

²⁷Επίσημη ιστοσελίδα ΜΕΤΑΠΑΙΔΕΙΑ, βιογραφία του Α. Σώχου, διαθέσιμο στο: <https://el.metapedia.org/wiki/>

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Το 1937 αναθέτει στον αρχιτέκτονα Τάκη Μάρθα να σχεδιάσει την κατοικία – ατελιέ στην περιοχή της Κυψέλης. Η μορφή της κατοικίας είναι λυτή και αποτελείται από δυο όγκους που στεγάζεται το ατελιέ και η κατοικίας αντίστοιχα. Η κάτοψη των χώρων εσωτερικά έχουν το σχήμα Γ όπου είναι μια αναφορά στην παραδοσιακή κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική και παράδοση.

Σημαντικό στοιχείο της σύνθεσης έχει ο χώρος υποδοχής ο οποίος περιλαμβάνει και το κλιμακοστάσιο και έχει μια άμεση αναφορά στον γαλλικό προθάλαμο (vestibule). Ο χώρος αυτός λειτουργεί και ως χώρος διανομής στα επιμέρους δωμάτια και τις λειτουργίες με βάση την τριμερή κατανομή. Η διάταξη των λειτουργιών ξεχωριστά – κατοικία και χώρος εργαστηρίου – παραπέμπει στην θεωρία του Guadet. Σύμφωνα με τον οποίο η κάτοψη θα πρέπει να επιλύεται λειτουργικά ώστε να υπάρχει τριμερής διαχωρισμός για να εξασφαλίζεται η ανεξαρτησία των επιμέρους χρήσεων²⁸. Στον επάνω όροφο παρατηρείται προθάλαμος με την ίδια λογική και χρήση όπως στο ισόγειο.

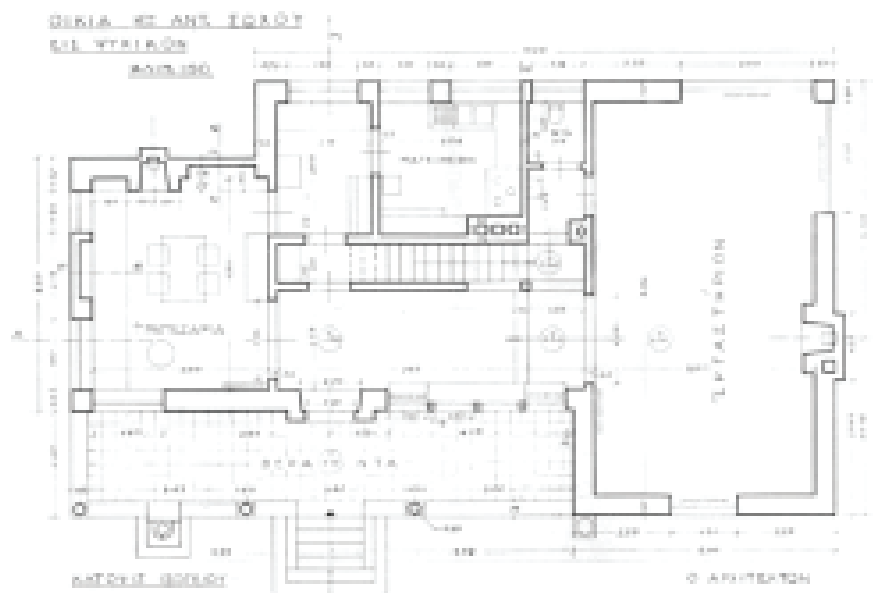
²⁸Κωτσάκη Αμαλία, Αλέξανδρος Νικολούδης, ό.π., σελ. 164.

Παρατηρώντας την κάτοψη του ισόγειου βλέπουμε πως οι χώροι είναι αυστηρά ορισμένοι και δεν υπάρχει ρευστότητα. Εξωτερικά υπάρχουν πλακόστρωτες βαθμίδες που οδηγούν στον εξωτερικό προθάλαμο που λειτουργεί και ως χώρος συγκέντρωσης σε περίπτωση που υπάρχουν αρκετοί καλεσμένοι. Στο ισόγειο εσωτερικά υπάρχει ο χώρος υποδοχής που προαναφέραμε και δεξιά του ο χώρος του ατελιέ. Μπροστά από τον χώρο υποδοχής, βρίσκεται το κλιμακοστάσιο και πίσω από αυτό είναι ο χώρος της κουζίνας. Δίπλα υπάρχει ένας μικρός χώρος τουαλέτας που μπορεί κανείς να φτάσει από τον προθάλαμο και το χώρο του ατελιέ. Ο χώρος τουαλέτας ακολουθεί τα γαλλικά πρότυπα καθώς έχει ξεχωριστό χώρο αποχωρητηρίου. Αριστερά από τον αρχικό προθάλαμο υπάρχει ο χώρος της τραπεζαρίας που λειτουργεί και ως καθιστικό. Από εκεί υπάρχει σύνδεση με το δωμάτιο του γραφείου. Ο χώρος της τραπεζαρίας αποκτά πιο έντονα τα στοιχεία και τις λειτουργίες του καθιστικού με την ύπαρξη εστίας και εκτόνωσης στον εξωτερικό μπροστινό προθάλαμο στεγασμένος από τοξοτοιχία.

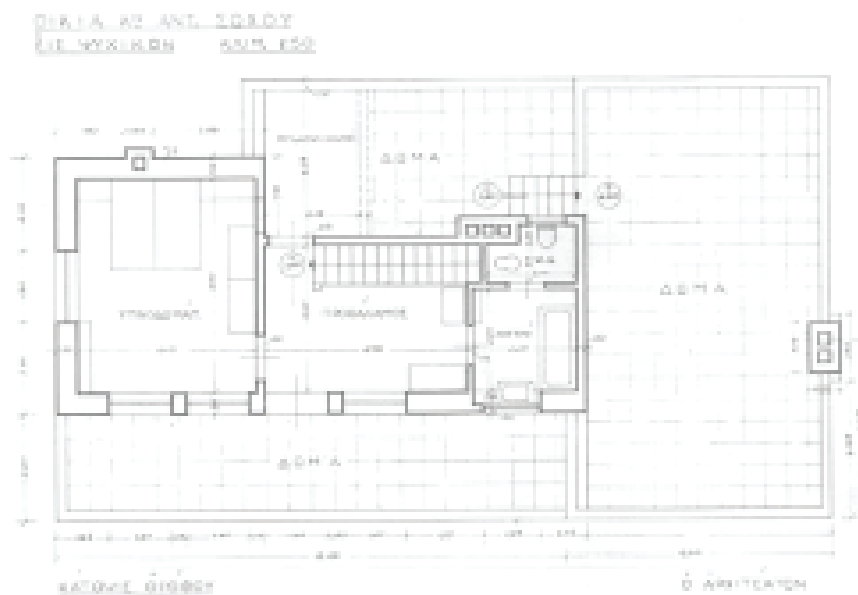
Όσον αφορά τον χώρο του εργαστηρίου – ατελιέ έχει δοθεί ιδιαίτερη έμφαση. Αποτελεί τον μεγαλύτερο ενιαίο χώρο που υπάρχει στην κάτοψη και συγκεκριμένα 60τ.μ. Το ύψος του ατελιέ αγγίζει τα τέσσερα μέτρα, ενώ έχει δοθεί και ιδιαίτερη έμφαση στον φωτισμό του χώρου με μεγάλα ανοίγματα. Τέλος υπάρχουν εσοχές περιμετρικά του χώρου που λειτουργούν ως χώροι αποθήκευσης²⁹.

²⁹Διδακτορική διατριβή Λουκίας Μάρθας, Εκδοχές Μοντερνισμού στο αρχιτεκτονικό, εικαστικό και διδακτικό έργο του Τάκη Μάρθα (1905-1965), 2019, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf

Εικόνα 62: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ Αντώνη Σώχου

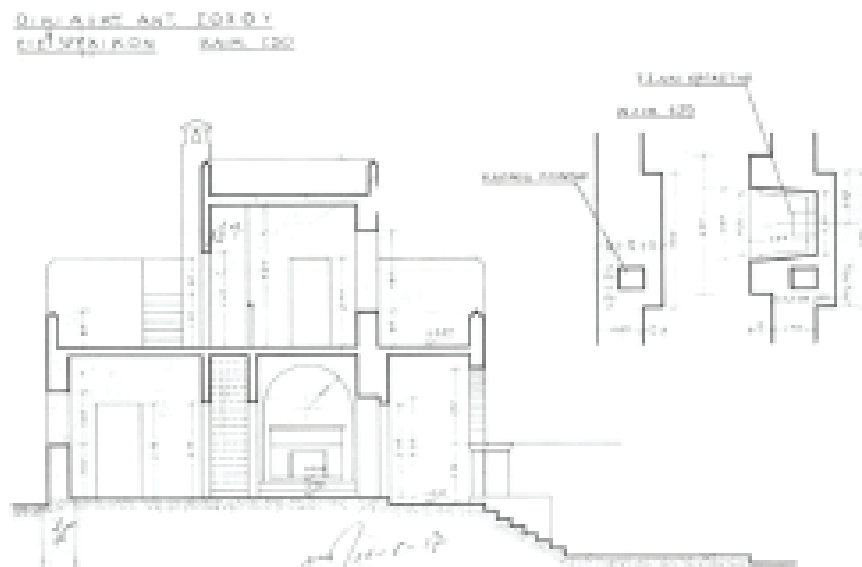

Εικόνα 63: Κάτοψη ορόφου

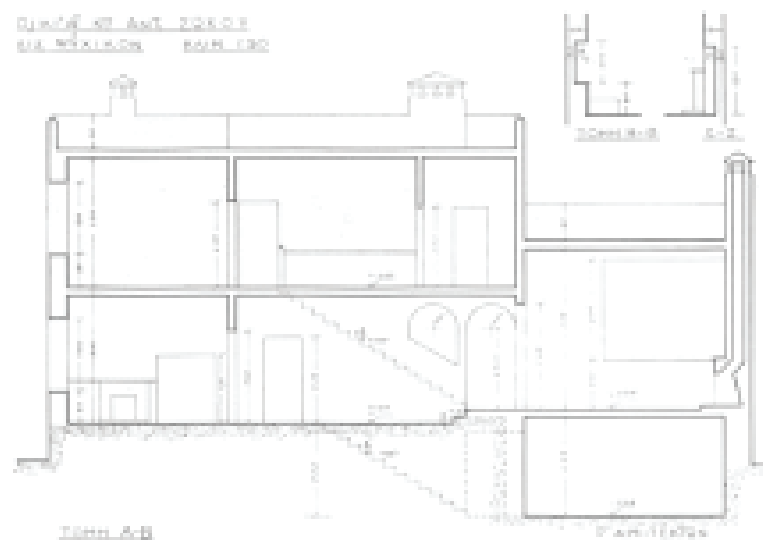
Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως η δομή της κατοικίας παραπέμπει στον γαλλικό τύπο κατοικίας – ατελιέ του 19ου αιώνα ο οποίος προάγει έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής. Σύμφωνα με τον Monique Eleb και Anne Debarre (18) το ατελιέ « είναι χώρος εργασίας και υποδοχής, έτσι είναι ανοιχτό στην τραπεζαρία και την είσοδο χαρακτηρίζοντας το μποέμ στιλ των καλλιτεχνών ». Ο τύπος αυτός πρωτοεμφανίστηκε στην Γαλλία το 1893 και προάγει την συνύπαρξη καλλιτεχνικής δημιουργίας και κατοίκησης σε χώρους σχεδιασμένους με αρχιτεκτονικές ποιότητες και με κύριο άξονα το φως, την χρήση υλικών και τους ευρύχωρους χώρους³⁰.

Το κύριο συνθετικό στοιχείο της όψης είναι η τοξοτοιχία του στεγασμένου ημιυπαίθριου εξωτερικού προθαλάμου στο ισόγειο. Αυτή η αναφορά σε γνώριμα στοιχεία της ελληνικής παράδοσης (τόξα) φανερώνει την αναζήτηση του ελληνικού στοιχείου. Επίσης ένα άλλο στοιχείο ελληνικότητας είναι η διάταξη σχήματος Γ που αποτελεί ελληνική διάταξη κατοικίας.

³⁰Διδακτορική διατριβή Λουκίας Μάρθας, Εκδοχές Μοντερνισμού στο αρχιτεκτονικό, εικαστικό και διδακτικό έργο του Τάκη Μάρθα (1905-1965), 2019, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf

Εικόνα 64: Εγκάρσια τομή πάνω στην κεντρική είσοδο

Εικόνα 65: Διαμήκης τομή, δεξιά ο χώρος του ατελιέ στο ισόγειο

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Από το σχέδιο της κάτοψης βλέπουμε πως ο χώρος του ατελιέ καταλαμβάνει τα δυο μεγαλύτερα ανοίγματα της κατοικίας. Ενώ όλοι οι άλλοι χώροι της κατοικίας έχουν σχετικά τα ίδια ανοίγματα σε μέγεθος, το ατελιέ που χρειάζεται επαρκή φωτισμό υπάρχουν μεγάλα ανοίγματα που καταλαμβάνουν την γωνία του χώρου αφήνοντας το φως να μπει απλόχερα στον χώρο. Σε συνδυασμό με το άνοιγμα που υπάρχει στο κάτω μέρος του ατελιέ ο χώρος φωτίζεται πλήρως.

Εικόνα 66: Κατοικία - ατελιέ Α. Σώχου

³¹Φιλίππιδης, Δημήτρης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, ό.π., σελ. 391.

Εικόνα 67: Εικαστικό έργο του Τάκη Μάρθα «Η Τήνος», λάδι σε χαρτί, 1935

Η κατοικία – ατελιέ των ζωγράφων Δημήτρη Μυταρά και συζύγου στην Νέα Φιλοθέη

Δημήτρης Μυταράς – στοιχεία για τον καλλιτέχνη

Ο Δημήτρης Μυταράς γεννήθηκε στη Χαλκίδα τον Ιούνιο του 1934. Σπούδασε ζωγραφική στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών (1953-1958), με καθηγητές τους Γιάννη Μόραλη και Σπύρο Παπαλουκά. Στη συνέχεια, με υποτροφία του Ι.Κ.Υ., συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι, όπου ειδικεύτηκε στη σκηνογραφία στην École Supérieure des Arts Décoratifs υπό την καθοδήγηση των Λαμπίς και Ζαν Λουί Μπαρρώ, καθώς και στην εσωτερική διακόσμηση στη σχολή Métiers d'Art (1960-1964).

Μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα το 1964, άρχισε να διδάσκει εσωτερική διακόσμηση στο Αθηναϊκό Τεχνολογικό Ινστιτούτο. Από το 1969 δίδασκε στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, αρχικά ως επιμελητής στο εργαστήριο ζωγραφικής, και το 1977 εκλέχθηκε τακτικός καθηγητής. Από το 1982 έως το 1985 διετέλεσε πρόεδρος της Σχολής.

Ο Μυταράς πραγματοποίησε πολλές ατομικές εκθέσεις στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, καθώς και σε διεθνείς διοργανώσεις όπως Μπιενάλε σε Μπολόνια, Φλωρεντία, Ρώμη, Γένοβα, Τόκιο, Σάο Πάολο και Αλεξάνδρεια. Αναδρομικές εκθέσεις των έργων του διοργανώθηκαν από την Πινακοθήκη Πιερίδη, το Βελλίδειο Ίδρυμα και άλλους οργανισμούς, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, όπως στη Γαλλία και τη Σουηδία.

Εκτός από τη ζωγραφική, εργάστηκε ως σκηνογράφος και ενδυματολόγος σε μεγάλα θεατρικά ιδρύματα, όπως το Εθνικό Θέατρο, το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος και το Θέατρο Τέχνης του Καρόλου Κουν. Παράλληλα, ασχολήθηκε με τη διακόσμηση κτιρίων και την εικονογράφηση βιβλίων και δίσκων. Ένα από τα έργα του κοσμεί τον δίσκο "Ιθαγένεια" του Γιάννη Μαρκόπουλου, όπου τραγουδούσε ο Νίκος Ξυλούρης. Τον Μάρτιο του 2008 εξελέγη τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών, όμως αργότερα διαγράφηκε, καθώς έχασε την όρασή του λόγω ασθένειας. Ανάμεσα στις τιμητικές διακρίσεις που έλαβε ήταν ο τίτλος του Ταξίαρχου του Τάγματος του Φοίνικα, ενώ η γενέτειρά του, Χαλκίδα, τον τίμησε ιδιαίτερα. Έφυγε από τη ζωή στις 16 Φεβρουαρίου 2017, σε ηλικία 82 ετών, αντιμετωπίζοντας σοβαρά προβλήματα υγείας τα τελευταία χρόνια.

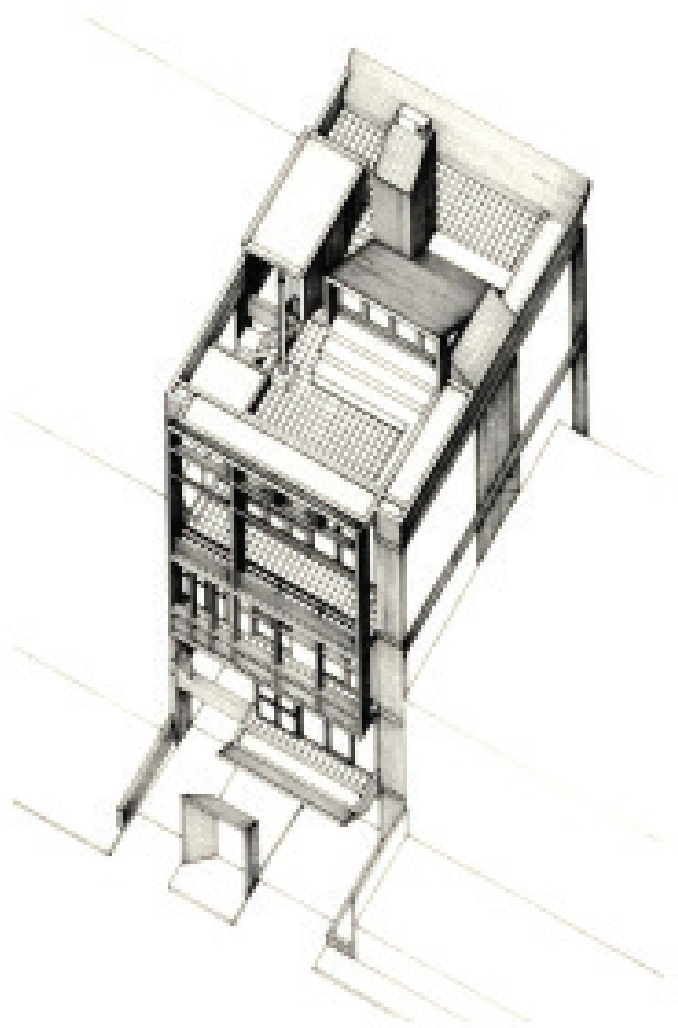

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Το 1980 το ζευγάρι ζωγράφων καλλιτεχνών, ο Δημήτρης Μυταράς και η σύζυγος του, αναθέτουν στον αρχιτέκτονα Μιχάλη Σουβατζίδη τον σχεδιασμό μιας κατοικίας σε συνύπαρξη με τον χώρο καλλιτεχνικής τους δημιουργίας, στην περιοχή της Νέας Φιλοθέης. Το οικόπεδο που βρίσκεται η κατοικία – ατελιέ καλύπτει επιφάνεια των 210τ.μ, έχει νότιο προσανατολισμό και είναι μια συμβατική κατασκευή οπλισμένου σκυροδέματος³².

³²Επίσημη ιστοσελίδα DOMA, ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ STUDIOΣ ΖΩΓΡΑΦΩΝ Μιχάλης Σουβατζίδη, διαθέσιμο στο: <https://www.doma.archi/index/projects/katokia-kai-studios-zwgrafwn>

Εικόνα 68: Αξονομετρική αναπαράσταση κατοικίας - ατελιέ
σχεδιασμένο από τον Μ. Σουβατζήδη

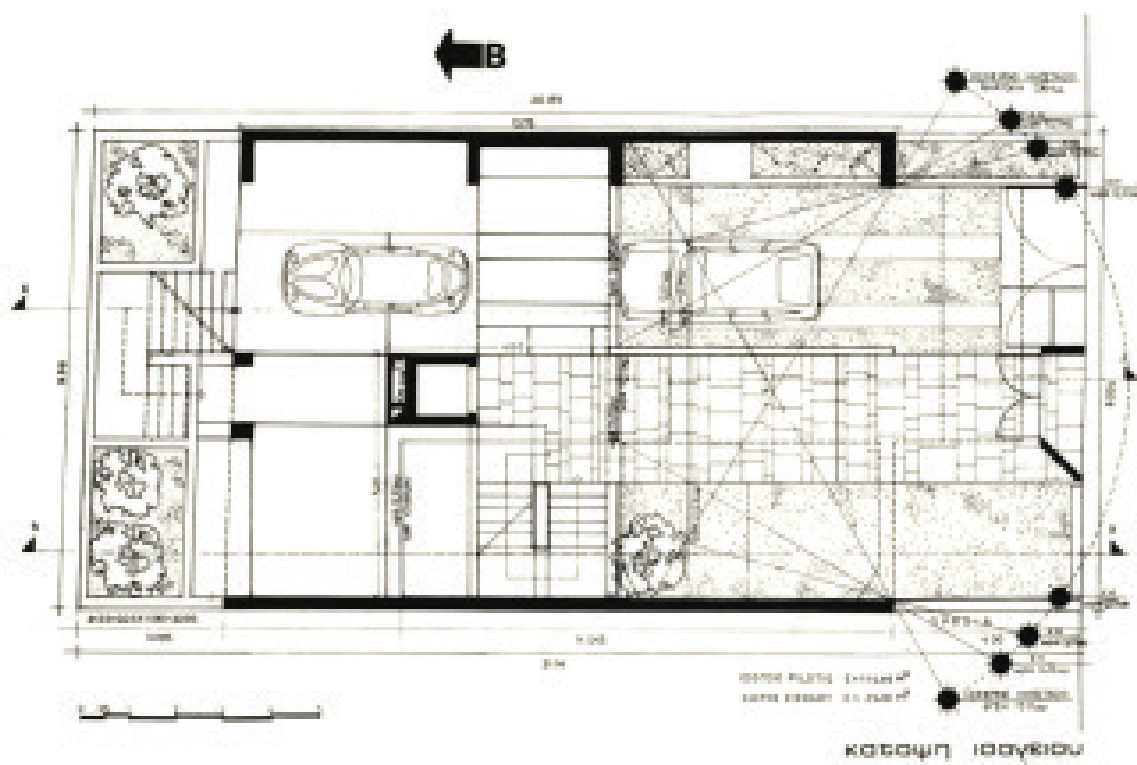
Το επίπεδο του δρόμου έχει χωριστεί σε τρεις ζώνες. Η ανατολική ζώνη σχεδιάστηκε για να φιλοξενήσει τον χώρο στάθμευσης των οχημάτων. Η κεντρική ζώνη αποτελείται από πλακόστρωτη διαδρομή που καταλήγει στην πόρτα του ανελκυστήρα, ενώ η δυτική ζώνη ανήκει σε χώρο πρασίνου που στο τέλος του, σχεδόν δίπλα από τον ανελκυστήρα, υπάρχει το κεντρικό κλιμακοστάσιο που οδηγεί στα επάνω επίπεδα της κατοικίας – ατελιέ. Στο πίσω μέρος του ισογείου υπάρχει ένα δεύτερο κλιμακοστάσιο το οποίο οδηγεί κατευθείαν στον χώρο ατελιέ του άνδρα, που βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του κτιρίου. Εκατέρωθεν του κλιμακοστασίου υπάρχουν δυο μικροί χώροι φύτευσης.

Εικόνα 69: Οπτική από την μεριά του δρόμου προς τον ανελκυστήρα στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου

Εικόνα 70: Επίπεδο ισογείου, χώρος σταύθμευσης

Εικόνα 71: Κάτοψη ισογείου

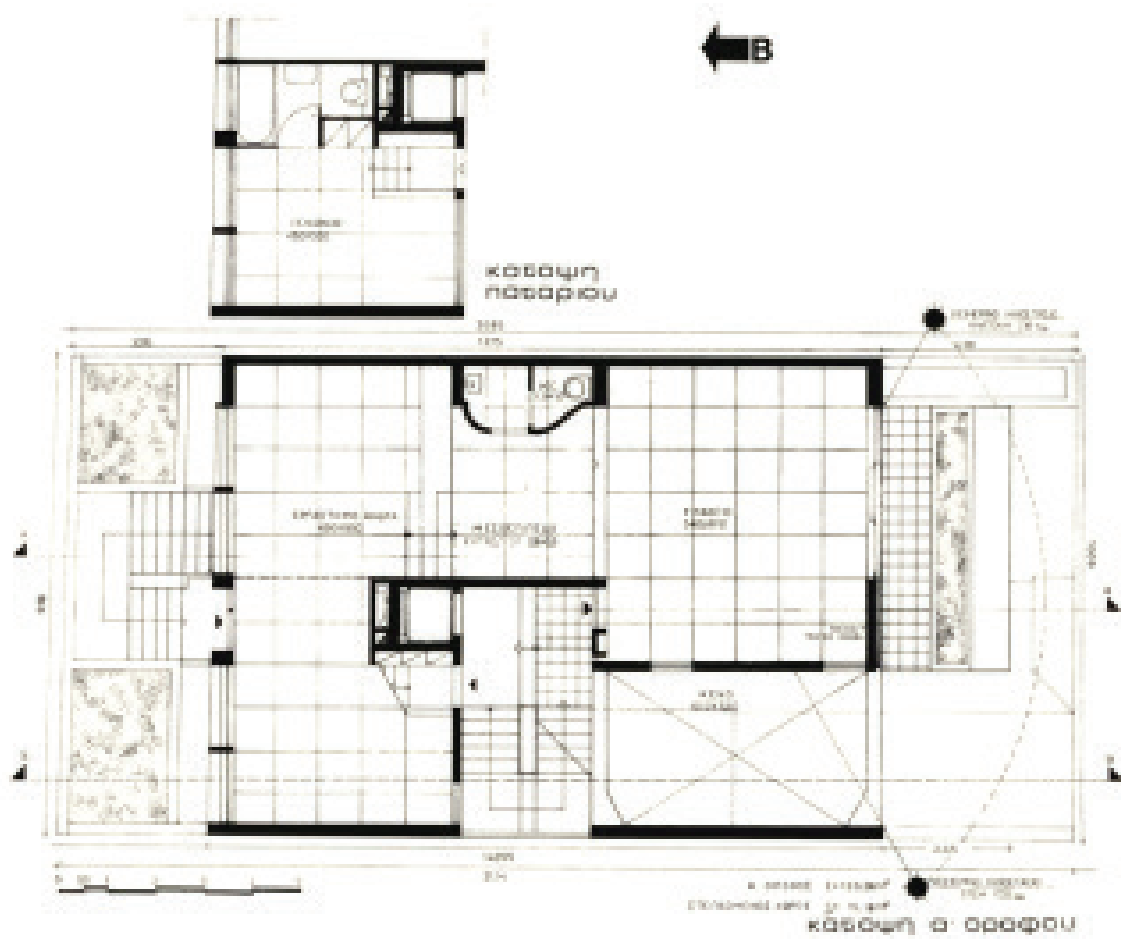
Στο πρώτο επίπεδο, που φτάνει κανείς μέσω των δύο κλιμακοστασίων που προαναφέραμε και του ανελκυστήρα, έχει σχεδιαστεί ο χώρος ατελιέ του Δ. Μιταρά, στο βόρειο τμήμα του κτιρίου - για καλύτερο φωτισμό από το βορινό φως - και ένας χώρος γραφείου στην νότια πλευρά. Εδώ υπάρχει μια αναφορά στα γαλλικά πρότυπα και συγκεκριμένα στην λεγόμενη «promenade architecturale». Έτσι ορίζεται ένας αρχιτεκτονικός «περίπατος» σύμφωνα με τον Le Corbusier. Συγκεκριμένα οργανώνεται ένας εσωτερικός αρχιτεκτονικός περίπατος που ορίζει την κίνηση κατά την άνοδο, πρώτα μέσα από το ατελιέ και έπειτα στους βοηθητικούς χώρους της κατοικίας³³. Το μοναδικό στοιχείο που διαχωρίζει 'νοητά' τους δύο αυτούς χώρους είναι οι βαθμίδες που μεσολαβούν και δημιουργούν υψομετρικές διαφορές μεταξύ τους. Στην ανατολική πλευρά, πάνω στον τοίχο – όριο του οικοπέδου υπάρχει ένας μικρός χώρος τουαλέτας με καμπυλώσεις στους τοίχους που βρίσκονται στην μεριά των κύριων χώρων. Σε όλους τους εσωτερικούς χώρους στο δάπεδο έχει τοποθετηθεί πλακίδιο τετράγωνου σχήματος, ενώ στους εξωτερικούς χώρους, της βεράντας και του πλατύσκαλου πριν την είσοδο, έχει τοποθετηθεί πλακίδιο τετράγωνου σχήματος πιο μικρού μεγέθους. Με τον τρόπο αυτό γίνεται πιο έντονη η αίσθηση του διαχωρισμού των εσωτερικών χώρων, από τους εξωτερικούς.

Το atelier κατά τους Monique Eleb και Anne Debarre,²⁶ «είναι χώρος εργασίας και υποδοχής, έτσι είναι ανοιχτό στην τραπεζαρία και την είσοδο χαρακτηρίζοντας το μποέμικο σπιλ των καλλιτεχνών». Οι συγκεκριμένες κατοικίες – ατελιέ κατασκευάζονταν στο πλαίσιο προγραμμάτων για «Hotel d'artistes», μια πρόταση του Charles Giraud το 1893 με σκοπό τη συνύπαρξη καλλιτεχνικής δημιουργίας και στέγασης σε σχεδιασμένους χώρους με αρχιτεκτονικές ποιότητες με άξονα το φως, τη χρήση υλικών και τους ευρύχωρους χώρους³⁴.

³³Επίσημη ιστοσελίδα DOMA, ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ STUDIOS ΖΩΓΡΑΦΩΝ, Μιχάλης Σουβατζίδης, διαθέσιμο στο: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>

³⁴Eleb, Monique, Debarre, Anne, L'invention de l'habitation moderne, Paris 1880-1914, Architecture de la vie privée, ed. Hazan, Bruxelles, 1995, σελ.88.

Εικόνα 72: Κατοψημή 1ου επιπέδου

Το κτίριο ακολουθεί μια κατασκευή που συνάδει με το μοντέρνο κίνημα. Η απλότητα και η ειλικρίνεια της κατασκευής φαίνονται τόσο στην ορθογωνική σχεδίαση της κάτοψης αλλά και στην υλικότητα του κτηρίου καθώς τα στοιχεία του φέροντα οργανισμού διατηρούνται ανεπίχριστα. Τα υπόλοιπα στοιχεία πλήρωσης της κατασκευής έχουν επενδυθεί με λευκό σοβά. Στο εσωτερικό των χώρων επικρατεί το λευκό χρώμα αλλά και κατά μέρους χρωματισμένες επιφάνειες τοίχων. Τα εξωτερικά κουφώματα στο καθιστικό και στα υπνοδωμάτια είναι ξύλινα και πιθανότατα ξύλο κυπαρισσιού.

Εικόνα 73: Χώρος ατελιέ του Δ. Μυταρά

Στο δεύτερο επίπεδο της κατοικίας ατελιέ φτάνει κανείς μόνο από το κλιμακοστάσιο που βρίσκεται στην δυτική πλευρά του οικοπέδου, καθώς ο ανελκυστήρας και το κλιμακοστάσιο που οδηγούσε στο ατελιέ του Δ. Μυταρά, σταματάει την ανάβαση του σε εκείνο το επίπεδο. Στο δεύτερο επίπεδο επομένως υπάρχει ο χώρος του ατελιέ της συζύγου του Δ. Μυταρά και το υπνοδωμάτιο τους και του παιδιού τους.

Η είσοδος στον όροφο γίνεται από το βόρειο τμήμα της κατοικίας και συγκεκριμένα μέσα από τον χώρο εργαστηρίου της συζύγου. Για να φτάσει κανείς στα υπνοδωμάτια, από το επίπεδο του ισογείου, πρέπει να διασχίσει τον χώρο του ατελιέ σε εκείνο το επίπεδο. Εδώ πάλι υπάρχει μια αναφορά στα γαλλικά πρότυπα και συγκεκριμένα στην λεγόμενη «promenade architecturale». Έτσι ορίζεται ένας αρχιτεκτονικός «περίπατος» σύμφωνα με τον Le Corbusier. Συγκεκριμένα οργανώνεται ένας εσωτερικός αρχιτεκτονικός περίπατος που ορίζει την κίνηση κατά την άνοδο, πρώτα μέσα από το ατελιέ και έπειτα στους βοηθητικούς χώρους της κατοικίας³⁵.

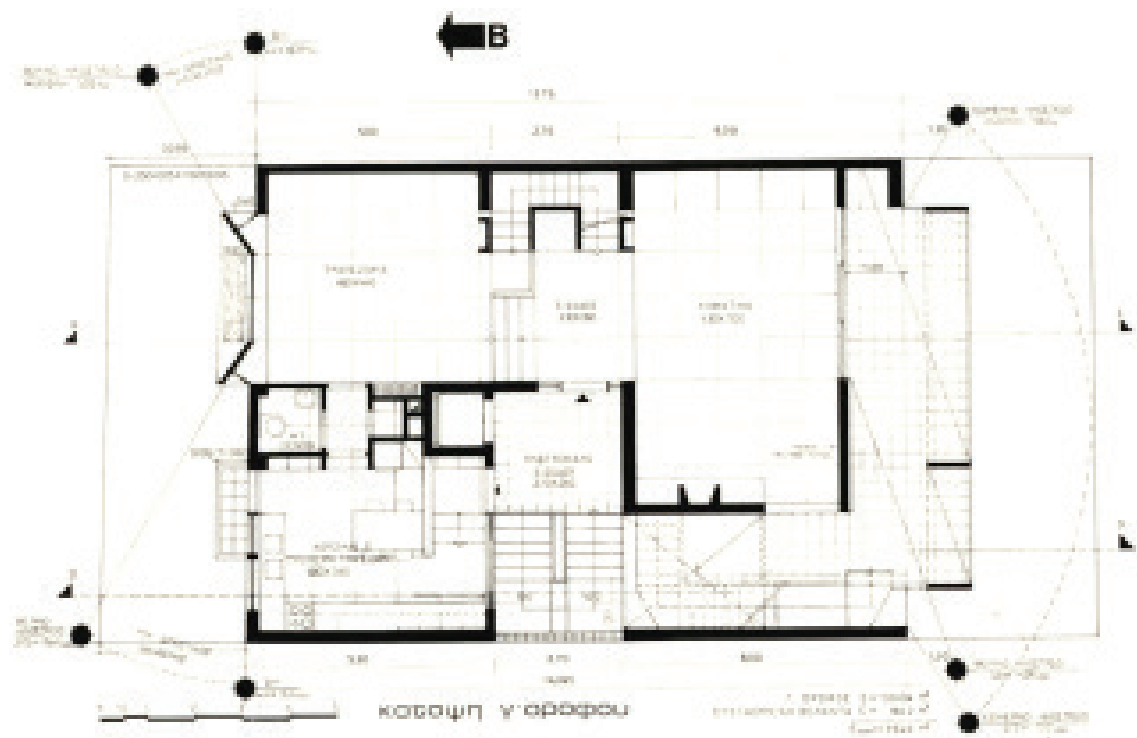
Μόλις φτάσει κανείς στο δεύτερο επίπεδο έχει δύο επιλογές για να συνεχίσει την ανοδική του πορεία. Μια είναι μέσα από το κεντρικό κλιμακοστάσιο στην δυτική μεριά. Η άλλη είναι μέσω ενός άλλου κλιμακοστασίου που ξεκινάει από το δεύτερο επίπεδο στην ανατολική μεριά της κατοικίας, ανάμεσα στο ατελιέ και το υπνοδωμάτιο του παιδιού.

Στο νότιο τμήμα έχουν τοποθετηθεί τα υπνοδωμάτια τα οποία έχουν εκτόνωση σε μια μεγάλη βεράντα. Το υπνοδωμάτιο των γονέων έχει πρόσβαση σε μια σκεπασμένη βεράντα στην δυτική πλευρά. Στο πέρασμα από το ατελιέ στα υπνοδωμάτια υπάρχουν δεξιά και αριστερά πόρτες που οδηγούν στα δύο μπάνια του ορόφου, των γονέων και του παιδιού αντίστοιχα. Σε αυτό το επίπεδο παρατηρούμε πάλι την διαφοροποίηση μεταξύ των πλακιδίων των εσωτερικών και των εξωτερικών χώρων όπως έχουμε προαναφέρει.

Στο τρίτο επίπεδο της κατοικίας – ατελιέ φτάνει κανείς είτε από το κλιμακοστάσιο που ξεκινάει από το δεύτερο επίπεδο και βρίσκεται στην ανατολική μεριά. Είτε από το κεντρικό κλιμακοστάσιο που αρχίζει από το ισόγειο. Αυτό το κλιμακοστάσιο καταλήγει σε έναν χώρο τετραγωνικού σχήματος που λειτουργεί σαν ένα μεγάλο πλατύσκαλο. Ο κύριος χώρος εισόδου – υποδοχής στον όροφο γίνεται ανάμεσα στους χώρους τραπεζαρίας και καθιστικού. Όμως υπάρχει η δυνατότητα εισόδου κατευθείαν στον χώρο της κουζίνας στο βόριο μέρος. Ο χώρος της κουζίνας συνδέεται με τον χώρο τραπεζαρίας. Στο ενδιάμεσο υπάρχει μικρός χώρος μπάνιου και αποθήκευσης. Η τραπεζαρία είναι σε πλήρη σύνδεση με το καθιστικό. Το μόνο που μεσολαβεί είναι μερικά σκαλοπάτια δημιουργώντας υψομετρική διαφορά ανάμεσα στους δύο χώρους. Ο χώρος του καθιστικού στον νότο έχει εκτόνωση σε μια μεγάλη βεράντα σχήματος Γ. Από εκεί ξεκινάει και ένα εξωτερικό κλιμακοστάσιο προς το επίπεδο του δώματος.

Εικόνα 77: Κάτοψη 3ου επιπέδου, κουζίνα, καθιστικό και τραπεζαρία

Εικόνα 75: Ατελιέ συζύγου

Εικόνα 76: Βεράντα υπνοδωματίων στην νότια όψη

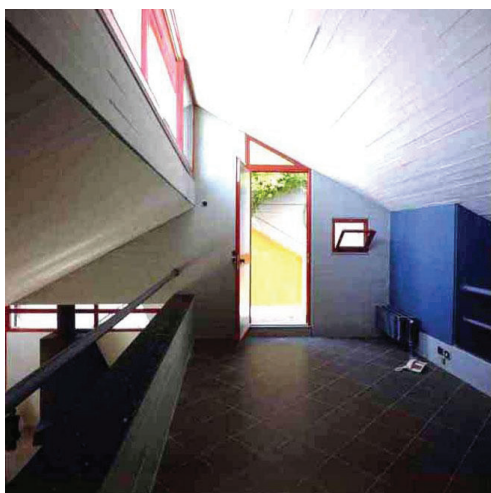

Εικόνα 78: Χώρος τραπεζαρίας με οπτική στο καθιστικό

Εικόνα 79: Χώρος εκτόνωσης από το καθιστικό, στον νότο

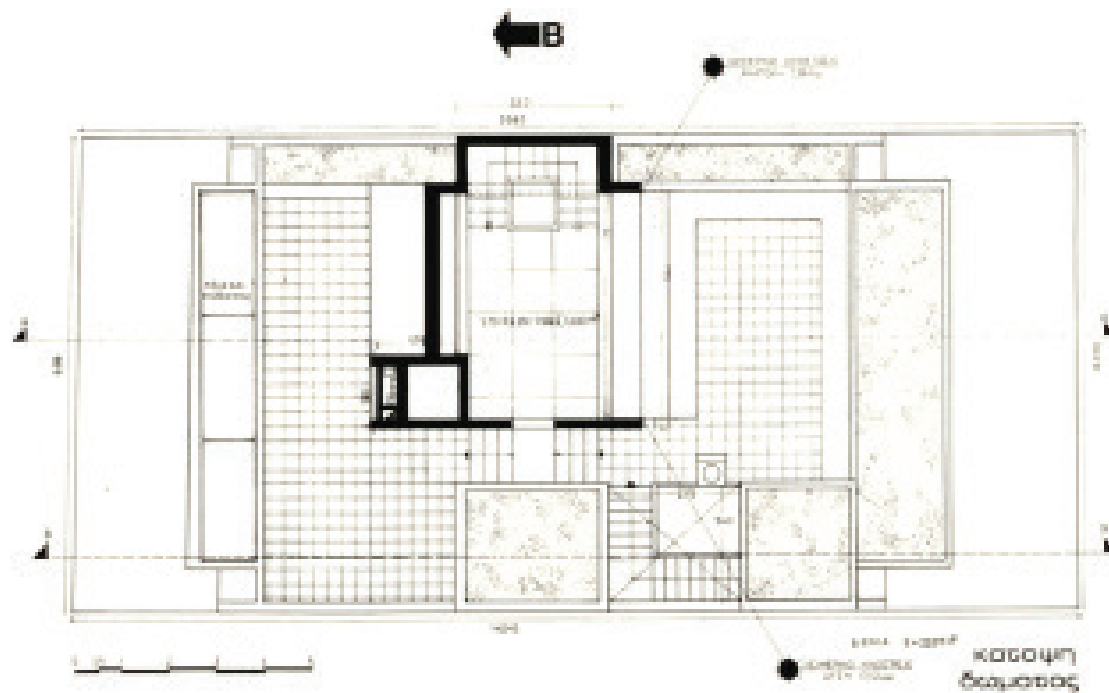
Πάνω από το πέρασμα της τραπεζαρίας και του καθιστικού υπάρχει ο χώρος εκτόνωσης του ανατολικού κλιμακοστασίου με σκοπό να περάσει κανείς από αυτόν τον εσωτερικό διάδρομο και να οδηγηθεί εξωτερικά στο επίπεδο του δώματος. Είναι ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο στην σχεδίαση καθώς δίνει την αίσθηση ότι είναι ένα πατάρι πάνω από την τραπεζαρία και το καθιστικό, έχοντας οπτική επαφή και με τους δύο αυτούς χώρους. Η απόληξη αυτού του χώρου δημιουργεί επίτηδες ένα μικρό κεκλιμένο δώμα για την πρόσληψη νότιου ήλιου που εισχωρεί κατευθείαν στον χώρο της τραπεζαρίας, όπως θα δούμε και παρακάτω στα σχέδια των τομών.

Εικόνα 80: Χώρος εκτόνωσης κλιμακοστασίου

Εικόνα 81: Οπτική επαφή 'παταριού' με την τραπεζαρία

Εικόνα 82: Κάτοψη 4ου επιπέδου, χώρος εκτόνωσης κλιμακοστασίου προς το δώμα

Εικόνα 83: Υψομετρικές διαφορές στο επίπεδο του δώματος, δημιουργία διαδρομής

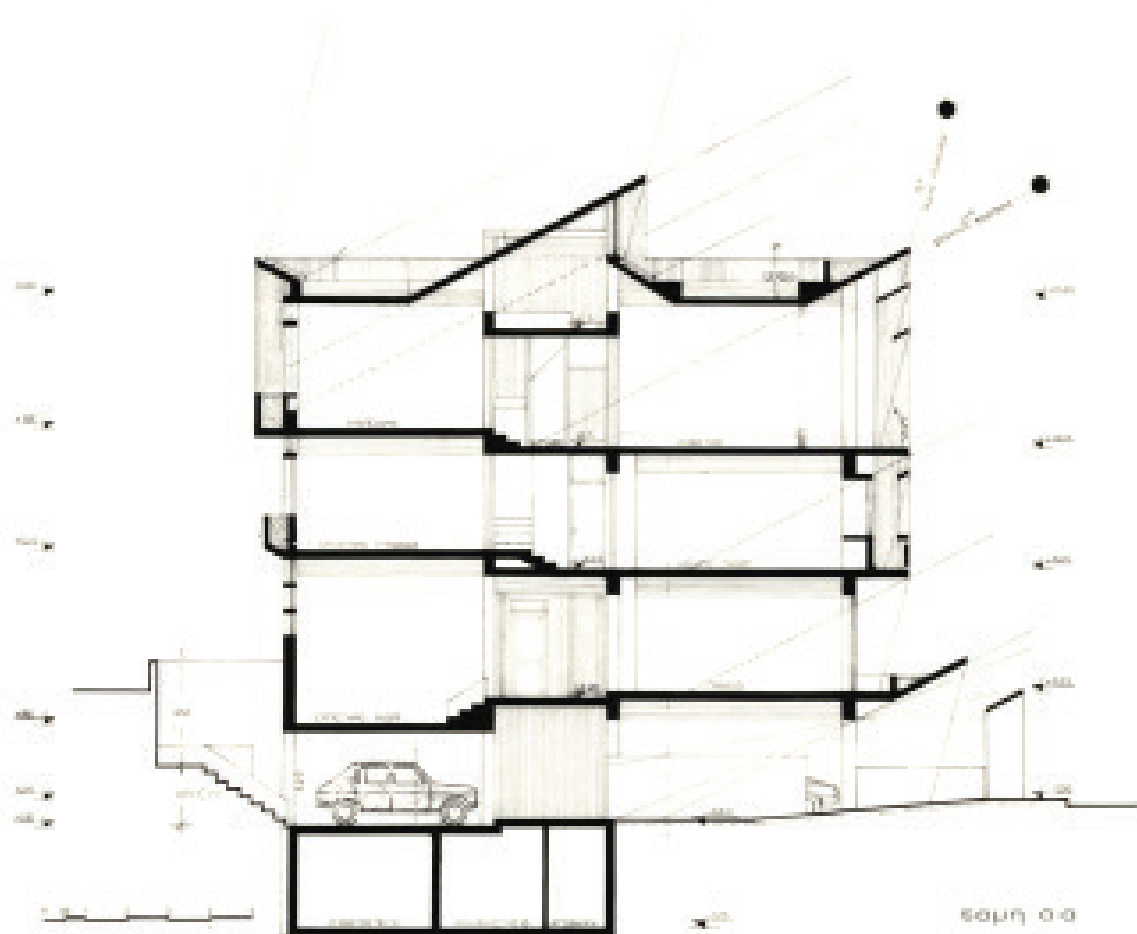
Ο χώρος του δώματος έχει το δικό του ενδιαφέρον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Δεν αποτελεί μια επίπεδη επιφάνεια, αντιθέτως ακολουθεί τις υψομετρικές διαφορές που συναντάμε στο εσωτερικό όλων των ορόφων, δημιουργώντας έτσι έναν ενδιαφέρον εξωτερικό χώρο περιήγησης, σαν να βρίσκεται κανείς σε έναν κήπο με φυσικές υψομετρικές διακυμάνσεις. Το δώμα είναι ανοιχτό χωρίς κάποιου είδους σκίαστρο. Διατηρεί το εξωτερικό πλακάκι τετραγωνικού σχήματος που έχει εφαρμοστεί σε όλους τους εξωτερικούς χώρους όλων των επιπέδων. Στην νότια μεριά του δώματος υπάρχει ένας σχεδιασμένος χώρος καθιστικού από μαρμάρινες πλάκες σε μορφή ορθογωνίου για την κοινωνική συνάντηση καλεσμένων. Περιμετρικά αυτού του καθιστικού υπάρχουν σημεία με φύτευση που λειτουργεί σαν μόνωση του δώματος τον χειμώνα και το καλοκαίρι δεν επιτρέπει στην πλάκα του δώματος να υπερθερμανθεί ώστε να επιτευχθεί καλύτερος δροσισμός του κτιρίου.

Εικόνα 84: Εξωτερικό καθιστικό δώματος

Παρατηρώντας το σχέδιο της τομής, βλέπουμε την πολύ μελετημένη διαχείριση που έχει επιτελέσει ο αρχιτέκτονας Μ. Σουβατζίδης όσον αναφορά τον νότιο ηλιασμό. Υπάρχουν οριζόντια στοιχεία σπλισμένου σκυροδέματος στις βεράντες τα οποία αποκρούουν τον νότιο ήλιο κατά την θερινή περίοδο αλλά αφήνουν τον ήλιο να εισχωρήσει κατά τους εαρινούς μήνες, που η θέση του ηλίου είναι πιο χαμηλά. Βλέπουμε επίσης, την εισχώρηση ήλιου από το δώμα φτάνοντας στον χώρο της τραπεζαρίας με την βοήθεια του κεκλιμένου μικρού δώματος που αναφέραμε παραπάνω. Στον χώρο του καθιστικού υπάρχουν δεξιά παρτέρια φύτευσης που λειτουργούν ως εμπόδιο – κικλίδωμα και βοηθούν στην καλύτερη μόνωση της πλάκας του δώματος όπως προαναφέρθηκε. Ο προσανατολισμός του κτιρίου και τα ανοίγματα στις πλευρές βορά – νότου δίνουν την δυνατότητα διαμπερή αερισμού σε όλα τα επίπεδα.

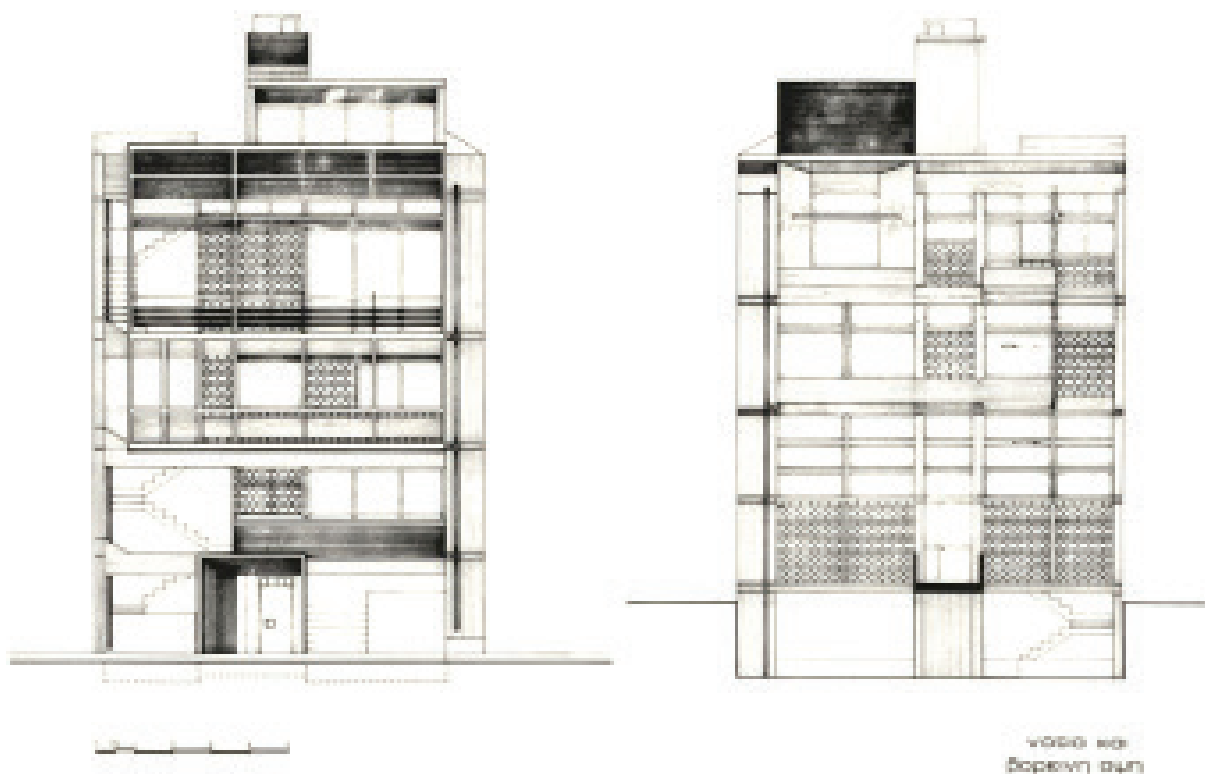
Εικόνα 85: Τομή με προσανατολισμό Βορά - Νότου

Στο παρακάτω σχέδιο τομής Βορά – Νότου βλέπουμε την διαχείριση που έγινε από τον αρχιτέκτονα για τον όσο δυνατό καλύτερο φυσικό αερισμό των χώρων και του κεντρικού κλιμακοστασίου. Μέσα από το άνοιγμα που διατρέχει όλα τα επίπεδα ο φυσικός αερισμός μπορεί να δροσίσει τους χώρους που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με αυτό, όπως φαίνεται και στα σχέδια των κατόψεων. Αυτό το κενό πέρα του ότι αφήνει την δυνατότητα να υπάρχει πράσινο καθ' ύψος των επιπέδων, δίνει την δυνατότητα να αερίζεται με φυσικό τρόπο το κεντρικό κλιμακοστάσιο. Κατά τους εαρινούς μήνες μάλιστα, ο ήλιος καταφέρνει να φτάσει τις ακτίνες του μέχρι και τον χώρο του κλιμακοστασίου.

Εικόνα 86: Τομή Βορά - Νότου, κεντρικό κλιμακοστάσιο

Το ύψος της όψης ακολουθεί το μοντέρνο κίνημα. Καθαρές και απλές γραμμές οριζόντιες και κάθετες ορίζουν την αναλογία σύμφωνα με τον κανόνα του modulos του Le Corbusier. Οι απολύξεις των οριζόντιων πλακών των επιπέδων προβάλλονται στην όψη και εντίνουν την οριζοντιότητα της. Μαζί με τα υπόλοιπα οριζόντια στοιχεία όπως στηθαία και άλλα που βοηθούν στον σκιασμό, ορίζονται οριζόντιοι άξονες, ενώ ορισμένα κάθετα στοιχεία οπλισμένου σκυροδέματος έρχονται να ολοκληρώσουν τις αναλογίες του mod-
ulor.

Εικόνα 87: Σχέδια όψεων βόρεινη και νότια

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Στην βορεινή όψη τα στοιχεία σκιασμού απουσιάζουν για να εισχωρεί όσο το δυνατόν περισσότερο φως στους χώρους των ατελιέ. Όπως παρατηρούμε και στο σχέδιο της κάτοψης αλλά και σε σχέδια των όψεων η βορινή πλευρά του κτιρίου, που έχουν τοποθετηθεί και τα ατελιέ, έχει περισσότερα ανοίγματα για την πρόσληψη φωτός σε αντίθεση με την νότια όψη που προσπαθεί να αποκρούσει τον νότιο ηλιασμό.

Εικόνα 88: Σημερινή κατάσταση κατοικίας - ατελιέ Δ. Μυταρά, νότια όψη

Η κατοικία – ατελιέ της γλύπτριας Άλεξ Μυλωνά στο Παλαιό Ψυχικό

Άλεξ Μυλωνά – στοιχεία για την καλλιτέχνηδα

Η Άλεξ Μυλωνά ήταν μια από τις σημαντικότερες Ελληνίδες γλύπτριες με έντονη καλλιτεχνική δράση τον 20ο αιώνα. Δημιούργησε ένα πλούσιο έργο που αναγνωρίστηκε διεθνώς.

Η Άλεξ Μυλωνά γεννήθηκε στην Αθήνα το 1920. Από μικρή ηλικία είχε έντονη αγάπη για την ζωγραφική και το 1945 σε ηλικία είκοσι πέντε ετών ξεκίνησε τις σπουδές της στην σχολή καλών τεχνών με δάσκαλο τον Μιχάλη Τόμπρο. Το 1952 έκανε την πρώτη εμφάνιση των έργων της στην πανελλήνια έκθεση, με θεματολογία την ανθρώπινη μορφή. Μετά το 1960 διατηρούσε το δικό της εργαστήριο στο Παρίσι και διέμενε στο εξωτερικό για μεγάλο μέρος του έτους. Εκεί γνώρισε σημαντικές προσωπικότητες από τον καλλιτεχνικό χώρο της διεθνούς μοντέρνας τέχνης που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση του καλλιτεχνικού και προσωπικού της ύφους.

Με κεντρικό άξονα τον εξπρεσιονισμό και την ανθρώπινη μορφή ξεκινάει να πειραματίζεται με το υλικό του μετάλλου δημιουργώντας δυναμικές και αιχμηρές συνθέσεις. Στο μέλλον πέρασε στην χρήση τσιμέντου και λευκού μαρμάρου και πλέον οι μορφές των γλυπτών της αποκτούν συμπαγής όγκους, λείες επιφάνειες και αρμονικές αφαιρετικές συνθέσεις.

Τα έργα της παρουσιάστηκαν σε εκθέσεις της Ελλάδας αλλά και του εξωτερικού φτάνοντας από την Μπιενάλε της Βενετίας μέχρι και το Σάο Πάολο. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 η καλλιτέχνηδα εγκαταστάθηκε μόνιμα πλέον στην Ελλάδα και δημιούργησε το μουσείο « Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Άλεξ Μυλωνά», το 2004, για να στεγάσει τα έργα της³⁶.

Εικόνα 89: Άλεξ Μυλωνά

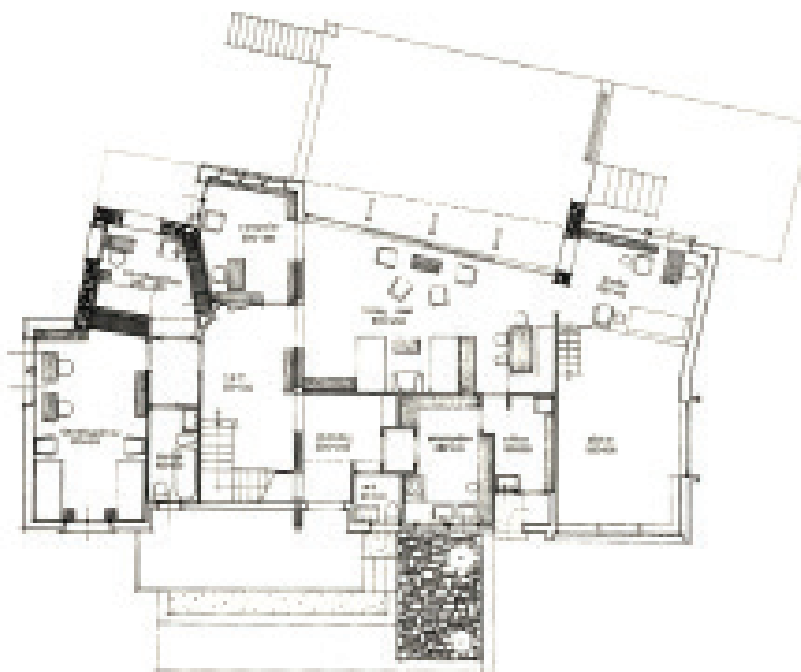

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Την δεκαετία του 1950 αναθέτει στον αρχιτέκτονα Παύλο Μυλωνά να σχεδιάσει την κατοικία μαζί με το ατελιέ της στην περιοχή του Παλαιού Ψυχικού στην Αθήνα.

Παρατηρώντας την κάτοψη βλέπουμε ότι στο δυτικότερο κομμάτι της κατοικίας υπάρχει ο χώρος του ατελιέ στον βορά. Η πρόσβαση στο ατελιέ γίνεται μέσα από ένα μικρό κλιμακοστάσιο στην πίσω μεριά. Το δάπεδο του ατελιέ βρίσκεται χαμηλότερα από την υπόλοιπη στάθμη του ισογείου με μια υψομετρική διαφορά περίπου 1,2μ. Η κάτοψη του ατελιέ κρατάει ένα καθαρό σχεδόν ορθογώνιο σχήμα σε αντίθεση με τους υπόλοιπους χώρους του ισογείου που δεν κρατάνε καθαρά γεωμετρικά σχήματα. Το ατελιέ καταλαμβάνει διπλό ύψος ορόφου και στην βόρια μεριά του έχουν τοποθετηθεί υαλοστάσια σε όλο το ύψος για τον πλούσιο φωτισμό του χώρου.

Σε αντίθεση με άλλα παραδείγματα που διερευνήσαμε, εδώ βλέπουμε ότι ο χώρος του ατελιέ δεν κατέχει ένα κεντρικό σημείο στην κάτοψη αλλά έχει τοποθετηθεί στην άκρη της κατοικίας. Αυτό δεν υποβιβάζει τον σημαντικό ρόλο του ατελιέ μέσα στην κατοικία αλλά ούτε και τον ρόλο που είχε η καλλιτεχνική δημιουργία στην ζωή της καλλιτέχνιδας. Αντιθέτως, όπως θα δούμε και παρακάτω, ο χώρος του ατελιέ αποτελεί ισχυρό στοιχείο της σύνθεσης κάνοντας αισθητή την παρουσία του μέσω της όψης της κατοικίας.

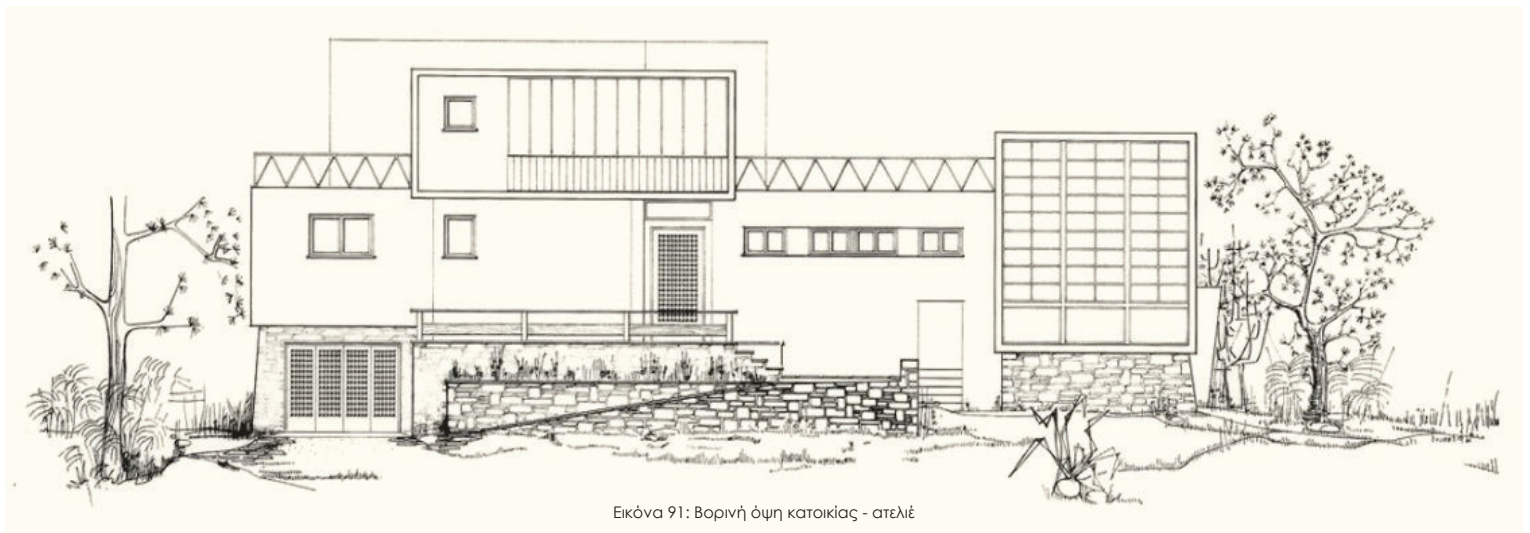
Εικόνα 90: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ της Άλεξ Μυλωνά

Η κατοικία αποτελείται από δύο επίπεδα και έχει βορινό προσανατολισμό. Η πορεία προς την είσοδο ξεκινάει από μια πλακόστρωτη επιφάνεια που με στροφή 90 μοιρών καταλήγει σε μια μεγάλη ακάλυπτη βεράντα στο επίπεδο του ισογείου μπροστά από την κεντρική είσοδο. Εσωτερικά από τον χώρο της εισόδου ξεκινάει το κλιμακοστάσιο που οδηγεί το επάνω επίπεδο. Ο χώρος κάτω από το κλιμακοστάσιο λειτουργεί ως φουαγιέ και διαμοιράζει τις κινήσεις στην κάτοψη του ισογείου. Δεξιά από το φουαγιέ έχει σχεδιαστεί ο χώρος καθιστικού, που βρίσκεται κεντρικά του ισογείου, με μεγάλα ανοίγματα προς τον νότο. Ο χώρος του καθιστικού έχει πρόσβαση σε έναν μικρό χώρο γραφείου στα ανατολικά του κτιρίου.

Στην ανατολική μεριά του ισογείου έχουν τοποθετηθεί τα υπνοδωμάτια του ισογείου που πιθανότατα λειτουργούν ως ξενώνες. Η πρόσβαση στα δωμάτια γίνεται μέσα από τον χώρο του φουαγιέ που προαναφέραμε. Στο βόρειο, τμήμα και δίπλα από το μεγάλο υπνοδωμάτιο που φιλοξενεί δύο κλίνες, έχει σχεδιαστεί ο χώρος λουτρού.

Στο κεντρικό και βόρειο κομμάτι της κάτοψης έχει σχεδιαστεί το μαγειρείο μαζί με ένα μικρό μπάνιο, δίπλα από τον πρώτο χώρο εισόδου. Από αυτόν τον χώρο εισόδου δίνεται η δυνατότητα μετάβασης σε όλους τους χώρους της δυτικής μεριάς του κτιρίου μέσω μιας διαδρομής που τους διασχίζει. Έτσι λοιπόν από τον μικρό χώρο εισόδου η πορεία συνεχίζει και περνά στο μαγειρείο και από εκεί σε έναν ανεξάρτητο χώρο γραφείου που έχει έξοδο στην κύρια βορινή όψη της κατοικίας. Ο χώρος γραφείου συνεχίζοντας την λογική της συνεχόμενης πορείας ανάμεσα στους χώρους, επικοινωνεί με τον χώρο του καθιστικού στον νότο.

Η όψη του συνόλου της κατοικίας – ατελιέ χαρακτηρίζεται από τέσσερις διακριτούς όγκους δημιουργώντας μια ενδιαφέρουσα σύνθεση. Ο ένας όγκος στεγάζει αριστερά τον χώρο του υπνοδωματίου στο ισόγειο. Η είσοδος δεξιά του δημιουργεί μια υποχώρηση στην όψη αφήνοντας ένα μικρό σκέπαστρο πάνω από την είσοδο αλλά και δημιουργώντας μεγαλύτερη αίσθηση βάρους στον όγκο που βρίσκεται πάνω από αυτήν. Έπειτα δεξιά από την είσοδο υπάρχει ένας ακόμα όγκος που στεγάζει το μαγειρείο. Τέλος στο άκρο της όψης δεξιά βρίσκεται το ατελιέ όπως αναφέραμε ήδη το οποίο κάνει αισθητή την διαφοροποίηση του από τους υπόλοιπους όγκους.

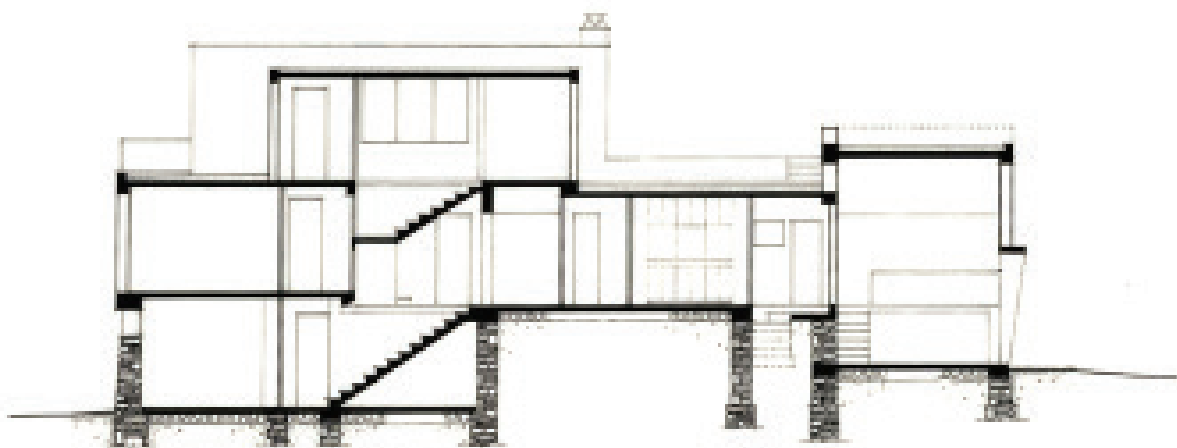
Εικόνα 91: Βορινή όψη κατοικίας - στελιέ

Στο σχέδιο της διαμήκης τομής που ακολουθεί φανερώνεται και ο χώρος του υπογείου στην δυτική μεριά του κτιρίου κάτω από τον χώρο υπνοδωματίου. Στο σύνολο της όψης παρατηρούμε και την διαφοροποίηση των όγκων που ήδη προαναφέραμε. Στην τομή φαίνεται και η αισθητή διαφοροποίηση του όγκου του ατελιέ δεξιά αλλά και η υψομετρική διαφορά που παρουσιάζει σε σχέση με το επίπεδο του ισογείου.

Η κατασκευή οργανώνεται με εμφανή λιθοδομή στην βάση του κτιρίου περιμετρικά ενώ από το επίπεδο του ισογείου και πάνω η κατοικία- ατελιέ ακολουθεί τον συμβατικό τρόπο κατασκευής οπλισμένου σκυροδέματος με πλήρωση από πλίνθους. Το εξωτερικό χρώμα των τοίχων επικαλύπτεται με λευκό σοβά και η είσοδος που βρίσκεται σε εσοχή έχει βαφτεί σε κεραμιδί χρώμα.

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Το ατελιέ καταλαμβάνει ύψος διπλού ορόφου και έχει τοποθετηθεί επίπεδες στον βορρά για την πρόσληψη βορινού φωτός το οποίο είναι ιδανικό για χώρους εργασίας και καλλιτεχνικής δημιουργίας αλλά και ειδικά για γλύπτες³⁷. Για τον λόγο αυτό η βορινή πλευρά του ατελιέ αποτελείται από υαλοστάσια καθ' όλο το ύψος του χώρου. Την όψη του ατελιέ χαρακτηρίζουν τα δύο κάθετα υποστυλώματα συμμετρικά της όψης του ατελιέ τα οποία κάνουν εντονότερη την αίσθηση του μεγάλου ύψους αλλά και τονίζουν την συμμετρία του χώρους. Ενδιάμεσα και εκατέρωθεν από αυτά τα υποστυλώματα τα υαλοστάσια διαιρούνται σε ίσες αποστάσεις με οριζόντια και κάθετα κουφώματα, δημιουργώντας μια αίσθηση μικρότερης κλίμακας στα μεγάλα υαλοστάσια και στο συνολικό ύψος του όγκου. Αυτό το μοτίβο όψης αλλάζει στο κάτω μέρος των υαλοστασίων με τα κουφώματα να αποκτούν εξωτερικά κάθετα λεπτά μεταλλικά κάγκελα για την ασφάλεια του χώρου του ατελιέ.

Εικόνα 92: Διαμήκης τομή, ο χώρος του ατελιέ δεξιά
Εικόνα 93: Φωτογραφία κατάστασης κατοικίας - ατελιέ απο το 1965

³⁷Διδακτορική διατριβή Λουκίας Μάρθας, Εκδοχές Μοντερνισμού στο αρχιτεκτονικό, εικαστικό και διδακτικό έργο του Τάκη Μάρθα (1905-1965), 2019, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf

Το εργαστήριο – ατελιέ της κεραμίστριας Ελένης Βερναδάκη στην Παλλήνη

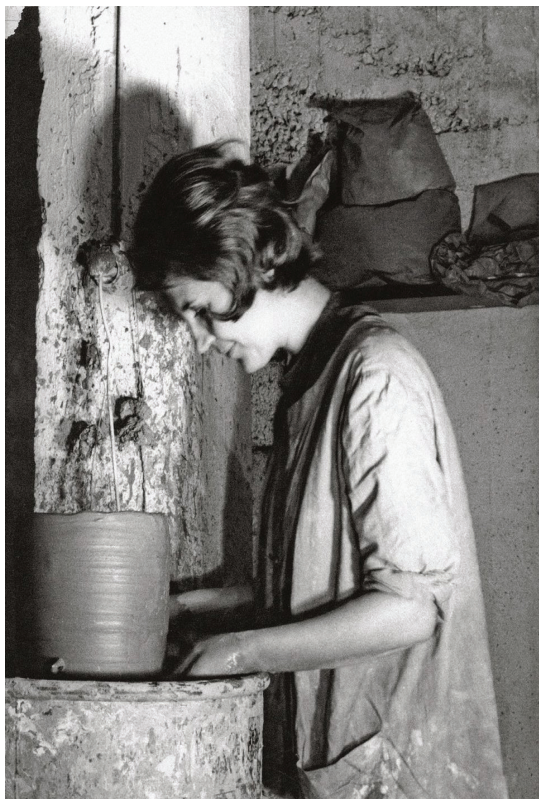
Ελένη Βερναδάκη – στοιχεία για την καλλιτέχνη

Η Ελένη Βερναδάκη γεννήθηκε στα Χανιά το 1933 και έζησε εκεί ως και την ενηλικίωση της. Το 1956, και αφού είχε εργαστεί για κάποια χρόνια σε διάφορα επαγγέλματα, έφυγε για το Λονδίνο για να σπουδάσει στην καλλιτεχνική σχολή Hammersmith College of Art and Architecture. Όπως η ίδια επιθυμούσε ήθελε να μάθει την «Α Β» της κεραμικής. Στην σχολή ασχολήθηκε με το σχέδιο, τα υλικά, την μορφολογία και την ιστορία τέχνης. Στην συνέχεια ασχολήθηκε με την γλυπτική και τέλος κατέληξε στην κεραμική καθώς την ενθουσίασε αυτή η τέχνη. Όπως είχε αναφέρει η ίδια πολλές φορές ασχολήθηκε με την κεραμική τόσο έντονα μέσα στην σχολή «just to be a potter». Το 1959 επέστρεψε στην Ελλάδα και νοίκιασε ένα ημιυπόγειο στο κέντρο της Αθήνας³⁸.

³⁸Ερευνητική εργασία Μαμαλούκου Μαρίας, Εφαρμογές της κεραμικής στην αρχιτεκτονική. Οι επιτοίχιες συνθέσεις της Ελένης Βερναδάκη, 2024, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Mamaloukou_Marina_Ere_2024.pdf

Από το 1961 και έπειτα, συνεργάστηκε με πολλούς καλλιτέχνες της εποχής όπως ο Γιάννης Χαϊνης, ο Δημοσθένης Κοκκινίδης, ο Πάνος Σαραφianός, ο Γιάννης Μαλτέζος, ο Αιμίλιος Φρέρης και η Κλειώ Μποσταντζόγλου – Τρίπου. Ξεκίνησε να ασχολείται με το κόσμημα χρησιμοποιώντας απλά αδρά υλικά και με ατελή φινιρίσματα για να δίνεται έμφαση στην διαδικασία κατασκευής και υφής. Τον ίδιο χρόνο ξεκίνησε μια συνεργασία 50 χρόνων που στάθηκε σταθμός για την καριέρα της, με τον Γιάννη Μόραλη. Το ξεκίνημα της συνεργασίας τους γίνεται με την υλοποίηση σχεδίων του Γ. Μόραλη από την Ελένη Βερναδάκη. Το 1962 γίνεται η εκκίνηση για μια καριέρα γεμάτη εκθέσεις, ομαδικές αλλά και ατομικές και συνεργασίες σε όλη την Ελλάδα. Μάλιστα, το 1976 παρουσίασε την τρίτη ατομική έκθεση της την οποία είχε δουλέψει στην Κρήτη στο χωριό Μαργαρίτες μαζί με ντόπιους καλλιτέχνες γλυπτικής³⁹.

Εικόνα 95: Η Ελένη Βερναδάκη στο ημιυπόγειο ατελιέ της
Εικόνα 96: Ελένη Βερναδάκη και Γιάννης Μόραλης

³⁹ΛΙΦΟ, Το εργαστήριο κεραμικής της Ελένης Βερναδάκη συνδέεται με το Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού, επίσημη ιστοσελίδα, διαθέσιμο στο: <https://www.lifo.gr/now/entertainment/ergastirio-keramikis-tis-elenis-bernadaki-syndeetai-me-moyseio-neoteroy-ellinikoy>

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

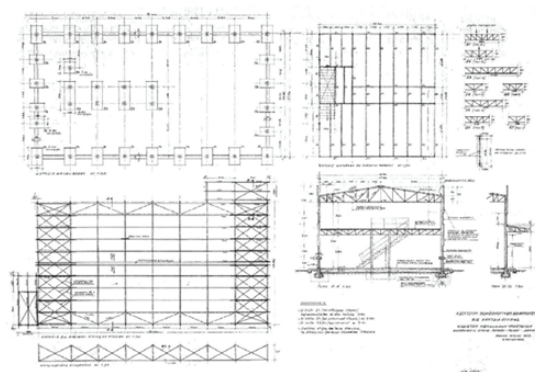
Στις αρχές της δεκαετίας του '70 αναθέτει στον γνωστό αρχιτέκτονα Τάκη Ζενέτο να σχεδιάσει το νέο εργαστήριο στην περιοχή της Παλλήνης. Η επιρροή του χώρου φαίνεται πως είχε περάσει στην καλλιτέχνηδα καθώς σε συνέντευξη της είχε δηλώσει: «Μου άρεσε πάρα πολύ να δουλεύω εδώ. Και το ότι η αρχιτεκτονική αυτού του χώρου ήταν τόσο μοντέρνα με έκανε κι εμένα να αλλάξω όλη μου τη δημιουργική πορεία. Αν δει κανείς την πρώτη μου δουλειά κι εκείνη μετά το 1973, καταλαβαίνει ότι το να ζω μέσα στον μοντερνισμό αυτού του εργαστηρίου με άλλαξε. Χάρη σε αυτό οδηγήθηκα εδώ που είμαι σήμερα.»⁴⁰

Το εργαστήριο – ατελιέ της Ε. Βερναδάκη είναι ένα κτίριο σχεδιασμένο σε κάτοψη σχήματος ορθογωνίου με σκοπό την δημιουργία ενός ενιαίου μεγάλου χώρου εργασίας για να υπάρχει δυνατότητα εύκολης κίνησης και δημιουργίας γλυπτών μεγάλης κλίμακας.

Η βάση του κτιρίου περιμετρικά οργανώνεται από τοίχο οπλισμένου σκυροδέματος που παράλληλα λειτουργεί και ως στηθαίο στον χώρο εσωτερικά, που πάνω εδράζεται η πρώτη σειρά κουφωμάτων. Η κατασκευή του κτιρίου από το σημείο αυτό και επάνω αρθρώνεται από μεταλλικό σκελετό με επένδυση εξωτερικά από φύλλα τραπεζοειδής μελαμίνης.

Εικόνα 97: Εξωτερική εργασία στο εργαστήριο της Ε. Βερναδάκης

Εικόνα 98: Εργαστήριο - ατελιέ Ελένης Βερναδάκη κάτοψη.

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Επιθυμία του αρχιτέκτονα Τ. Ζενέτου ήταν ο επαρκής φωτισμός του εργαστηρίου το οποίο τον οδήγησε να δημιουργήσει δύο ζώνες οριζόντιων κουφωμάτων στις εξωτερικές όψεις, περιμετρικά του όγκου. Η πρώτη σειρά κουφωμάτων βρίσκεται στο ύψος του ματιού του ανθρώπου ώστε να φωτίζει τα χέρια του καλλιτέχνη την στιγμή της δημιουργίας, κρατώντας παράλληλα και την αίσθηση της ανθρώπινης κλίμακας στον χώρο όταν κάποιος τον βιώνει στο εσωτερικό του κτιρίου. Έπειτα η δεύτερη σειρά κουφωμάτων βρίσκεται σε μεγάλο ύψος ώστε να εισχωρεί το φως από ψηλά, κάτι που είναι πιο αποτελεσματικό για τον καλύτερο και πιο αποτελεσματικό φωτισμό ενός χώρου.

Εικόνα 99: Καλλιτεχνικό έργο Ε. Βερναδάκη

Εικόνα 100: Ε. Βερναδάκη στο εργαστήριο της

Όπως είχε αναφέρει η ίδια για τον αρχιτέκτονα: «Γνώριζε ήδη τι απαιτείται σε ένα εργαστήριο κεραμικής και κυρίως γνώριζε την ανάγκη για πολύ φως, αλλά και την αντίστροφη ανάγκη, να μην μπαίνει ο ήλιος μέσα, ώστε να μη στεγνώνουν γρήγορα τα πράγματα στα ράφια. Ήξερε, επίσης, πως θα έπρεπε να είναι ευχάριστο και μεγάλο για τους ανθρώπους που εργάζονται σε αυτό.»⁴¹

⁴¹Ερευνητική εργασία Μαμαλούκου Μαρίας, Εφαρμογές της κεραμικής στην αρχιτεκτονική, Οι επιτοίχιες συνθέσεις της Ε λ έ ν η ς Β ε ρ ν α δ ά κ η, 2024, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Mamaloukou_Marina_Ere_2024.pdf

Εικόνα 101: Εργαστήριο - στείλιέ της Ελένης Βερναδάκη

Η κατοικία – ατελιέ του Τάκη Μάρθα στο Καλαμάκι σχεδιασμένη από τον ίδιο

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Η κατοικία – ατελιέ του Τάκη Μάρθα σχεδιάστηκε από τον ίδιο το 1950 στην περιοχή Καλαμάκι ή αλλιώς Άλιμος στην Αττική. Το κτίριο εκτός από κατοικία και ατελιέ περιλάμβανε και μια ακόμη χρήση, τον χώρο φροντιστηρίου για την προετοιμασία των υποψήφιων φοιτητών της Αρχιτεκτονικής Σχολής. Ο συνδυασμός των τριών αυτών χρήσεων παρουσιάζει ενδιαφέρον ως προς την λειτουργική αντιμετώπιση όπως θα δούμε και στην συνέχεια. Η κατοικία – ατελιέ καταλαμβάνει έκταση 120τ.μ, έχει δύο ορόφους και τοποθετείται στον χώρο του οικοπέδου με πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα αφήνοντας περιμετρικά μεγάλες επιφάνειες κήπου. Αυτή η τοποθέτηση θέλει να φανερώσει την σχέση που αναπτύσσει ανάμεσα στο κτίριο και το φυσικό τοπίο⁴².

Εικόνα 102: Κατοικία - ατελιέ Τάκη Μάρθα

⁴²Διδακτορική διατριβή Λουκίας Μάρθας, Εκδοχές Μοντερνισμού στο αρχιτεκτονικό, εικαστικό και διδακτικό έργο του Τάκη Μάρθα (1905-1965), 2019, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf

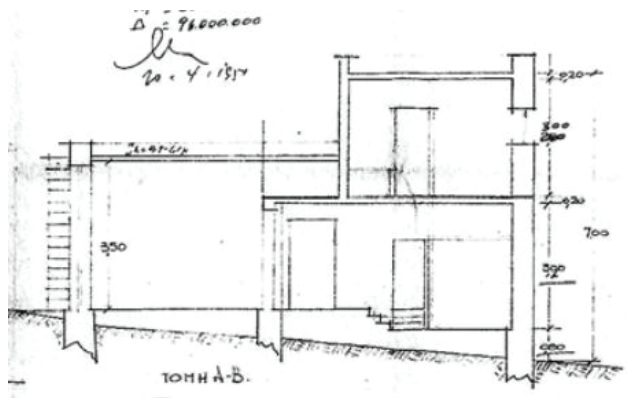
Το κτίριο αποτελείται από δύο διακριτά πρίσματα που τοποθετούνται το ατελιέ και ο χώρος της κατοικίας αντίστοιχα. Η είσοδος στο επίπεδο του ισογείου γίνεται μέσα από έναν μικρό χώρο hall. Από εκεί μπορεί κανείς να μεταβεί στον χώρο του καθιστικού που βρίσκεται σε συνομιλία με τον χώρο του ατελιέ όπως φαίνεται και στην κάτοψη που ακολουθεί. Το hall οδηγεί επίσης και στον χώρο της κουζίνας μεσολαβώντας ένας ενδιάμεσος μικρός χώρος μπάνιου. Στο κάτω μέρος του σχεδίου μπορούμε να διακρίνουμε τον χώρο πλυντηρίου και το λεβητοστάσιο. Πάνω από τον χώρο της κουζίνας υπάρχει η τραπεζαρία και το κεντρικό κλιμακοστάσιο που οδηγεί στον όροφο της κατοικίας – ατελιέ. Στον όροφο έχει τοποθετηθεί το λουτρό και δυο υπνοδωμάτια.

Η κάτοψη της κατοικίας – ατελιέ χαρακτηρίζεται από την ρευστότητα των χώρων καθώς βλέπουμε ότι οι χώροι δεν είναι αυστηρά διαχωρισμένοι. Η ιδιωτικότητα εμφανίζεται περιορισμένη καθώς όπως βλέπουμε και από τον χώρο του ατελιέ «συνομιλεί» έντονα με τον χώρο του καθιστικού, σαν να θέλει να κάνει την κατοικία να λειτουργεί ως υποκατάστατο του ατελιέ. Επίσης φαίνεται η επιρροή από τον μποέμ τρόπο ζωής και τα παρισινά πρότυπα στον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζει τον προσωπικό του χώρο. Η κατοικία ακολουθεί μια ελευθερία που χώροι διάφορων μεγεθών προσεγγίζονται από διαδρόμους δημιουργώντας ενδιαφέρουσες εσωτερικές θέες⁴³.

Ο χώρος του ατελιέ βρίσκεται στο βόρειο τμήμα και έχει σχεδιαστεί με μεγάλα ανοίγματα για την πρόσληψη του βορινού φωτός. Παρ' όλο που δεν βρίσκεται στο κέντρο της κάτοψης και ενώ δεν έχει μεγάλη έκταση σε τετραγωνικά μέτρα, αποτελεί και πάλι έναν χώρο που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο μέσα στην κατοικία. Βρίσκεται δίπλα από τον κεντρικό χώρο του καθιστικού κάτι που αμέσως θέτει το ατελιέ έναν σημαντικό χώρο μέσα στην κατοικία. Τα μεγάλα εσωτερικά ανοίγματα προς το καθιστικό δημιουργούν μια αίσθηση ενοποίησης των δύο χώρων. Αυτή η τυπολογική ελευθερία έχει ευθεία αναφορά στον Le Corbusier και τις αντιλήψεις περί οργάνωσης του χώρου μέσα από την κίνηση. Η αναζήτηση των ελαχίστων διαστάσεων που βλέπουμε στην κατοικία – ατελιέ θα μπορούσε και αυτή να αποδοθεί στις επιρροές του Le Corbusier αλλά και την σχέση με την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Ένα άλλο στοιχείο της κατοικίας που προσπαθεί να αναπτύξει σχέσεις με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική είναι οι μικρές διαφοροποιήσεις στις στάθμες των επιπέδων, αυτό γίνεται στο πλαίσιο εξοικονόμησης χώρου και της οργάνωσης των λειτουργικών ενότητων. Στην κατοικία συναντά κανείς ευρηματικές σχεδιαστικές επιλύσεις λιτότητας, όπως η αξιοποίηση του χώρου πάνω από την σκάλα ως χαμηλό χτιστό κρεβάτι. Επίσης η δημιουργία κογχών στους τοίχους για αποθήκευση. Στο ίδιο σκεπτικό κινείται και ο σχεδιασμός των υπνοδωματίων που επίσης φανερώνεται η οικονομία και η λιτότητα.

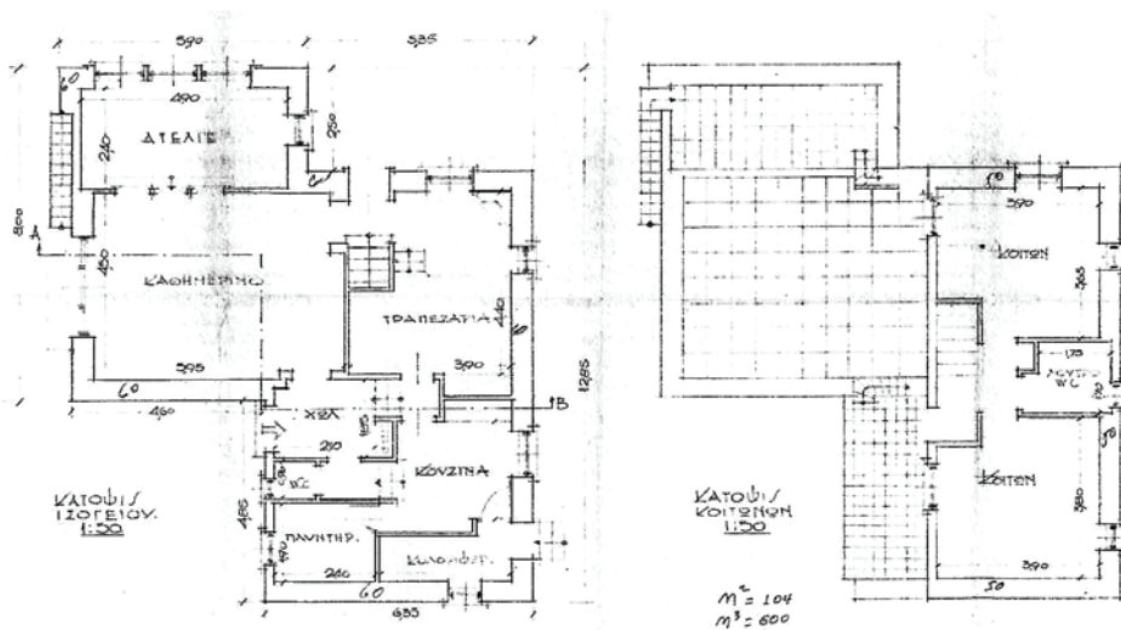
⁴³Διδακτορική διατριβή Λουκίας Μάρθας, όπως παραπάνω

Το κτίριο χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια η οποία προδίδεται με την τοποθέτηση της κατοικίας σε απόσταση από τον δρόμο και την απόκρυψη της κύριας εισόδου από τον δρόμο. Αυτές οι ενέργειες του αρχιτέκτονα Τάκη Μάρθα παραπέμπουν στις αρχές του Adolf Loos που θεωρούσε το σπίτι ως ένα καταφύγιο που διαχωρίζει – οριοθετεί την δημόσια από την ιδιωτική ζωή. Η αντιμετώπιση της κατοικίας από τον Τάκη Μάρθα εκτός από την σκόπιμη έλλειψη διαλόγου της κατοικίας με τον δημόσιο χώρο, καταδεικνύει και την αδιαφορία για την χρήση της κατοικίας ως σύμβολο κοινωνικής ανάδειξης και προβολής. Εδώ φανερώνεται ξανά το μοντέρνο λεξιλόγιο που επιλέγει ο αρχιτέκτονας καθώς κάνει την κατοικία να υπηρετεί τον άνθρωπο και όχι την εικόνα.⁴⁴

Εικόνα 103: Τομή ΑΒ

⁴⁴Διδακτορική διατριβή Λουκίας Μάρθας, όπως παραπάνω

Εικόνα 104: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ Τάκη Μάρθα

Το φυσικό φως στον χώρο του ατελιέ

Ο χώρος του ατελιέ εκφράζεται και στην διαμόρφωση των όψεων. Ο όγκος του ατελιέ διαφοροποιείται εξωτερικά καθώς είναι ο μόνος όγκος στο κτίριο που έχει λευκό σοβά σε αντίθεση με το υπόλοιπο κτίριο που αρθρώνεται από λιθοδομή. Επίσης τα ανοίγματα του ατελιέ διαφοροποιούνται ως προς τις διαστάσεις παίρνοντας μορφή υαλοστασίου. Σε αυτό ο αρχιτέκτονας φαίνεται πως είναι ταγμένος στο να εξυπηρετήσει τον μοντερνισμό καθώς «η μορφή ακολουθεί την λειτουργία».

Το φυσικό φως αποτελεί μια πολύ σημαντική παράμετρο στον σχεδιασμό. Ιδιαίτερα στον χώρο του ατελιέ το φως λειτουργεί ως συνθετικό εργαλείο καθώς βοηθάει στην δημιουργία και στην παρουσίαση των έργων τέχνης. Το μεγάλο ύψος του χώρου τονίζεται και αποκτά νόημα από το ίδιο το φως που εισέρχεται άφθονο. Τα μεγάλα ανοίγματα, οι φεγγίτες τοποθετημένοι αμφίπλευρα δίνουν έναν ιδιαίτερο φωτισμό στον χώρο. Το φως λειτουργεί ως ένα σημαντικό συνθετικό εργαλείο, ιδιαίτερα στον σχεδιασμό του χώρου του ατελιέ, συμβάλλοντας τόσο στην καλύτερη αξιοποίηση του χώρου όσο και στη δημιουργία και παρουσίαση των έργων τέχνης. Το μεγάλο ύψος του χώρου υπογραμμίζεται και αποκτά νόημα μέσα από την πλούσια εισροή φωτός, το οποίο εισέρχεται με διάφορους τρόπους. Τα μεγάλα παράθυρα στους πλευρικούς τοίχους, σε συνδυασμό με τα ανοίγματα στην οροφή, όπως οι φεγγίτες που τοποθετούνται στις δύο πλευρές, δημιουργούν ένα ιδιαίτερα φωτεινό περιβάλλον κατά τη διάρκεια της ημέρας, ενώ τη νύχτα προσδίδουν έναν ονειρικό και ατμοσφαιρικό χαρακτήρα, που προσεγγίζει τις εξωτερικές συνθήκες – κάτι που ήταν και η πρόθεση του αρχιτέκτονα. Το ελληνικό κλίμα και φως ενισχύουν τον αρχιτεκτονικό χώρο, προσδίδοντάς του μια μοναδική ατμόσφαιρα. Όπως έχει αναφέρει σχετικά ο Άρης Κωνσταντινίδης: «Δεν είναι υπερβολικό να πούμε πως η Ελλάδα είναι μία από τις πιο όμορφες χώρες στον κόσμο. Έχει ήπιο κλίμα που σου επιτρέπει να ζεις σχεδόν όλο το χρόνο έξω, έναν ήλιο εξαιρετικά φωτεινό και λαμπερό, με ατμόσφαιρα πάντα κρυστάλλινη, καθώς και καλοκαιρινές νύχτες, δροσερές και γεμάτες φως από το φεγγάρι».

Εικόνα 105: Εσωτερικό από την ακτοκία - ατελιέ

Το λευκό χρώμα των εσωτερικών επιφανειών και τα ανοιχτόχρωμα μωσαϊκά στα δάπεδα ενισχύουν περαιτέρω τη φωτεινότητα του χώρου, δημιουργώντας το ιδανικό φόντο για τη δημιουργία και την επεξεργασία των έργων τέχνης. Το φως και ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται αποτελούν κεντρικό στοιχείο της χωρικής σύνθεσης στο ατελιέ. Είναι αυτό που καθορίζει τη μορφή του κτιρίου και, ταυτόχρονα, το αναδεικνύει.

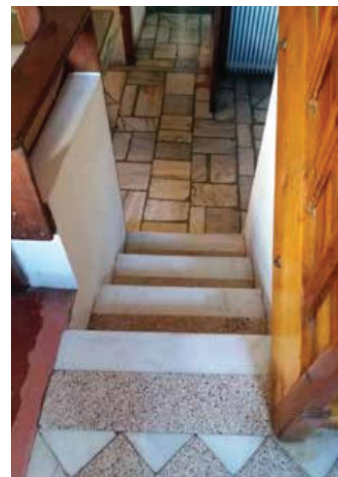
Οι επιφάνειες των τοίχων αξιοποιούνται ως βάση για προσωρινές καλλιτεχνικές εγκαταστάσεις, δημιουργώντας ξεχωριστά εικαστικά γεγονότα στον εσωτερικό χώρο. Η σύνθεση των δομικών επιφανειών γίνεται με τη χρήση ποικίλων υλικών, όπως η εναλλαγή σκυροδέματος και λιθοδομής, ενώ παρατηρείται ότι ορισμένα κατασκευαστικά στοιχεία εμφανίζονται με διαφορετικά υλικά (π.χ. υπέρθυρα από σκυρόδεμα και ξύλο). Αυτή η προσέγγιση βρίσκεται σε άμεσο διάλογο με τη Μοντέρνα αρχιτεκτονική, καθώς το έργο συνδυάζει συχνά το σύγχρονο δομικό ύφος με το παραδοσιακό αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο.

Εικόνα 107: Φωτισμός ατελιέ

Εικόνα 106: Χώρος ατελιέ

Εικόνα 108: λεπτομέρεια ιδιοκατασκευής δαπέδου

Η κατοικία – ατελιέ του Αλέκου Φασιανού στην Κέα σε υφιστάμενο κτίριο

«Τη ζωγραφική δεν σου την μαθαίνουν με λόγια. Δεν γίνεται. Πρέπει να δεις και να αισθανθείς, να κατανοήσεις. Αυτό έκανα εγώ».

Αλέκος Φασιανός – στοιχεία για τον καλλιτέχνη

Το 1967 ο Αλέκος Φασιανός βρέθηκε τυχαία στο νησί της Κέας. Η αγάπη του καλλιτέχνη για τον ελληνικό πολιτισμό και την φύση τον οδήγησε να μαγευτεί από το τοπίο του νησιού, τις όμορφες κρυφές παραλίες, την αρχιτεκτονική της χώρας και τον αρχαιολογικό πλούτο. Έπειτα από πολλές και συχνές επισκέψεις στο νησί και την ανάμιξη του με τους ντόπιους, αποφάσισε να αγοράσει ένα σπίτι που θα αποτελούσε παράλληλα και το ατελιέ για τις καλλιτεχνικές του δημιουργίες κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, όταν επέστρεφε από το Παρίσι.⁴⁶

«Αγάπησε αμέσως τη χώρα, την Ιουλίδα για την τοποθεσία της, την γραφικότητα και ιστορικότητά της. Τον πλησίασαν ντόπιοι και άρχισε φιλία μαζί τους, ύστερα από συζητήσεις για τις συνήθειες τους, τα επαγγέλματά τους –ήταν από τα ελάχιστα κυκλαδονήσια, όπου υπήρχαν καλλιεργήσιμες εκτάσεις, κτηνοτροφία, βυρσοδεψεία, μέχρι και εργοστάσιο εμαγιέ! Αυτό του άρεσε», λέει χαρακτηριστικά η σύζυγος του Μαρίζα Φασιανού.

Εικόνα 109: Αλέκος Φασιανός

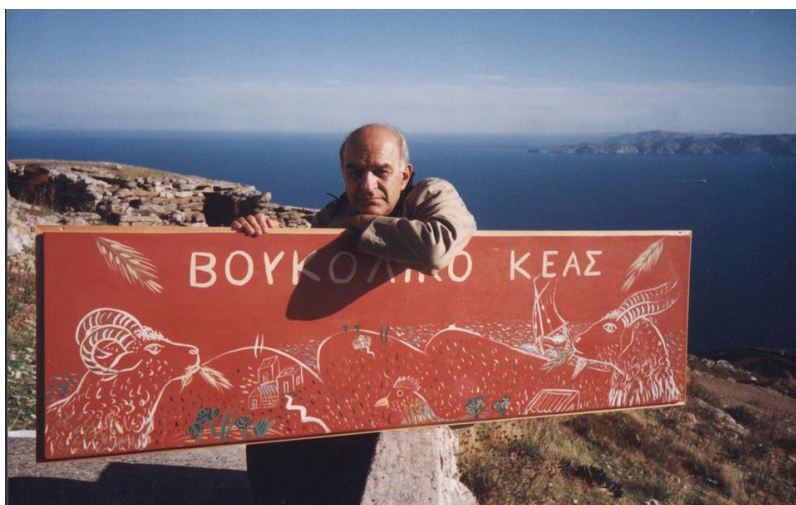

Ο Αλέκος Φασσιανός πρόσφερε απλόχερα στο νησί και στους κατοίκους του. Στόλισε με την τέχνη του τις καμάρες του νησιού, σχεδίασε και ζωγράφισε τις επιγραφές τοπικών καταστημάτων και δημιούργησε και χάρισε κεραμικά έργα.

Το σπίτι – ατελιέ του Αλέκου Φασσιανού αποτέλεσε βάση συνάντησης για σημαντικές καλλιτεχνικές προσωπικότητες της Ελλάδας που είχαν φιλικές σχέσεις με τον καλλιτέχνη. Φιλοξένησε στο σπίτι του τον Οδυσσέα Ελύτη, τον Νίκο Στεφάνου, τον δάσκαλο και φίλο του Γιάννη Τσαρούχη, τον Ανδρέα Εμπειρίκο και πολλούς ακόμα καλλιτέχνες της εποχής⁴⁷.

Ο Αλέκος Φασσιανός γεννήθηκε στην Αθήνα το 1935. Μεγάλωσε σε λαϊκές συνοικίες της Αθήνας όπως η Πλάκα και το Παγκράτι. Από μικρή ηλικία ασχολήθηκε με τις τέχνες όπως η μουσική, με την εκμάθηση βιολιού, και αργότερα σπούδασε ζωγραφική στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας, το 1956 μέχρι το 1960 στο εργαστήριο του Γιάννη Μόραλη. Εκεί είχε την τύχη να τον διδάξει ο Γιάννης Τσαρούχης, ο οποίος είχε σημαντική επιρροή στην μετέπειτα καλλιτεχνική δημιουργία του Αλέκου Φασσιανού. Το 1960 διαμορφώνεται το χαρακτηριστικό ύφος του καλλιτέχνη με τρία κύρια θέματα που συνοδεύουν το έργο του σε όλη την καλλιτεχνική του διαδρομή. Η φύση, ο άνθρωπος και το περιβάλλον. Ο Αλέκος Φασσιανός, ασχολήθηκε επίσης με την χαρακτική, την αρχιτεκτονική, το σχέδιο επίπλων, αφισών, κοσμημάτων και την κεραμική. Η σπουδή του ελληνικού πολιτισμού και η εκμάθηση χαρακτηριστικής επηρέασαν φανερά το καλλιτεχνικό του έργο.

Εικόνα 110: Αλέκος Φασσιανός Διακοσμεί την Κέα

⁴⁷ Κατοικία και ατελιέ του Αλέκου Φασσιανού, διαθέσιμο στο: <https://www.visitgreece.gr/el/experiences/culture/museums/residence-and-studio-of-artist-alekos-fassianos/>

Σε νεαρή ηλικία ακόμη, κατά την διάρκεια των σπουδών του, πραγματοποίησε τις πρώτες συμμετοχές σε εκθέσεις και γνώρισε σημαντικές προσωπικότητες από τον καλλιτεχνικό χώρο της Ελλάδας όπως τον Άρη Κωνσταντινίδη, τον Ανδρέα Εμπειρικό, τον Οδυσσέα Ελύτη και τον Κώστα Ταχτσή. Η καλλιτεχνική του πορεία συνεχίστηκε με την ενασχόληση του με την λιθογραφία και χαρακτηριστικές τέχνες στην École des beaux-arts του Παρισιού. Στο Παρίσι πραγματοποίησε με μεγάλη επιτυχία την πρώτη του έκθεση στο εξωτερικό σε συνεργασία με φημισμένους καλλιτέχνες της χώρας. Η επιτυχία αυτή κράτησε ενεργή την παρουσία των έργων του στα καλλιτεχνικά δρώμενα της Γαλλίας για τα επόμενα 50 χρόνια, συνεργαζόμενος με σπουδαίους Γάλλους καλλιτέχνες.

Η καλλιτεχνική του πορεία συνεχίζεται στο εξωτερικό με εκθέσεις στην Μπιενάλε της Βενετίας και του Σάο Πάολο, αλλά και σε όλο τον κόσμο από την Νέα Υόρκη ως το Τόκιο. Από το 1985 και έπειτα ξεκινάει μάλιστα και εκθέσεις αφιερωμένες στο έργο του. Το 2002 ο καλλιτέχνης βρίσκεται κυρίως στην Ελλάδα και συνεχίζει εδώ την καλλιτεχνική του δράση. Η ελληνική κυβέρνηση του αναθέτει να φιλοτεχνήσει με έργα του τον σταθμό του Μεταξουργείου στο μετρό της Αθήνας που μόλις άνοιξε.

Συνολικά πραγματοποίησε παραπάνω από εβδομήντα εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό με τα έργα του να κοσμούν μέχρι και σήμερα πινακοθήκες, μουσεία και ιδιωτικές συλλογές σε ολόκληρο τον κόσμο.⁴⁸

Εικόνα 111: Ο Στεφάνου, ο Τσαρούχης και ο Φασιανός στην Κέα.

⁴⁸ Δελτία τύπου, Ανοίγει το ατελιέ, 21/06/2023, διαθέσιμο στο: <https://kea.gr/anoigei-atelie-katoikia-tou-alekou-fasianou-stin-kea/>

Αρχιτεκτονική Ανάλυση και διερεύνηση της σχέσης που αναπτύσσει ο χώρος του ατελιέ με την κατοικία

Λίγα χρόνια αργότερα την δεκαετία του '70 αποφασίζει να αγοράσει ένα παραδοσιακό κυκλαδίτικο σπίτι το οποίο θα μετατραπεί σε ένα ενιαίο ατελιέ.

Το σπίτι – ατελιέ του Αλέκου Φασιανού, είναι μια παραδοσιακή τυπική κατοικία 70 τετραγωνικών κυκλαδίτικης αρχιτεκτονικής με θέα την θάλασσα του Αιγαίου, βασισμένο στην καθαρότητα και την λιτότητα των μορφών. (6) Χαρακτηριστικό του είναι πως μοιάζει να κρέμεται από έναν βράχο και ένα μικρό ταρατσάκι στο δώμα χαρίζει έναν χώρο ξεκούρασης για να αγναντεύει ο καλλιτέχνης. Έχει κήπο σχήματος Γ με λίγα δέντρα και γλάστρες. Στην είσοδο στον κήπο σε υποδέχεται ένας σιδερένιος δρόκος χαραγμένος από τον Φασιανό. Ο ίδιος πίστευε ότι είναι ο προστάτης του σπιτιού και προστατεύει από όλους αυτούς που προσπαθούν να ρυπάνουν την ψυχή και τους χώρους μας. Η κατοικία αποτελεί λιθόκτιστη κατασκευή και στο εξωτερικό του σπιτιού επικρατεί ο χαρακτηριστικός λευκός ασβέστης - στα χρώματα των κυκλαδίτικων σπιτιών - και η τοπική πέτρα, ενώ δημιουργείται ένας ενδιαφέρον διάλογος με προσωπικές πινελιές του καλλιτέχνη στο χρώμα της ώχρας σε διάφορα στοιχεία του σπιτιού όπως κουφώματα και καρέκλες. Ολόκληρος ο χώρος είναι διαμορφωμένος και πλασμένος από τον ίδιο τον καλλιτέχνη.⁴⁹

Εικόνα 112: Είσοδος στο ατελιέ

⁴⁹ Δελτία τύπου, Ανοίγει το ατελιέ, 21/06/2023, διαθέσιμο στο: <https://kea.gr/anoigei-atelie-katoikia-tou-alekou-fasianou-stin-kea/>

Η είσοδος στο ατελιέ γίνεται μέσα από μια μικρή μουσταρδί πόρτα με δύο σκαλιά από τον χώρο του κήπου. Η πόρτα μοιάζει να ίππεται, σαν να είναι ζωγραφισμένη στον τοίχο. Μέσα στο ατελιέ υπάρχει ένας ξύλινος καναπές με σχέδια του Φασιανού και ράφια που ακουμπούσε τα πινέλα του. Το ατελιέ είναι διακοσμημένο με προσωπικά αντικείμενα που κατασκεύασε ο ίδιος. Κεραμικά γλυπτά και παιχνίδια κοσμούν το ατελιέ σε όλους τους χώρους. Το προσωπικό ύφος του Αλέκου Φασιανού και η καλλιτεχνική του ταυτότητα είναι φανερά παντού, μέχρι και στα σιδερένια κάγκελα της εξωτερικής πόρτας. Μεταλλικά κάγκελα, πόμολα, επιζωγραφισμένα έπιπλα ως και κουρτινόξυλα, ταύτισαν ολοκληρωτικά την κατοικία με το ατελιέ⁵⁰. Ένα μικρό σχεδόν τετράγωνο γραφείο στην άκρη παραμένει γεμάτο, ως σήμερα, με μικρά του έργα και σημειώσεις, μια ψάθινη καρέκλα ελληνικού καφενείου και πλάι δύο κλασικά πηλίνα μικρά κιούπια. Τα πάντα στον χώρο είναι λιτά και προδίδουν ένα ελληνικό ύφος.

Εικόνα 113: Κατοικία - ατελιέ Α. Φασιανού

⁵⁰Γιώργος Μυλωνάς, Με ξεναγό τον Αλέκο Φασιανό, 07/07/2023, διαθέσιμο στο: <https://www.liberal.gr/politismos/me-xenago-ton-aleko-fasiano-stin-kea>

Εικόνα 114: Διάκοσμος σε σημεία της κατοικίας - ατελιέ

Εικόνα 115: Μικρό γραφείο εργασίας

Η κατοικία εκτυλίσσεται κατά κάποιο τρόπο σε χώρο έκθεσης του καλλιτεχνικού έργου. Με αυτόν τον τρόπο ο χώρος εργασίας του καλλιτέχνη δεν ορίζεται με αυστηρά όρια. Το σπίτι και το ατελιέ αποτελούν μια ενιαία ενότητα που συνδέονται μεταξύ τους μέσα από τα έργα που συναντά κανείς σε όλο τον χώρο του οικοπέδου, εσωτερικά και εξωτερικά του σπιτιού. Η καλλιτεχνική δημιουργία ήταν συνεχής. Υπήρχε ένα μικρό κρεβάτι για να ξεκουράζεται και έπειτα ξανά καταπιάνονταν με κάποια καλλιτεχνική ενασχόληση. Ο Φασιανός δημιουργούσε παντού στο σπίτι. Είχε μετατρέψει ολόκληρο το οικόπεδο σε ένα τεράστιο ατελιέ.

Εικόνα 116: Λεπτομέρεια ιδιοκατασκευής πόρτας

ΕΡΜΗΝΕΙΑ _ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Περνώντας στην Ελλάδα στα μέσα του 20ου αιώνα ο νεωτερικός αρχιτεκτονικός τύπος κατοικίας – ατελιέ κάνει την εμφάνισή του στην νεοελληνική αρχιτεκτονική εκπροσωπούμενος από σημαντικές προσωπικότητες Ελλήνων αρχιτεκτόνων της εποχής. Τα παραδείγματα ποικίλουν ανά την Ελλάδα και οι αρχιτέκτονες απαντούν στις απαιτήσεις και τις ανάγκες που έχει μια κατοικία – ατελιέ κρατώντας σταθερές τις αρχές που τέθηκαν στο Παρίσι, ως προς τον σχεδιασμό – με δεδομένο ότι πολλοί από τους καλλιτέχνες του μεσοπολέμου έζησαν και εργάστηκαν στο Παρίσι - με προσαρμογές στο ελληνικό μεσογειακό κλίμα της χώρας.

Ανά τα παραδείγματα στην ελληνική αρχιτεκτονική παρατηρούμε ότι ο χώρος του ατελιέ συνήθως κατέχει έναν κεντρικό ρόλο στην κατοικία, τόσο για τον αρχιτέκτονα - κατά την διαδικασία της σύνθεσης - αλλά και για τον καλλιτέχνη που πρόκειται να μείνει στην κατοικία. Συχνά το ατελιέ εμφανίζεται κεντρικά στην σύνθεση και συνήθως μεγαλύτερο σε έκταση από τους υπόλοιπους χώρους χρήσεων της κατοικίας, με την υπόλοιπη κάτοψη να έχει ως σημείο αναφοράς τον χώρο αυτό. Σε άλλες περιπτώσεις που ο χώρος του ατελιέ που δεν βρίσκεται στο κέντρο της κάτοψης είναι φανερό η προσπάθεια του αρχιτέκτονα για ανάδειξη του χώρου αυτού είτε τοποθετώντας τον κοντά σε κύριους χώρους της κατοικίας, είτε δίνοντας του οπτική διαφοροποίηση εξωτερικά στην όψη της κατοικίας με διαφορετικό χρώμα ή μέγεθος.

Πάντα σε όλα τα παραδείγματα οι αρχιτέκτονες έχουν ως άξονα σχεδίασης την επαφή του χώρου του ατελιέ με το μεσογειακό φυσικό φως. Το στοιχείο αυτό είναι από τις βασικές προδιαγραφές ενός ατελιέ που θεσπίστηκαν στο Παρίσι στις αρχές του 20ου αιώνα. Στις περισσότερες περιπτώσεις βλέπουμε ότι το ατελιέ έχει τοποθετηθεί στον βορρά και αυτό διότι είναι θεμιτό να εισχωρεί το φυσικό φως από τον βορρά καθώς είναι σταθερό μέσα στην διάρκεια της ημέρας και ιδανικό για χώρους εργαστηρίου.

Η δημιουργία του αρχιτεκτονικού τύπου κατοικίας – ατελιέ ήταν και μια δημιουργική απάντηση στην ανάγκη για ταυτόχρονη εργασία και διαβίωση που ξεκίνησε στο Παρίσι μόλις από τον 17ο αιώνα και πέρασε στην κουλτούρα των καλλιτεχνών σε όλο τον κόσμο στα μέσα του 20ου αιώνα. Δίνονταν η ελευθερία για την προσωπική οργάνωση του ίδιου τους του χώρου και η ελευθερία ευέλικτου ωραρίου εργασίας όποτε επιθυμούσαν οι καλλιτέχνες. Η Ελλάδα παρουσιάζει ενδιαφέροντα παραδείγματα τα οποία έχουν ενταχθεί και προσαρμοστεί στις ανάγκες του κλίματος της χώρας και έχουν αφήσει το στίγμα τους στην νεοελληνική αρχιτεκτονική.

Μέσα από την διερεύνηση των παραδειγμάτων του αρχιτεκτονικού τύπου κατοικίας – ατελιέ απαντώνται και τα εξής ερωτήματα:

- Εμφανίζεται διάλογος με την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική;

Σε μια γενικότερη προσέγγιση του θέματος παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα υπήρξε μεγάλη επιρροή από την ελληνική παράδοση και την παραδοσιακή αρχιτεκτονική κατοικιών. Η ύπαρξη του χώρου ατελιέ μέσα στην ελληνική κατοικία καλλιτεχνών του 20ου αιώνα, θα μπορούσε να παρομοιαστεί ιστορικά με την ύπαρξη χώρων οικοτεχνίας στις παραδοσιακές κατοικίες σε αγροτικούς οικισμούς. Για παράδειγμα στους παραδοσιακούς οικισμούς παρατηρούνται χώροι όπως πατητήρι, ελαιοτριβείο και το δωμάτιο του αργαλειού ενταγμένα πλήρως στους χώρους της κατοικίας. Μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις ο χώρος του ελαιοτριβείου καταλάμβανε κεντρική θέση μέσα στον χώρο της κατοικίας. Συγκεκριμένα τοποθετείται σε επαφή με την κεντρική πλατεία του οικισμού, στοιχείο που αποδεικνύει την μεγάλη σημασία όπου διαδραμάτιζε ο πρωτογενής τομέας παραγωγής στην καθημερινότητα των κατοίκων.⁵¹ Βλέπουμε λοιπόν ότι εμφανίζεται έντονος διάλογος με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική και την παράδοση. Τα στοιχεία αυτά της παράδοσης μεταφέρθηκαν ως αρχές στον σχεδιασμό επηρεάζοντας τους Έλληνες αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα στον σχεδιασμό του νεωτερικού αρχιτεκτονικού τύπου κατοικίας – ατελιέ, περισσότερο από ότι τα πρότυπα που ήρθαν από το Παρίσι.

Στο παράδειγμα της κατοικίας - ατελιέ της Βαρβάρας Μαυρακάκη παρατηρείται μια έμμεση σχέση με την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, μέσα από τα σχέδια των αρχιτεκτόνων. Συγκεκριμένα στην κατοικία ατελιέ της Βαρβάρας ο χώρος του ατελιέ εμφανίζεται στο ισόγειο κεντρικά της σύνθεσης. Περιμετρικά του ατελιέ υπάρχει ένας ημιυπαίθριος διάδρομος που περιβάλλεται από υποστυλώματα στο νοτιοδυτικό τμήμα. Το στοιχείο αυτό θυμίζει τη σχηματική απλότητα και την ακαμψία της παραδοσιακής και προϊστορικής κάτοψης.

⁵¹Σαλούστρου Μαρία, Ερευνητική εργασία, Ο Πρωτογενής τομέας παραγωγής ως πολιτιστικός παράγοντας στην συγκρότηση οικισμών της Κρήτης, 2017, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Saloustrou_Maria_Ere_2017.pdf

Πέρα από αυτό το παράδειγμα, στοιχεία από την ελληνική αρχιτεκτονική και παράδοσης συναντάμε και στην κατοικία – ατελιέ του Αντώνη Σώχου. Ένα σημαντικό στοιχείο ελληνικότητας είναι το γεγονός ότι ο αρχιτέκτονας Τ. Μάρθας καταγόταν από την Τήνο και είναι εμφανή η αναφορά της κατοικίας – ατελιέ στην αρχιτεκτονική του νησιού. Μεταφέρει στοιχεία από το παραδοσιακό τηνιακό σπίτι τα οποία όμως τα «πλάθει» ανάλογα με τις ανάγκες του σημερινού του πελάτη και δεν τα μεταφέρει σαν απλά μορφές. Ακολουθεί το σχήμα Γ και εντάσσει το στοιχείο της καμάρας στον προθάλαμο πριν την είσοδο. Πέρα από αυτά στοιχεία όπως οι καμπύλες απολήξεις των χτιστών στηθαίων και των καμινάδων, παραπέμπουν σε αρχιτεκτονικά στοιχεία που συναντά κανείς στην αρχιτεκτονική των μοναστηριών της Τήνου. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας – ατελιέ του Α. Σώχου φέρει δείγματα της λιτότητας του μοντερνισμού μαζί με στοιχεία της ελληνικής παράδοσης και αρχιτεκτονικής.

- Τι διάλογο αναπτύσσει με τις αρχές του μοντερνισμού ο εν λόγω κτηριακός τύπος;

Στα παραδείγματα κατοικίας – ατελιέ που διερευνήθηκαν μπορούμε να ξεχωρίσουμε τρεις περιπτώσεις που βλέπουμε την συσχέτιση με τις αρχές του μοντερνισμού. Αρχικά η κατοικία – ατελιέ του Αντώνη και της Ιωάννας Σπητέρη σχεδιασμένη από τον αρχιτέκτονα Αριστομένη Προβελέγγιο έχει σαφή σύνδεση με τον μοντερνισμό καθώς ο αρχιτέκτονας έζησε και εργάστηκε στο Παρίσι και μάλιστα συνεργάστηκε με τον Le Corbusier. Τα οριζόντια στοιχεία στην κεντρική όψη του κτιρίου, η αρχιτεκτονική οργάνωση της κίνησης σύμφωνα με την «promenade architecturale» και ο σχεδιασμός παταριού είναι στοιχεία με φανερές αναφορές στο μοντέρνο κίνημα αλλά και στις επιρροές του Παρισιού όσο αναφορά την κατοικία – ατελιέ. Δύο ακόμα παραδείγματα αρχιτεκτονικής που αναπτύσσουν διάλογο με τον μοντερνισμό είναι η κατοικία ατελιέ του Γιάννη Μόραλη σχεδιασμένη από τον Άρη Κωνσταντινίδη, το εργαστήριο της Ελένης Βερναδάκη σχεδιασμένο από τον Τάκη Ζενέτο και την κατοικία-ατελιέ του Δ. Μηταρά από τον Δ. Σουβατζίδη. Και στις δύο περιπτώσεις η αρχιτεκτονική αρθρώνεται από καθαρές μορφές και απλές γραμμές δίνοντας έμφαση στην οριζοντιότητα. Ειδικά στον σχεδιασμό του Τ. Ζενέτου τα έντονα οριζόντια ανοίγματα κατά μήκος των πλευρών του κτιρίου αποτελούν άμεση αναφορά στα στοιχεία της αρχιτεκτονικής του μοντερνισμού.

- Εντοπίζεται εικαστική προσέγγιση στην αρχιτεκτονική σύνθεση των εξεταζόμενων κτηρίων;

Στα εξεταζόμενα κτίρια παρατηρούμε στοιχεία που συσχετίζουν την εικαστική ταυτότητα των καλλιτεχνών με την αρχιτεκτονική σύνθεση. Για παράδειγμα στην περίπτωση του καλλιτέχνη Γ. Μόραλη – που τα έργα του αντλούν ως στοιχεία έμπνευσης από την φύση και την ζωή και έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό τους το στοιχείο της ελληνικότητας. Βλέπουμε πως υπάρχει αντίστοιχος συσχετισμός και στην αρχιτεκτονική του ατελιέ καθώς η αρχιτεκτονική του Α. Κωνσταντινίδη χαρακτηρίζεται από έντονα στοιχεία ελληνικότητας και όπως αναφέραμε και στην αντίστοιχη ενότητα, η αρχιτεκτονική του Κωνσταντινίδη δημιουργεί «κάδρα τοπίων». Κενά μεταξύ τοίχων που δημιουργούν οπτικές φυγές προς το τοπίο της Αίγινας, το οποίο κάνει πιο έντονη την επαφή με την φύση. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε σημείο έμπνευσης για την δημιουργία μιας σειράς καλλιτεχνικών έργων. Ανάμεσα σε αυτά ξεχώρισε η σειρά «ερωτικό».

Στην περίπτωση της καλλιτέχνης Βαρβάρας Μαυρακάκη βλέπουμε πως τα εικαστικά της έργα χαρακτηρίζονται από μια πολυπλοκότητα και συνδυασμό διάφορων χρωμάτων και σχημάτων στην εικαστική σύνθεση. Το ίδιο συμβαίνει και χαρακτηρίζει την αρχιτεκτονική των Δημήτρη και Σουζάννας Αντωνακάκη, οι οποίοι και στην συγκεκριμένη περίπτωση του ατελιέ παρουσιάζουν μια βαθύτερη επεξεργασία στο συνθετικό κομμάτι που γίνεται εμφανές στις όψεις της κατοικίας – ατελιέ.

Στην κατοικία – ατελιέ των Αντώνη και Ιωάννας Σπητέρη βλέπουμε εμφανή στοιχεία του μοντερνισμού και αυτό οφείλεται στην σχέση που είχε ο αρχιτέκτονας με το μοντέρνο κίνημα και τον Le Corbusier αλλά και με τις προδιαγραφές ενός ατελιέ που υπακούει στις αρχές που τέθηκαν στο Παρίσι τον 20ο αιώνα. Η σχέση του αρχιτεκτονήματος με το μοντέρνο κίνημα συνδέεται με την εικαστική άποψη της καλλιτέχνης Ιωάννας Σπητέρη η οποία δημιουργεί έργα με μοντέρνα και αυθόρμητη γραφή.

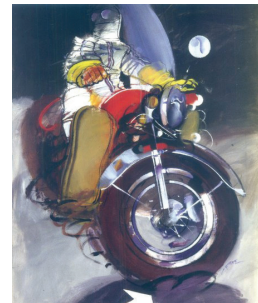
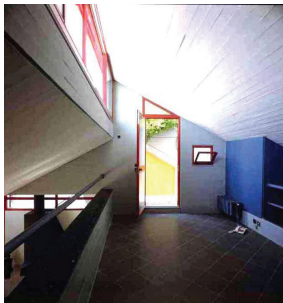
Η κατοικία – ατελιέ του Αντώνη Σώχου έχει αναφορές στην παραδοσιακή ελληνική αρχιτεκτονική εξαιτίας της σχέσης που είχε ο αρχιτέκτονας Τάκης Μάρθας με την παραδοσιακή κατοικία της Τήνου απ' όπου καταγόταν. Αντίστοιχα και τα γλυπτά έργα του καλλιτέχνη Α. Σώχου αναπαριστούν κυρίως ανθρώπινες μορφές και προτομές από τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και παράδοση και συγκεκριμένα την κλασσική περίοδο. Το ίδιο παρατηρούμε και στην περίπτωση της κατοικίας – ατελιέ του ίδιου του αρχιτέκτονα Τάκη Μάρθα στο Καλαμάκι.

Το ζευγάρι ζωγράφων Δημήτρη Μυταρά και της συζύγου του δημιουργούν καλλιτεχνικά έργα που αναπαριστούν βιομηχανικά υλικά και ανθρώπινες μορφές με μοντέρνο ύφος και με θεματολογίες που αναφέρονται στην σύγχρονη εποχή, συχνά με το στοιχείο της υπερβολής. Αντίστοιχα και η αρχιτεκτονική της κατοικίας – ατελιέ τους χαρακτηρίζεται από τον μοντερνισμό και αντλεί πρότυπα στον σχεδιασμό από την σύγχρονη εποχή και τον τρόπο κατοίκησης. Συνδυάζει σύγχρονα υλικά μαζί με την έντονη αρχιτεκτονική επεξεργασία των χώρων και των όψεων όπως και τα καλλιτεχνικά έργα των ζωγράφων που κατοικούν σε αυτή.

Η αγγαιοπλάστρια Ελένη Βερναδάκη δημιουργεί μια σειρά από έργα τα οποία προορίζονται για εκθέσεις αλλά και για πώληση για προσωπική χρήση σε λιανική αγορά. Το χαρακτηριστικό αυτό αποπνέει μια αίσθηση μαζικής παραγωγής η οποία προφανώς κατέχει εικαστική ποιότητα. Η αίσθηση της παραγωγικότητας αποτυπώνεται και στην αρχιτεκτονική του εργαστηρίου της από τον Τ. Ζενέτο καθώς, το κτίριο – αν και άριστα σχεδιασμένο – παραπέμπει σε βιομηχανική μονάδα. Μάλιστα αρθρώνεται από μεταλλικό σκελετό και εξωτερικά καλύπτεται με φύλλα λαμαρίνας. Τα στοιχεία αυτά συνδέονται με την μαζικότητα της παραγωγής της καλλιτέχνης όπως θα συνέβαινε σε ένα εργοστάσιο.

- ο τύπος κατοικία – ατελιέ καλλιτέχνη έχει επηρεάσει γενικότερα την αρχιτεκτονική της κατοικίας - ατελιέ στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική;

Στις περισσότερες περιπτώσεις κατοικίας – ατελιέ που διερευνήθηκαν στην παρούσα ερευνητική εργασία παρατηρούμε ότι οι αρχές και τα πρότυπα που τέθηκαν στο Παρίσι τον 20ο αιώνα, ως προς τον σχεδιασμό, δεν έχουν επηρεάσει άμεσα την κατοικία στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική. Ανά τα παραδείγματα παρατηρούμε χαρακτηριστικά τα οποία οι Έλληνες αρχιτέκτονες ενέταξαν στον σχεδιασμό τους όμως δεν αποτέλεσαν σημείο αναφοράς ως προς τον σχεδιασμό. Η Ελλάδα παρουσιάζει ενδιαφέροντα παραδείγματα τα οποία όμως έχουν ενταχθεί και προσαρμοστεί στις ανάγκες του κλίματος της χώρας και έχουν αφήσει το στίγμα τους στην νεοελληνική αρχιτεκτονική. Στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερη η επιρροή από την ελληνική παράδοση και όχι από τα Γαλλικά πρότυπα. Η ύπαρξη του χώρου ατελιέ μέσα στην ελληνική κατοικία θα μπορούσε να παρομοιαστεί με την ιστορία των ελληνικών παραδοσιακών κατοικιών που υπήρχε χώρος οικοτεχνίας μέσα στο σπίτι. Για παράδειγμα στους παραδοσιακούς οικισμούς παρατηρούνται χώροι όπως πατητήρι και ελαιοτριβείο ενταγμένα στους χώρους της κατοικίας. Αυτό το στοιχείο που έχει ενσωματωθεί στην ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική επηρέασε τους Έλληνες αρχιτέκτονες του 20ου αιώνα στον σχεδιασμό κατοικίας – ατελιέ περισσότερο από ότι τα πρότυπα που ήρθαν από το Παρίσι. Ωστόσο εξαίρεση αποτελεί το παράδειγμα της κατοικίας – ατελιέ των Αντώνη και Ιωάννα Σπητέρη σχεδιασμένο από τον Α. Προβελλέγγιο. Σε αυτή την περίπτωση παρατηρούμε την αυτούσια μεταφορά στοιχείων και μορφών από τα πρότυπα ενός παρισιάνικου ατελιέ. Για παράδειγμα η δημιουργία του ατελιέ με διπλό ύψος ορόφου αλλά με την ύπαρξη παταριού είναι ένα σημαντικό στοιχείο με ευθεία αναφορά στα ατελιέ της οδού Villa Seurat στο Παρίσι, όπως της Chana Orloff.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ_ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Εργαστήριο Γιάννης Μόραλης – Εταιρία Μελέτης, Έρευνας και προβολής της Νεοελληνικής Τέχνης, επίσημη ιστοσελίδα, διαθέσιμο στο: <https://www.jmoralis.gr/to-ergastirio-stin-aigina/>
- Γιάννης Μόραλης, Βιογραφίες, επίσημη ιστοσελίδα «Σαν Σήμερα», διαθέσιμο στο: https://www.sansimera.gr/biographies/2190#google_vignette
- Κατερίνα Ανέστη, Το σπίτι του Μόραλη στην Αίγινα, ιστοσελίδα iefimerida, 29/08/2022, διαθέσιμο στο: <https://www.iefimerida.gr/politismos/aigina-moralis-spiti-topio-anoigei>
- Μάρω Βασιλειάδου, Επιστροφή στην Αίγινα του Μόραλη, επίσημη ιστοσελίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 26.08.2022, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/culture/562013557/epistrofi-stin-aigina-toy-morali/>
- Μαργαρίτα Πουρνάρα, Μόραλης, Φασιανός, Νικολάου, τα ατελιέ τους μας περιμένουν να τα επισκεφθούμε, επίσημη ιστοσελίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 06/08/2023, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/culture/athinaika-plus/562553005/moralis-fasianos-nikolaoy-ta-atelie-toys-mas-perime-noyn-na-ta-episkeftthoyme/>
- Μόραλης Γιάννης, Βιογραφία, επίσημη ιστοσελίδα εθνικής πινακοθήκης, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgallery.gr/artist/moralis-giannis/>
- Άρης Κωνσταντινίδης, ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ, σελίδα 68, 69,75
- Αλέκος Φασιανός, ΤΟ ΑΤΕΛΙΕ ΤΗΣ ΚΕΑ, επίσημη ιστοσελίδα Α. Φασιανός, διαθέσιμο στο: <https://www.alekosfassianos.gr/>
- Ιώνα Καλλιμάνη, Λεπτομέρειες από το ατελιέ του Αλέκου Φασιανού στην Κέα, επίσημη ιστοσελίδα LIFO, 18/08/2023, διαθέσιμο στο: <https://www.lifo.gr/blogs/notebook/leptomereies-apo-atelie-toy-alekoy-fasianoy-stin-kea>
- Γιώργος Μυλωνάς, Με ξεναγό τον Αλέκο Φασιανό στην Κέα, ιστοσελίδα Liberal, 07/07/2023, διαθέσιμο στο: <https://www.liberal.gr/politismos/me-xenago-ton-aleko-fasiano-stin-kea>
- Η Τζια του Αλέκου Φασιανού: Στο σπίτι που ζωγράφιζε και μαγείρευε ψάρια -Ανοίγει για το κοινό, ιστοσελίδα iefimerida, 25/06/2022, διαθέσιμο στο: <https://www.iefimerida.gr/politismos/i-tzia-toy-alekoy-fasianoy>
- Στο καλλιτεχνικό θερινό εργαστήριο του Αλέκου Φασιανού στην Κέα, ιστοσελίδα anagnostis.org, 10/07/2022, διαθέσιμο στο: <https://www.anagnostis.org/2022/07/10/sto-kallitechniko-therino-ergastiri-tou-alekou-fasianou-stin-kea/>
- Ατελιέ και κατοικία του Αλέκου Φασιανού, ιστοσελίδα visit Greece, διαθέσιμο στο: <https://www.visitgreece.gr/el/experiences/culture/museums/residence-and-studio-of-artist-alekos-fassianos/>
- Κατερίνα Ανέστη, Επίσκεψη στο ατελιέ του Αλέκου Φασιανού στην Τζια -Το νησί που τον έκανε να νιώθει «Ροβινσώνας Κρούσος», ιστοσελίδα iefimerida, 20/08/2022, διαθέσιμο στο: <https://www.iefimerida.gr/politismos/atelie-alekos-fasianos-tzia-robinsona-kroyso>

- ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΩΣΗ, ιστοσελίδα ATELIER66, 2007, διαθέσιμο στο: <https://a66architects.com/writings/>
- Βιογραφία Βαρβάρας Μαυρακάκη, ιστοσελίδα MEDUSA art gallery, διαθέσιμο στο: <https://www.medusaartgallery.com/category/barbara-mavrakaki/>
- Φρόσω Ευθυμιάδη – Μενεγάκη, Βιογραφία, επίσημη ιστοσελίδα εθνικής πινακοθήκης, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgallery.gr/themata-technis/froso-effthymiadi/> και επίσης στο: <https://www.nationalgallery.gr/artist/effthymiadi-menegaki-froso/>
- Φιλιππίδης, Δημήτρης, Νεοελληνική Αρχιτεκτονική, ό.π., σελ. 391.
- ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ, Τι έγραφε η Αθηνά Ταρσούλη για την εικαστικό Φρόσω Ευθυμιάδη, ιστοσελίδα Slpress, 10/02/2021, διαθέσιμο στο: <https://slpress.gr/politismos/ti-egrafe-i-athina-tarsouli-gia-tin-eikastiko-froso-effthimiadi/>
- 100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΥΠΤΡΙΑΣ ΦΡΟΣΩΣ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ ΜΕΝΕΓΑΚΗ, ιστοσελίδα Πρώτο νεκροταφείο Αθηνών, 09/10/2016, διαθέσιμο στο: <https://athensfirstcemeterygreek.blogspot.com/2016/10/100.html>
- Βιογραφία Φ. Ευθυμιάδη, επίσημη ιστοσελίδα Βικιπαίδειας, διαθέσιμο στο: <https://el.wikipedia.org/wiki/>
- Τώνης Σπητέρης, Βιογραφικά στοιχεία, επίσημη ιστοσελίδα ΜΕΤΑΠΑΙΔΕΙΑ, διαθέσιμο στο: <https://el.metapedia.org/wiki/>
- Αριστομένης Προβελέγγιος.Ατενίζοντας το Αιγαίο, ιστοσελίδα Νομαδική Αρχιτεκτονική, 08/02/2016, διαθέσιμο στο: <https://nomadikiarxitektoniki.net/texts/>
- Ηρώ Καραβία, Μικρές ιστορίες αρχιτεκτονικής και άλλα – Αριστομένης Προβελέγγιος, επίσημη ιστοσελίδα Archetype, διαθέσιμο στο: <https://www.archetype.gr/blog/arthro/aristomenis-proveleggios>
- Σπητέρη Ιωάννα, Βιογραφία, επίσημη ιστοσελίδα εθνικής πινακοθήκης, διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgallery.gr/artist/spiteri-ioanna/>
- Λουκία Μάρθα, Εκδοχές Μοντερνισμού στο αρχιτεκτονικό, εικαστικό και διδακτικό έργο του Τάκη Μάρθα (1905-1965), Πολυτεχνείο Κρήτης | Σχολή Αρχιτεκτόνων μηχανικών, Χανιά 2019. Διαθέσιμη διδακτορική διατριβή στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf
- Βιογραφία Αντώνη Σώχου, επίσημη ιστοσελίδα ΜΕΤΑΠΑΙΔΕΙΑ, διαθέσιμο στο: <https://el.metapedia.org/wiki/>
- ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ STUDIOΣ ΖΩΓΡΑΦΩΝ
Μιχάλης Σουβατζίδης, επίσημη ιστοσελίδα DOMA, διαθέσιμο στο: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>
- Jean-Marie Guillouët , Caroline A. Jones , Pierre-Michel Menger και Séverine Sofio, PERSPECTIVE, Έρευνα του εργαστηρίου: ιστορία, λειτουργίες, μεταμορφώσεις, επίσημη ιστοσελίδα περιοδικού, 2014, διαθέσιμο στο: <https://journals.openedition.org/perspective/4314>

- Martine Potoczny, Κεφάλαιο 1. Εργαστήρια και φαντασίες, διαθέσιμο στο: <https://shs.cairn.info/ateliers-d-artistes-en-caraibe--9791095177371-page-67?lang=fr&tab=premieres-lignes>
- L'atelier dans tous ses états, MUSEE NATIONAL EUGENE-DELACROIX, 2018, διαθέσιμο στο: https://www.musee-delacroix.fr/IMG/pdf/synthe_se_standard_journe_e_d_e_tudes_delacroix_20_novembre_2018_final.pdf
- Μαργαρίτα Πουρνάρα, Η γυναίκα που γητεύει τον πηλό, επίσημη ιστοσελίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2016, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/life/people/885002/i-gynaika-poy-giteyei-ton-pilo/>
- Το εργαστήριο κεραμικής της Ελένης Βερναδάκη συνδέεται με το Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού, επίσημη ιστοσελίδα LIFO, διαθέσιμο στο: <https://www.lifo.gr/now/entertainment/er-gastirio-keramikis-tis-elenis-bernadaki-syndeetai-me-moyseio-neoteroy-ellinikoy>
- Δημήτρης Φιλippiδης, Μοντέρνα αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Μέλισσα, Αθήνα 2001
- Άλκης Χαραλαμπίδης, Η τέχνη του εικοστού αιώνα, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2018
- Κεφάλαιο 1. Εργαστήρια και φαντασίες, ιστοσελίδα CAIRN INFO, διαθέσιμο στο : <https://shs.cairn.info/ateliers-d-artistes-en-caraibe--9791095177371-page-67?lang=fr>
- Συνέδριο: The Artist's House. Κατασκευή χώρου αναπαράστασης μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας (17ος – 20ος αι.), ιστοσελίδα πανεπιστημίου Poitiers, διαθέσιμο στο: <https://sha.univ-poitiers.fr/histoire-art-archeologie/colloque-la-maison-de-lartiste-construction-dun-espace-de-representation-entre-realite-et-imaginaire-xviiie-xxe-s/>
- Έρευνα του εργαστηρίου: ιστορία, λειτουργίες, μεταμορφώσεις, ιστοσελίδα PERSPECTIVE, διαθέσιμο στο: <https://journals.openedition.org/perspective/4314>

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

- Λουκία Μάρθα, Εκδοχές Μοντερνισμού στο αρχιτεκτονικό, εικαστικό και διδακτικό έργο του Τάκη Μάρθα (1905-1965), Πολυτεχνείο Κρήτης | Σχολή Αρχιτεκτόνων μηχανικών, Χανιά 2019. Διαθέσιμη διδακτορική διατριβή στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf

ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΕΣ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ – ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

- Αλεξάνδρα Μυρσίνη, Τακόπουλος Μιχάλης, Προπτυχιακή εργασία, Η ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ, διαθέσιμο στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandriditakopoulos.pdf
- Ερευνητική εργασία Μαμαλούκου Μαρίας, Εφαρμογές της κεραμικής στην αρχιτεκτονική, Οι επιτοίχιες συνθέσεις της Ε λ έ ν η ς Β ε ρ ν α δ ά κ η, 2024, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Mamaloukou_Marina_Ere_2024.pdf
- Σαλούστρου Μαρία, Ερευνητική εργασία, Ο Πρωτογενής τομέας παραγωγής ως πολιτιστικός παράγοντας στην συγκρότηση οικισμών της Κρήτης, 2017, διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/parag/Downloads/Saloustrou_Maria_Ere_2017.pdf
- L'atelier dans tous ses états, διαθέσιμο στο: https://www.musee-delacroix.fr/IMG/pdf/synthe_se_standard_journe_e_d_e_tudes_delacroix_20_novembre_2018_final.pdf

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

- Τσιαμπάος Κώστας, Λέκτορας ΕΜΠ, Η κατοικία Σπητέρη: μια 'παρεξήγηση' 60 χρόνων, Αρχιτεκτονική ημερίδα «Παρίσι – Αθήνα 1945-1975», Μουσείο Μπενάκη 20/11/2015, διαθέσιμο στο: <https://www.blod.gr/lectures/i-katoikia-spiteri-mia-pareksigisi-60-hronon/>

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΩΝΩΝ

Εικόνα 1: Ατελιέ του καλλιτέχνη Amédée Ozenfant [Πηγή: <https://www.fondationlecorbusier.fr/en/work-architecture/achievements-maison-atelier-ozenfant-paris-france-1922-1924/>]

Εικόνα 2: Κατοικία - ατελιέ του καλλιτέχνη Amédée Ozenfant [Πηγή: <https://www.fondationlecorbusier.fr/en/work-architecture/achievements-maison-atelier-ozenfant-paris-france-1922-1924/>]

Εικόνα 3: Bateau-Lavoir, το ατελιέ που φιλοξένησε τον Pablo Picasso [Πηγή: <https://museum.royaldelft.com/en/blog/spain-to-france-picassos-homes/>]

Εικόνα 4: Οδός με ατελιέ, Campagne Premiere [Πηγή: <https://vertigesdelart.net/2020/04/10/andre-arvidson-immeuble-atelier-de-la-rue-campagne-premiere-paris-14/>]

Εικόνα 5: Το σπίτι-εργαστήριο Jean Lurçat [Πηγή: <https://www.beauxarts.com/lifestyle/8-ateliers-musees-a-visiter-a-paris/>]

Εικόνα 6: Το σπίτι-εργαστήριο Jean Lurçat [Πηγή: <https://www.beauxarts.com/lifestyle/8-ateliers-musees-a-visiter-a-paris/>]

Εικόνα 7: Κατοικία - ατελιέ της γλύπτριας Chana Orloff στην οδό Villa Seurat, Paris 14 [Πηγή: <https://www.privateaser.com/lieu/11817-ateliers-chana-orloff>]

Εικόνα 8: Το κατοικημένο στούντιο του γλύπτη Chana Orloff [Πηγή: <https://www.privateaser.com/lieu/11817-ateliers-chana-orloff>]

Εικόνα 9: Κατοικία – ατελιέ της ζωγράφου Suzanne Valadon [Πηγή: <https://www.beauxarts.com/lifestyle/8-ateliers-musees-a-visiter-a-paris/>]

Εικόνα 10: Γιάννης Μόραλης [Πηγή: <http://www.bostanistas.gr/>]

Εικόνα 11: Κατοικία – ατελιέ Γιάννη Μόραλη.
[Πηγή: <https://gr.pinterest.com/pin/494270127839539703/>]

Εικόνα 12: Κατοψη κατοικίας - ατελιέ στην Αίγινα. Άρης Κωνταντινίδης, ΜΕΛΕΤΕΣ και ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ, σελ. 68

Εικόνα 13: Διαμήκης τομή Α-Α', Άρης Κωνταντινίδης, ΜΕΛΕΤΕΣ και ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ, σελ. 69

Εικόνα 14: Διαμήκης τομή Α-Α', Άρης Κωνταντινίδης, ΜΕΛΕΤΕΣ και ΚΑΤΑΣΚΕΥΕΣ, σελ. 70

Εικόνα 15: Χώρος ατελιέ. [Πηγή: <https://www.newsit.gr/topikes-eidhseis/>]

Εικόνα 16: Χώρος ατελιέ. [Πηγή: <https://www.newsit.gr/topikes-eidhseis/>]

Εικόνα 17: "Κάδρα τοπίων". [Πηγή: <https://www.newsit.gr/topikes-eidhseis/>]

Εικόνα 18: "Κάδρα τοπίων". [Πηγή: <https://www.spitoskylo.gr/2011/09/19/moralis/>]

Εικόνα 19: "Κάδρα τοπίων". [Πηγή: <https://www.spitoskylo.gr/2011/09/19/moralis/>]

Εικόνα 20: Ερωτικό, 1982 / Ακρυλικό σε μουσαμά (Δωρεά Γιάννη Μόραλη. Εθνική Πινακοθήκη Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου. [Πηγή: <https://www.andro.gr/empneusi/giannis-moralis/>]

Εικόνα 21: Ερωτικό, 1989, Ακρυλικό σε μουσαμά. [Πηγή: <https://www.averoffmuseum.gr/zografiki/erotiko-1989>]

Εικόνα 22: Βαρβάρα Μαυρακάκη [Πηγή: <https://www.medusaartgallery.com/category/barbara-mavrakaki/>]

Εικόνα 23: Μικτή Τέχνη [Πηγή: <https://www.medusaartgallery.com/category/barbara-mavrakaki/>]

Εικόνα 24: Σκίτσα κάτοψης και τομής ατελιέ [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 25: Κατοικία - ατελιέ Β.Μαυρακάκης [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 26: Όψη ατελιέ [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 27: Ημιυπαιθριος διάδρομος [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 28: Σκίτσο κάτοψης παρουσίασης ατελιέ [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 29: Ανατολική πλευρά ατελιέ [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 30: Εσωτερικό του ατελιέ [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 31: Εγκάρσια τομή του ατελιέ [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 32: Κάτοψη ισογείου και ορόφου [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 33: Αξονομετρική αναπαράσταση ατελιέ [Πηγή: <https://a66architects.com/projects/painters-studio-aegina/>]

Εικόνα 34: Προσωπογραφία Φ. Ευθυμιάδη [Πηγή: <https://el.wikipedia.org/wiki/>]

Εικόνα 35: Γυναίκες του Λούξορ, 1955 [Πηγή: <https://www.nationalgallery.gr/artwork/gynaikes-tou-louxor/>]

Εικόνα 36: Προτομή από τερακότα του Δ. Πικιώνη [Πηγή: <https://athensfirstcemeteryingreek.blogspot.com/2016/10/100.html>]

Εικόνα 37: Σκίτσο του Δ. Πικιώνη [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 9

Εικόνα 38: Σκίτσο του Δ. Πικιώνη [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 9

Εικόνα 39: Σκίτσο του Δ. Πικιώνη, τοπογραφικό οικοπέδου [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 9

Εικόνα 40: Κάτοψη κατοικίας – ατελιέ [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 10

Εικόνα 41: Σχέδιο όψης κατοικίας του Δ. Πικιώνη [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 10

Εικόνα 42: Κατοικία - ατελιέ Φ. Ευθυμιάδη [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 11

Εικόνα 43: Κλιμακοστάσιο [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 12

Εικόνα 44: Χώρος καθιστικού [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 12

Εικόνα 45: Τραπεζαρία κατοικίας [Πηγή: Δημήτρης Πικιώνης, Αρχιτεκνικό έργο – τόμος V 1949- 1964, σελ. 13

Εικόνα 46: Σκίτσο από το ατελιέ στο ισόγειο [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 57: Σημερινή κατάσταση κύριας όψης [Πηγή: https://www.facebook.com/photo/?fbid=574068262614944&set=a.574068232614947&locale=el_GR]

Εικόνα 48: Σχέδιο όψης σε σχέση με το νεοκλασικό κτίριο [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 49: Κάτοψη ισόγειο [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 50: Τομή κατοικίας – ατελιέ [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 51: Σημερινή κατάσταση ατελιέ [Πηγή: <https://www.archetype.gr/blog/arthro/aristomenis-prov-eleggios>]

Εικόνα 52: Τομή κατοικίας – ατελιέ [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 53: Θέαση από τον χώρο του παταριού [Πηγή: <https://karouzo.com/ena-simvolo-tou-athinaikou-metapolemikou-monternismou/7366/>]

Εικόνα 54: Κάτοψη παταριού [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 55: Κάτοψη ορόφου [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 56: Εισχώρηση του φωτός στο κτίριο [Πηγή: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/2843_/teyxos-alexandritakopoylos.pdf]

Εικόνα 57: Σημερινή κατάσταση κλιμακοστασίου και ατελιέ [Πηγή: <https://ek-mag.com/el/anakainisi-diorofou-ktiriou/>]

Εικόνα 58: Σημερινή μορφή της κεντρικής όψης [Πηγή: <https://archphotomissions.blogspot.com/2011/03/k-8.html>]

Εικόνα 59: Οπτική από τον ισόγειο χώρο του ατελιέ προς το εσωτερικό του ισόγειο [Πηγή: <https://ofhouses.com/post/168844649510/503-aristomenis-provelenghios-tonis-and>]

Εικόνα 60: Γιάννης Τσαρούχης, Τώνης Σπητέρης, Αντώνης Σώχος και Γιάννης Μόραλης στην Μπιενάλε της Βενετίας το 1958. Φωτο: Αρχείο Γιάννη Μόραλη/MIET [Πηγή: <https://www.lifo.gr/culture/eikastika/o-giannis-moralis-petage-sta-skoypidia-oti-den-toy-ebgaine-kalo-kynigontas-panta>]

Εικόνα 61: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ Αντώνη Σώχου [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 62: Κάτοψη ορόφου [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 63: Εγκάρσια τομή πάνω στην κεντρική είσοδο [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 64: Διαμήκης τομή, δεξιά ο χώρος του ατελιέ στο ισόγειο [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 65: Κατοικία - ατελιέ Α. Σώχου [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 66: Εικαστικό έργο του Τάκη Μάρθα «Η Τήνος», λάδι σε χαρτί, 1935 [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 67: Αξονομετρική αναπαράσταση κατοικίας - ατελιέ σχεδιασμένο από τον Μ. Σουβατζήδη [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 68: Κάτοψη ισογείου [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 69: Οπτική από την μεριά του δρόμου προς τον ανελκυστήρα στην ανατολική πλευρά του οικοπέδου [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 70: Επίπεδο ισογείου, χώρος σταύθμευσης [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 71: Κάτοψη 1ου επιπέδου [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 72: Χώρος ατελιέ του Δ. Μυταρά [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 73: Κάτοψη 2ου επιπέδου, ατελιέ και υπνοδωμάτια [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 74: Ατελιέ συζύγου [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 75: Βεράντα υπνοδωματίων στην νότια όψη [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 76: Κάτοψη 3ου επιπέδου, κουζίνα, καθιστικό και τραπεζαρία [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 77: Χώρος τραπεζαρίας με οπτική στ καθιστικό [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 78: Χώρος εκτόνωσης από το καθιστικό, στον νότο [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 79: Κάτοψη 4ου επιπέδου, χώρος εκτόνωσης κλιμακοστασίου προς το δώμα [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 80: Χώρος εκτόνωσης κλιμακοστασίου [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 81: Οπτική επαφή 'παταριού' με την τραπεζαρία [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 82: Εξωτερικό καθιστικό δώματος [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 83: Υψομετρικές διαφορές στο επίπεδο του δώματος, δημιουργία διαδρομής [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 84: Τομή με προσανατολισμό Βορά – Νότου [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 85: Τομή Βορά - Νότου, κεντρικό κλιμακοστάσιο [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 86: Σχέδια όψεων βορεινή και νότια [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 87: Σημερινή κατάσταση κατοικίας - ατελιέ Δ. Μυταρά [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/katoikia-kai-studios-zwgrafwn>]

Εικόνα 88: Άλεξ Μυλωνά [Πηγή: <https://www.sansimera.gr/biographies/1630>]

Εικόνα 90: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ της Άλεξ Μυλωνά [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/epaylh-mias-glyptrias>]

Εικόνα 91: Βορινή όψη [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/epaylh-mias-glyptrias>]

Εικόνα 92: Φωτογραφία κατάστασης κατοικίας - ατελιέ απο το 1965 [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/epaylh-mias-glyptrias>]

Εικόνα 93: Διαμήκης τομής, ο χώρος του ατελιέ δεξιά [Πηγή: <https://www.doma.archi/index/projects/epaylh-mias-glyptrias>]

Εικόνα 94: Η Ελένη Βερναδάκη [Πηγή: <https://elenivernadaki.org/biografiko>]

Εικόνα 95: Η Ελένη Βερναδάκη στο ημιυπόγειο ατελιέ της [Πηγή: <https://www.liberal.gr/agora-tehnis/keramika-tis-elenis-bernadaki-se-dimoprasia-toy-bergoy>]

Εικόνα 96: Ελένη Βερναδάκη και Γιάννης Μόραλης [Πηγή: <https://pallini24.gr/pallini/politismos-pallini/stin-kantza-to-ergastiri-mnimeio-opou-i-keramistria-eleni-vernadaki-dimiourgise-aristourgimata/>]

Εικόνα 97: Εργαστήριο - ατελιέ Ελένης Βερναδάκη σχεδιασμένο απο τον Τάκη Ζενέτο, εξωτερική λήψη επάνω, κάτοψη και τομή κάτω. [Πηγή: <https://pallini24.gr/pallini/politismos-pallini/stin-kantza-to-ergastiri-mnimeio-opou-i-keramistria-eleni-vernadaki-dimiourgise-aristourgimata/>]

Εικόνα 98: Εργαστήριο - ατελιέ Ελένης Βερναδάκη [Πηγή: <https://www.archaiologia.gr/blog/2023/05/02/%CE%BD%CE%AD%CE%B1-%CF%80%CE%BD%CE%BF%CE%AE-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AE-%CF%81%CE%B9%CE%BF-%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%84/>]

Εικόνα 99: Εργαστήριο - ατελιέ Ελένης Βερναδάκη κάτοψη. Μαμαλούκου Μαρίνα, ερευνητική εργασία, Ελένη Βερναδάκη, σελ 40

Εικόνα 100: Εσωτερικά απο το εργαστήριο - ατελιέ, ράφια αποθήκευσης - έκθεσης των έργων της καλλιτέχνιδας [Πηγή: <https://www.lifo.gr/now/entertainment/ergastirio-keramikis-tis-elenis-bernadaki-syn-deetai-me-moyseio-neoteroy-ellinikoy>]

Εικόνα 101: Ε. Βερναδάκη στο εργαστήριο της [Πηγή: <https://www.lifo.gr/now/entertainment/ergastirio-keramikis-tis-elenis-bernadaki-syn-deetai-me-moyseio-neoteroy-ellinikoy>]

Εικόνα 102: Κατοικία - ατελιέ Τάκη Μάρθα [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 103: Κάτοψη κατοικίας - ατελιέ Τάκη Μάρθα [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 104: Τομή ΑΒ [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 105: Εσωτερικό απο την κατοικία – ατελιέ [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 106: Φωτισμός ατελιέ [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 107: Χώρος ατελιέ [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 108: λεπτομέρεια ιδιοκατασκευής δαπέδου [Πηγή: file:///C:/Users/parag/Downloads/Martha_Loukia_PhD_2019.pdf]

Εικόνα 109: Αλέκος Φασιανός. [Πηγή: <https://www.sansimera.gr/biographies/3050>]

Εικόνα 110: Αλέκος Φασιανός Διακοσμεί την Κέα [Πηγή: <https://www.iefimerida.gr/politismos/i-tzia-toy-alekoy-fasianoy>]

Εικόνα 111: Ο Στεφάνου, ο Τσαρούχης και ο Φασιανός στην Κέα. [Πηγή: <https://www.liberal.gr/politismos/me-xenago-ton-aleko-fasiano-stin-kea>]

Εικόνα 112: Κατοικία - ατελιέ Α. Φασιανού [Πηγή: <https://www.liberal.gr/politismos/me-xenago-ton-aleko-fasiano-stin-kea>]

Εικόνα 113: Είσοδος στο ατελιέ [Πηγή: <https://www.iefimerida.gr/politismos/atelie-alekos-fasianos-tzia-robinsona-kroyso>]

Εικόνα 114: Καθιστικό κατοικίας ατελιέ [Πηγή: <https://www.anagnostis.org/2022/07/10/sto-kallitechniko-therino-ergastiri-tou-alekou-fasianou-stin-kea/>]

Εικόνα 115: Λεπτομέρεια ιδιοκατασκευής πόρτας [Πηγή: <https://www.anagnostis.org/2022/07/10/sto-kallitechniko-therino-ergastiri-tou-alekou-fasianou-stin-kea/>]

Εικόνα 116: Γραφείο Α. Φασιανού [Πηγή: <https://www.lifo.gr/blogs/notebook/leptomereies-apo-atelie-toy-alekoy-fasianoy-stin-kea>]

Εικόνα 117: Ατελιέ [Πηγή: <https://kea.gr/anoigei-atelie-katoikia-tou-alekou-fasianou-stin-kea/>]

Εικόνα 118: Κρεβάτι κατοικίας – ατελιέ [Πηγή: <https://elculture.gr/to-atelie-kai-i-katoikia-tou-alekou-fasianou-stin-kea-anoixe-tis-portes-tou-sto-koino/>]

Κατοικία – ατελιέ καλλιτέχνη: Ένας νεωτερικός αρχιτεκτονικός τύπος στην
νεοελληνική αρχιτεκτονική